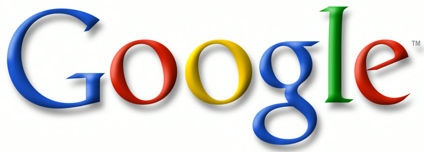
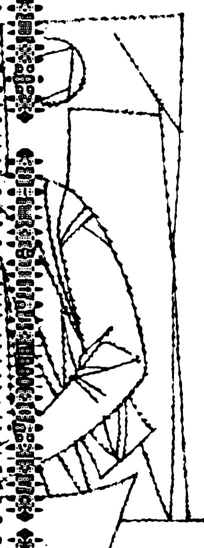

Google

EN ONTVANGST

EZANGENBUNDEL

H HERVORMDE KERK.

L. DE GEER.

ONTSTAAN, INVOERING EN ONTVANGST VAN DEN EVANGELISCHEN GEZANGENBUNDEL

IN DE

NEDERDUITSCH HERVORMDE KERK.

ONTSTAAN, INVOERING EN ONTVANGST

VAN DEN

EVANGELISCHEN GEZANGENBUNDEL

IN DE NEDERDUITSCH HERVORMDE KERK.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE GODGELEERDHEID

AAN DE

RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT,

NA MACHTIGING VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

DR. W. L. P. A. MOLENGRAAFF,

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID,

VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAT DER UNIVERSITEIT

TEGEN DE BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT DER GODGELEERDHEID
TE VERDEDIGEN

op Dinsdag 28 October 1902, des namiddags te 4 ure,

DOOR

LODEWIJK DE GEER,

GEBOREN TE GRONINGEN.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1902.

AAN MIJNEN VADER EN DE NAGEDACHTENIS

MIJNER MOEDER.

Ofschoon reeds eenige jaren van de Academie vertrokken, zij het mij bij deze gelegenheid vergund, U, Hooggeleerde Heeren, Professoren der Theologische Faculteit te Utrecht, en Hoogleeraren van wege de Nederduitsch Hervormde Kerk, mijnen welgemeenden dank te betuigen voor de opleiding, die ik gedurende mijn verblijf aldaar, van U mocht ontvangen.

Vooral U, waarde promotor, Hooggeleerde Van Veen, ben ik veel erkentelijkheid verschuldigd, zoowel voor het onderwerp, dat U mij hebt doen kiezen, als voor de nuttige wenken, die ik bij de vervaardiging van dit Proefschrift van U mocht ontvangen.

Voorts breng ik mijne oprechte dankbetuiging aan de H. Ew. Synode, die mij in de gelegenheid stelde, zooveel mogelijk aan haar Archief te ontleenen; en nog aan vele anderen, bij wie ik eveneens met goed gevolg om welwillendheid en medewerking heb aangeklopt.

Alles wat aan de Utrechtsche Hoogeschool met hare verschillende vertakkingen, tot mijne vorming heeft bijgedragen, houde ik steeds in dankbare herinnering!

LOSSER, October 1902.

INHOUD.

HOOFDSTUK I.

OVERZICHT VAN HET KERKGEZANG BIJ DE NED. HERVORMDEN, TOT OP DE INVOERING VAN DEN EVANG. GEZANGENBUNDEL.

Reeds vroeg was bij de Hervormden in Nederland het boek der Psalmen de geestelijke bron, waaraan men zich trachtte te verkwikken.

Terwijl in 1480 te Delft de eerste druk van den prozasouter verschenen was [1]), werd eene berijming van den souter, of de psalmen, het eerst geleverd in 1540 door Jhr. W. van Zuylen van Nyevelt, heer van Bergambacht: *de Souterliedekens*, *Ghemaect ter eeren Gods*, *op alle die Psalmen van David*, *tot stichtinghe ende een gheestelike vermakinghe van allen Christenmenschen. Gheprent Thantwerpen.* — Achter de 150 psalmen volgen nog de volgende liederen: de lofzang van *Jesaja* (Jes. 12), van *Hiskia* (Jes. 38), van *Hanna* (1 Sam. 2), van *Mozes* (Ex. 15), van *Mozes* (Deut. 37), van *Habakuk* (Hab. 3), het lied der *drie jongelingen* in den vurigen oven (Dan. 3), de lofzang van *Zacharias* (Luc. 1), van *Ambrosius* en *Augustinus* (Te Deum), van *Maria* (Luc. 1) en van *Simeon* (Luc. 2). [2])

De verschillende melodieën zocht van Zuylen uit den ruimen voorraad van bekende volksliederen uit dien tijd: deze lichtvaardige, vaak onzedelijke liederen verspreidden hoe langer

---

1) Is. le Long, *Boekzaal der Nederd. Bijbels*, bl. 259, 376.

2) *Kerkelijke Raadvrager en Raadgever*; door Jodocus Heringa, II Deel; Utrecht, 1826; bl. 247—250.

hoe meer het gif der onzedelijkheid: daarom wilde hij ze langs heenen weg langzamerhand verstooten en door zijne psalmen vervangen; maar daardoor werden voor velen — en dit waren uit den aard der zaak niet de slechtsten — zijne zangwijzen zeer aanstootelijk. Is. le Long[1]) zegt er dit van: „Dit [illegible] was dit Boek onbequaam, om in eenige kerkelijke vergaderinge gebruikt te worden; als zijnde niet alleen in [illegible] den Latijnschen Text gevolgt, maar ook de Psalmen op wereldsche wijzen gesteld, die meer onstichtelijk, dan stichtelijk waren. Schoon de Protestanten in de Nederlanden gedurende de wreedste vervolgingen er deze [illegible] van gebruik hebben, wanneer ze uit hetzelve zongen, dat de wijzen der waarheit, niets in eenig huis hoorende, daarover niet te werken, denkende dat het wereldtsche liederen waren, welker gebruik niet verboden was, gelijk wel de geestelijke[2]).

De keizerlijke goedkeuring, die Maria, de zuster van Karel V, als regentes der Nederlanden, aan dit boek had gegeven, moest velen tot aanbeveling zijn. Niemand zag in de Souterliedekens bij 't begin een uitsluitend Protestantsch boek. De psalmen waren ook in de middeneeuwen dikwijls berijmd en uit het Latijn vertaald, als een afzonderlijk boek behandeld; zoo had ook het concilie van Toulouse in 1229 wel het lezen van het O. T. verboden, maar de Psalmen daarvan uitgezonderd[3]). Nergens en op geen wijze kon men trouwens in dit werk een vijandige gezindheid tegen Rome ontdekken. Eerst langzamerhand begonnen deze liederen door de Roomschen meer gebruikt te worden, waarschijnlijk juist omdat zij de geliefde liederen der Hervormden waren.

In de eerstvolgende jaren zien er meerdere proeven van psalmberijming het licht.

Allereerst die van Johannes Utenhove. Dezen man was het ouderlingschap opgedragen van de gereformeerde gemeente te Londen, bestaande uit de in het jaar 1550 uit Antwerpen, Gent en andere steden gevluchten. Onder zijnen gewichtigen arbeid behoorde de berijming van eenige psalmen. Hij gaf ze bij stukjes uit:

---

1) Is. le Long, *Kort Historisch Verhaal van den eersten oorsprong der Ned. Gereformeerde Kerken onder 't Kruis.* Amsterdam 1751, bl. 39.
2) H. H. Barger, *Ons Kerkboek.* Groningen 1900, bl. 29.

de eerste uitgave was die van 1551; telkens zagen er meer het licht; de volledige uitgave had eerst na zijn' dood plaats door Godfried Wingius. [1]) De titel luidde: *de Psalmen Davidis, in Nederlandischer sangsrijme, door Jan Vtenhoue van Ghentt.* Bij deze psalmen waren gevoegd, behalve vier in onrijm gestelde gebeden, des *morgens*, des *avonds*, *vóór* en *na den eten*, ook de in dichtmaat gestelde *Tien Geboden*, het *Gebed des Heeren*, de zoogenaamde *Apostolische Geloofsbelijdenis*, en de Gezangen van *Zacharias*, *Maria*, en *Simeon*, een *kurt Ghebed voor de Predicacy* en eene *Danksegginghe ouer de drye hoofdstucken onser saligheyt.* [2]) Utenhove nam een groot aantal psalmmelodieën over uit Hoogduitsche gezangboeken.

Verder de 37 psalmen van Lucas de Heere te Gent, in het jaar 1565: *Psalmen Davids na d'Ebreeusche waerheyt, en d'alderbeste exemplairen, oft translatien, Liedekins-wijs in dichte ghestelt, op de voysen en mate van Clement Marots Psalmen.* [3]) Ook hierachter waren eenige liederen geplaatst.

Dan, in 1565, die van Gillis van der Erven, te Emden, met dit opschrift: *de Psalmen Davids ende andere Lofsanghen, nu nieu ghecorrigeert, ende vermeerdert, die men in de Christen Gemeynten in deze Nederlande is gebruykende.* Deze bundel bevat 38 psalmen, naar de berijming van Utenhove en 19 liederen. [4])

Vervolgens de Psalmen van Petrus Dathenus, door hem in 1566 uitgegeven, en opgedragen „aan alle gemeenten en dienaren van J. Chr., die onder de tyranny van den antichrist zuchten en klagen''. Ofschoon Datheen zich in de voorrede beroepen had op het woord van Athanasius: „dat alle de artikelen onzes christelijken geloofs, namelijk van het eenig, eeuwig, oneindig, goddelijke Wezen, van de drievuldigheid der personen, van de ware goddelijke en menschelijke natuur van Christus, van Zijn lijden, sterven, begraven, nederdalen ter helle enz. in de Psalmen Davids grondig en klaar geleerd en bevestigd worden'', — neemt hij toch nog zeven gezangen op,

[1]) *Geschiedenis van het Kerkgezang bij de Hervormden in Nederland*, door Dr. R. Bennink Jansonius; 2e druk; Amst., 1863; bl. 34.

[2]) J. Heringa, t. a. p., bl. 252.

[3]) J. Heringa, t. a. p., bl. 254.

[4]) J. Heringa, t. a. p., bl. 256.

waarvan vijf ontleend aan de Schrift, nl.: de *Tien Geboden* (naar het Fransch), het *Onze Vader*, het *Gebed voor de predicatie* van Utenhove (o, Godt, die du onse Vader bist), en een nieuwe bewerking van de *drie lofzangen*, waarmee het evangelie van Lucas begint, en van de *Geloofsartikelen*. [1])

In hetzelfde jaar en in de volgende jaren zien meerdere uitgaven het licht; in sommige zien wij nog drie andere gezangen opgenomen: *Gebed voor den eten; dankzegging na den eten; avondhymne* van Luther (Christe, qui lux est et dies); reeds in eene uitgave van 1572 zouden deze worden gevonden. [2])

Deze berijming der psalmen is het geweest, die de duurzame liefde van het Nederlandsche volk mocht verwerven, en waaraan het zich, niettegenstaande hare vele gebreken, met hand en tand heeft vastgeklampt. Uit de omstandigheden is dit te verklaren. Wat den vervaardiger betreft, te Mont-Cassel in Vlaanderen geboren, en door de gunstige beschikking van Frederik II, keurvorst van den Paltz, sedert 1562 in Frankenthal geplaatst, heeft hij zich later in 't bijzonder tot zijn geboortegrond aangetrokken gevoeld, en wakkerde door zijn woord en persoon een sterken geestdrift aan onder de Hervormden van Vlaanderen, zoodat door zijn optreden de zaak der Hervorming aldaar juist in de moeielijkste tijden een' krachtigen stoot verkreeg, en hij zelf beschouwd werd als de verpersoonlijkte rechtzinnigheid.

Wat de psalmen zelve betreft, zij waren op dezelfde wijzen gesteld, waarop de zoo nauw met de Vlamingen verbonden Waalsche broeders in de Fransche taal ze zongen, terwijl een groote aantrekkingskracht werd uitgeoefend door den vertaalden Heidelbergschen Catechismus, en andere voor den openbaren en huiselijken godsdienst geschikte formulieren, die achter het Psalmboek waren aangebracht. Maar zeker is ook het volgende niet vreemd aan haar' grooten opgang. Op 21 Juli 1566 was onder het zingen van een dier psalmen, reeds de betreurenswaardige beeldenstorm te Antwerpen aangevangen; die psalmen hadden toen niet nagelaten, op de Roomschen den indruk te maken van eene leuze des opstands. Maar daarmede waren

---

[1]) R. Bennink Jansonius, t. a. p., bl. 52, 53.

[2]) H. H. Barger, t. a. p., bl. 66.

zij dan ook voor goed geoordeeld; en terwijl in vroegere jaren de Souterliedekens evenzeer op de lippen geweest waren van Roomschen als Hervormden, mochten zij nu volgens een bisschoppelijk besluit van de synode van Mechelen, 11 Juni 1570, niet meer worden gehoord. De psalmen waren daardoor van nu af duidelijk gestempeld als contrabande, maar juist daardoor kunnen wij gemakkelijk begrijpen, dat zij voor de anti-Roomschen in waarde aanmerkelijk gestegen zijn. [1]) — Een vermakelijk staaltje van Datheen-vergoding geeft Barger [2]): H. Bruno, corrector te Hoorn, kreeg, in 1656 met een vriend te 's Gravenhage uit de kerk komende, van dezen te hooren, dat Davids psalmen, Gods woord zijnde, „door Datheen waren verbeterd"!

Vervolgens verscheen in het jaar 1580 eene berijming van Marnix van St. Aldegonde: *Het Boeck der Psalmen Davids, uut de Hebreische spraecke in Nederduytschen dichte op de ghewoonlijcke Francoische wijse overgheset door Ph. van Marnix t' Antwerpen 1580.* Achter de psalmen nam hij toen op: de *Thien Gheboden*, na de oude gewoonlycke wijse van P. Datheno uit den Franchoyse overghesett; en de *Thien Gheboden*, na de waerheyt des Hebreischen textes overghesett (dus eene berijming van eigen hand); waarachter hij zes vierregelige verzen hecht, die den hoofdinhoud der geboden naar de uitspraak van Matth. 22 : 37 enz., en „het eynde ende nutticheyt der wet" naar Rom. 3 : 19—22 voorstellen. Ook van het *Gebed des Heeren* en de *Twaalf artikelen des geloofs* gaf hij de vertalingen, zooals hij ze achter Datheens psalmboek vond, die nl. Utenhove aan het Hoogduitsch ontleend had, en tevens eene vertaling van eigen hand. Eene oorspronkelijke bewerking gaf hij ook van den *Lofsang Marie*, den *Lofsang Zacharie*, den *Lofsang Symeonis.* En ten slotte: *een cort Ghebet voor de Predicatie*, dat weer van Utenhove was. [3])

In 1591 gaf hij een tweede, veel verbeterde editie van zijne

[1]) Vergel. R. Bennink Jansonius, t. a. p., bl. 42—45; en J. Heringa, t. a. p., bl. 258.

[2]) H. H. Barger, t. a. p., bl. 49.

[3]) Vergel. R. Bennink Jansonius, t. a. p., bl. 53; J. Heringa, t. a. p., bl. 267 en 268.

Psalmberijming uit. Ook nu geeft hij gezangen daarbij, maar nu geheel andere: *Het Boeck der heylige schriftuerlycke Lofsangen uyt den ouden en nieuwen Testamente bij een getogen, ende in Nederlandtschen dichte nae de Hebreissche en de Griecksche waerheyt trouwelijck overgeset.* Wij vinden hier de lofzangen van *Mozes* (Ex. 15, Deut. 32), van *Debora* (Richt. 5), *Anna* (1 Sam. 2), *David* (1 Chron. 17), *Salomo* (1 Kon. 8), *Hiskia* (Jes. 38), *Jesaja* (5, 25, 26, 53), Gebed van *Daniël* (Dan. 9), *Jona* (2), *Habakuk* (3). Uit het N. T. worden de lofzangen van *Maria*, *Zacharias*, der *Engelen*, van *Simeon*, de *10 geboden*, het *Gebed des Heeren* en de *12 geloofsartikelen* hier aangeboden. Hier worden dus *niet* opgenomen: het gebed voor de predicatie van Utenhove; ook niet diens berijming van het gebed des Heeren en de 12 Geloofsartikelen, en evenmin de 10 geboden, door Dathenus in dichtmaat gesteld [1]).

Dat de motieven, waarom deze laatste gezangen worden weggelaten, voor het evangelisch kerkgezang geenszins een betere toekomst beloven, kan blijken uit de voorrede, die hij aan de Lofzangen laat voorafgaan: een en ander is geschied, „omdat wij vele sekerder ende oirboirlijcker achten, ende souden oock van herten wenschen, dat in Godes Ghemeynte gantzelijck niet en werde ingebracht noch gesonghen, noch ghelesen, dan hetgene dat uyt de heylige geloofweirde Schriften des ouden en des nieuwen Testaments eyghentlijck getoghen is, opdat onsen nacomelingen niet en worde stoffe ende oorsake ghegeuen, om een yeghelijck na sijnen eyghen sin, gebeden ende Lofsanghen te dichten, die men in de Gemeynte Godes naer der menschen aelwerdige eygendunckelheyt soude willen inne-voeren." [2])

Al spoedig kwam men zoo voor twee verschillende zaken te staan: 1e welke psalmberijming zal men gebruiken? 2e zal men nog liederen zingen nevens de psalmen, en, zoo ja, welke?

Wat het eerste aangaat, de wensch van hen, die de berijming van Datheen door die van Marnix wilden zien vervangen, is nooit vervuld geworden. In hoeverre wij dit aan Datheen zelven moeten toeschrijven, is niet zeker; maar, naar zijne openlijke uitspraken te rekenen, heeft hij zijne eigene berijming

---

1) Vergel. R. Bennink Jansonius, t. a. p., bl. 83.

2) J. Heringa, t. a. p., bl. 273.

niet voortreffelijker gevonden, dan die van Marnix. Deze laatste verklaart, dat Datheen „zelve in zijn leven meer dan eenmaal bekent heeft, dat de syne hem schier als eene ontijdige geboirte waren afgedrongen geweest; . . . . somwijlen seijde hij vrijmoedelijck uit, dat hij grootelijcx wenschte, dat de onse (dus die van Marnix) in de ghemeynten Godes mochten worden aenghenomen, als die met den Hebreisscher waerheyt naeder overeenquamen". [1])

Op beide bovengenoemde vragen hebben ook eenige synoden een antwoord gegeven.

De synode der Ned. Kerken onder 't Kruis, in 1568 te Wesel gehouden, sprak zich over 't tweede punt niet uit; wat het eerste aangaat, zij voerde de berijming van Datheen, mede als bevordering van de eenheid, ten gebruike bij de verschillende gemeenten in.

Ook de provinciale synode der Kerken van Holland en Zeeland, gehouden te Dordt in 1574, sprak zich voor Datheens psalmen uit. Omtrent de gezangen toont zij zich voorzichtig: men zou met de Psalmen van Datheen, de andere door hem opgenomen gezangen gebruiken, „totdat in den synodo generali anders besloten sal sijn; en: „het gebed voor de predicatie: *o Godt, die onsen Vader bist*, zal den dienaren vrij staan te houden of te laten." [2]).

De nationale synode te Dordt in 1578 sprak zich op dezelfde wijze over de psalmen uit, terwijl aangaande de gezangen werd besloten, dat die gezangen zouden worden weggelaten, die in de H. Schrift niet gevonden werden.

Deze laatste bepaling werd weder overgenomen door de nationale synode te Middelburg in 1581. Het is echter opmerkelijk, dat deze synode, hoewel het psalmgezang wel werd voorgeschreven, geen berijming noemt, die men had te gebruiken. [3]) Het vermoeden ligt voor de hand, dat men hier reeds

---

[1]) W. Broes, *F. van Marnix aan de hand van Willem I*, Amst. 1839 II. I. bl. 147.

[2]) Dr. J. Reitsma en dr. S. D. van Veen, *Acta der Provinciale en Particuliere Synoden*, II, blz. 134, art. 43 en 41.

[3]) *Handelingen der nationale Synode te Middelburg in* 1581, Hoofdst. III, art. 15.

eenigszins de moeielijkheid ondervond: het werk van Marnix van het vorige jaar stelde de kerken voor eene betere berijming.

Geheel denzelfden geest toonde de nationale synode te 's Gravenhage in 1586. Hier is breedvoerig over het onderwerp der psalmberijmingen gesproken, maar zij, welke die van Marnix wilden zien ingevoerd, moesten het onderspit delven. De daar heerschende geest blijkt uit een' Latijnschen brief, uit naam der synode aan Marnix geschreven; de synode verklaarde daarin, dat zijne berijming, „aan 't grootste gedeelte behaagde en dat men, na ernstige overweging der zaak, wel genegen zou zijn, zijne psalmberijming in de Kerk in te voeren, indien men maar bevond, dat zulks op een geschikte wijze met de minste ergernis voor de Kerk kon plaats grijpen" [1]).

Wel namen enkele kleine provinciale synoden soms een besluit van eenigszins anderen geest; zoo stelde de Friesche synode, in 1595 te Franeker gehouden, vast: „het wordt aan de kerken overgelaten, om de psalmen van Marnix in te voeren, waar zulks zonder ergenis kan geschieden" [2]). Maar over 't algemeen, ofschoon men veelal de superioriteit van Marnix' berijming moest erkennen, was de vasthoudendheid van het volk aan het oude zóó zwaarwegend, dat men noode tot het nieuwere overging.

Dat de boekhandel hierin ook een woordje meesprak, bewijzen de Acta van de particuliere synode, in 1581 te Rotterdam gehouden: Eenige boekverkoopers hadden gehoord, dat er kwestie van was, dat de psalmen van Marnix zouden worden ingevoerd. Nu kwamen zij met verzoek, dat de synode toch acht zou geven, wat tot eere Gods en tot opbouwing zijner Kerk dienen zou, en . . . . . hoeveel schade voor hen daaruit geboren zou worden, indien hun vrees bewaarheid werd! [3]) Een dergelijk staaltje verhaalt Barger [4]).

Voegen wij bij de reeds boven aangehaalde uitspraken van

---

[1]) J. van Iperen, *Kerkelijke Historie van het Psalmgezang der Christenen, Amsterd.* 1777, I, bl. 490—496.

[2]) Reitsma en van Veen, t. a. p. VI, bl. 83, art. 9.

[3]) Reitsma en van Veen, t. a. p., II, bl. 197.

[4]) H. H. Barger, t. a. p., bl. 45.

Datheen en Marnix, ook die van Calvijn: „wij kunnen geen betere noch geschiktere Gezangen vinden dan de Psalmen Davids, welke hem de H. Geest voorgelezen en zelf gemaakt heeft; als wij deze zingen, zijn wij zeker dat God ons de woorden in den mond legt" [1]), — en letten wij voorts op den overdreven behoudenden geest, ons volk vooral in godsdienstzaken eigen, dan kan het ons niet verwonderen, dat er vooreerst van geen invoering van eenigen kerkelijken *gezangenbundel* sprake zijn kon.

Daarom te meer mag als een rariteit worden genoemd, wat van dien aard in 1615 in de provincie Utrecht is ontstaan. Op 28 Nov. 1610 hadden de Staten van Utrecht eene resolutie genomen, op grond waarvan de Utrechtsche synode in een artikel der Utrechtsche Kerkordening van 28 Aug. 1612 tot het instellen en invoeren van gezangen in de Kerk besloot. Dit had tengevolge, dat in 1615 te 's Gravenhage een bundel werd uitgegeven van 58 liederen, voor kerkelijk gebruik bestemd, dragende den titel: *Hymni ofte Loff-sangen op de Christelycke Feest-Dagen ende Ander-sins, met privilegie.* Hij behelsde 13 kerst-, 3 nieuwjaars-, 21 lijdens-, 6 paasch-, 2 hemelvaarts-, 6 pinkster- en 7 morgen- en avondliederen, waaronder 14 hymnen der Roomsche Kerk.

Wie de vervaardigers en verzamelaars zijn, is niet te zeggen. De hoogleeraar Jodocus Heringa, die er in 1814 een exemplaar van ontdekt en zich sinds zeer voor de zaak geïnteresseerd heeft, vermoedt [2]), dat Uytenbogaert er ten nauwste mee in verband heeft gestaan: Uytenbogaert was predikant te Utrecht; bleef daarna nog immer door meer dan één betrekking aan de stad verbonden; was in 1612 tegenwoordig in de synode te Utrecht, in welke de Kerkenordening werd ontworpen; was in 1615 te 's Gravenhage, alwaar in dat jaar de Lofzangen gedrukt en uitgegeven werden; was de vraagbaak der Utrechtsche predikanten van dien tijd; en werd door den Kerkeraad van 's Gravenhage, in de jaren 1605, 1607, 1609, 1610 en 1611 aan de Utrechtsche gemeente, telkens voor eenige weken, „ter leen afgestaan."

[1]) *Forme des prières et chantz ecclesiastiques*, Genève, 1543; overgenomen in Datheens psalmboek van 1567 (zonder naam v. plaats en uitgever); vergel. R. Bennink Jansonius, t. a. p., bl. 27 en 78.

[2]) J. Heringa, t. a. p., bl. 344 en 345.

Maar ook overigens ligt over de geheele geschiedenis van het ontstaan en de invoering van dezen bundel een dichte sluier. Wat den lateren tijd betreft, vóór het jaar 1814 schijnt men geen exemplaar machtig te hebben kunnen worden: de door de gezangenzaak zoo bekend geworden Arnhemsche predikant Ahasuerus van den Berg schreef in 1802, dat hij *niet weet*, of er betwiste opvattingen in die liederen zijn uitgedrukt, maar dat het *schijnt*, dat er vrij wat op te zeggen viel. [1]) Dit geeft ons natuurlijk den indruk, dat hij er geen gezien heeft, en van een' man als Van den Berg mogen wij verwachten, dat het hem dus ook niet mogelijk geweest is. Zooals reeds gezegd, eerst in 1814 vond prof. Heringa een exemplaar van het geheimzinnig bundeltje, onder eenige „versmeten boekjes in de nalatenschap van eene oude en arme Christinne, te Utrecht overleden", en gaf er in 1826 eene nauwkeurige en uitvoerige beschrijving van. [2])

Een tweede exemplaar trok in 1861 de aandacht op den catalogus van den Heer J. J. van Nieuwenhuizen [3]); dit werd het eigendom van Dr. A. van der Linde, die den bundel in 1869 in zijn geheel heeft uitgegeven. [4]) Dat van Prof. Heringa is aan de Utrechtsche Universiteit, dat van Dr. Van der Linde aan de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage afgestaan. Later zijn nog enkele exemplaren gevonden, en door nauwkeurige vergelijking van de eerstgevondene met de latere, is het J. J. Doedes duidelijk geworden, dat er zelfs twee verschillende drukken in omloop moeten zijn geweest. [5])

Des te vreemder is het, dat wij zoo bitter weinig van den bundel weten uit den eigen tijd. Dr. van der Linde zegt er van: „Er schijnt geen poging tot rechtstreeksche invoering van het gezangboek te hebben plaats gehad; voor zoover bekend

---

[1]) *Gedachten over geestelijke oden en liederen*, door A. van den Berg; Utrecht, 1802; bl. 78.

[2]) J. Heringa, t. a. p., bl. 278—353, vergel. bl. 490—498.

[3]) *Godgeleerde Bijdragen voor* 1869, 3e stuk, Leiden, de Breuk en Smits.

[4]) *Het oudste Gezangboek voor de openbare godsdienstoefeningen in de Ned. Geref. Kerk*, uitgegeven door Dr. A. van der Linde; 's Gravenhage 1869.

[5]) *Godgeleerde Bijdragen voor* 1869, t. a. p.

zwijgen al de talrijke strijdschriften van dien tijd er geheel van; op de Dordtsche synode van 1618—1619 is er niets daaromtrent voorgevallen; de gebannen Remonstranten hebben nooit naar het boek omgezien; in één woord, het is even spoorloos verdwenen als verschenen." [1]) Eerst Gijsbertus Voet, die pas in 1634 te Utrecht kwam, maakt er melding van: hij brengt de zaak in verband met het feit, dat toen ter tijde Utrecht de Remonstranten den boventoon hadden, maar zegt, dat desniettemin na de eerste proef men van het zingen van deze liederen moest afzien, daar de gemeente met den voorzanger niet medezong, ja zelfs van deze verandering een afkeer had en deze euvel opnam; en wat de samenstelling zelve betreft, hij vindt deze „luxurians, affectata, et subinde inepta, immo haut satis theologica ac tuta poësis," en „sacris ecclesiasticis et populi aedificationi vix conveniebat." [2])

Uit deze bron alleen hebben latere schrijvers geput. Van Iperen zegt: „ik weet niemand anders, die ze gezien heeft, en er mij iets naders van heeft weten te melden". [3]) Maar het bericht van Voet onderging, als elke overlevering, de noodige uitbreiding. Van den Berg zegt, dat de proeve zelfs aanleiding gaf tot oproerige bewegingen, en spreekt dan over de waarschijnlijkheid, dat op deze wijze door de Remonstranten betwiste opvattingen werden verbreid. [4]) Ypey spreekt er zijne verwondering over uit, dat de voor 't grootste deel Remonstrantschgezinde gemeente van Utrecht zich verzet heeft tegen een gezangboek, „dat met de Remonstrantsche gevoelens schijnt te zijn doortrokken geweest". [5])

Bennink Jansonius en Van der Linde zijn niet van oordeel, dat dit een gezangenbundel zou zijn geweest, wiens invoering fiasco geleden had. Ook de eerste [6]) maakt er attent op, dat

---

[1]) Dr. van der Linde, t. a. p., blz. VII.

[2]) *Politica Ecclesiastica*, Part. I, Lib. II, Tract. II, cap. II, § 3, Tom. I, p. 528.

[3]) van Iperen, t. a. p. bl. 156 en 157.

[4]) A. van den Berg, t. a. p. bl. 78.

[5]) Ypey, *Kerkelijke Geschiedenis van de achttiende Eeuw* IV, bl. 148 en 149.

[6]) R. Bennink Jansonius, t. a p. bl. 65.

men van eene invoering eigenlijk niet spreken kan, en hij grondt dit op de Voorrede, waarin meermalen wordt gezegd, dat men tot de invoering eerst dan zou kunnen overgaan, wanneer de gezangen vooraf zouden zijn onderzocht door hiertoe benoemde mannen en met kennis van de synode, van de overheid en van den kerkeraad van elke plaats, waar men het stichtelijk en goed zou vinden ze te gebruiken. Van zulk eene goedkeuring, noch van eene daarop gevolgde invoering is ergens een spoor te vinden. En wat het niet meezingen met den voorzanger betreft, dezelfde schrijver onderstelt, dat de gemeente al dadelijk in de gelegenheid is gesteld „om haar oordeel over het al of niet wenschelijke der invoering te kennen te geven, en dat deze in eene daartoe bepaalde samenkomst, door niet te deelen in het door den voorzanger aangeheven lied, op de minst gerucht makende, maar toch zeer duidelijke wijze zich tegen deze gezangen heeft verklaard".

De vraag, in hoeverre de Dordtsche synode zich met de zaak der gezangen inlaat, staat ten nauwste met dit Utrechtsche Gezangboek in verband. Aldaar is, na het vertrek der uitheemsche godgeleerden, in de 162e zitting, in het 69e artikel van de Kerkenordening, aldus vastgesteld: „In de kerken zullen alleen gezongen worden de 150 *Psalmen Davids*, de *Tien geboden*, het *Gebed des Heeren*, de *Artikelen des Geloofs*, de *Lofzangen van Maria*, *Zacharias* en *Simeon;* 't Gezang: *O Godt, die onse Vader bist*, etc. wordt in de vrijheid der Kerken gelaten, dat ze hetzelfve gebruiken of niet, zooals zij 't goed vinden. De rest van de Gezangen zal men uit de Kerken weren, en zoo er eenige reeds in de kerken zijn ingevoerd, zullen die op de gevoeglijkste wijze daaruit verwijderd worden".

Welke liederen heeft men onder die eenige reeds ingevoerde te verstaan? Bennink Jansonius houdt het er voor, dat deze synode geheel over den Utrechtschen bundel zwijgt, en dat met de „reeds ingevoerde" niet de Utrechtsche, immers volgens hem nooit ingevoerde, bedoeld worden, maar „enkele liederen, die in sommige gewesten, vooral in het Noorden des lands werden gebruikt". [1]) Anderen, zooals Mr.

---

[1]) R. Bennink Jansonius, t. a. p., bl 194.

H. J. Koenen[1]) en de Utrechtsche predikant Jac. Hinlopen[2]), en het Rapport der N. Holl. synode van 1797[3]), achten dit besluit der Dordtsche synode juist gesteld als maatregel tegen den Remonstrantschen geest, die door de Utrechtsche gezangen in de Kerk dreigde binnen te sluipen.

Opmerkelijk, dat Utenhove's *Bede voor de predicatie*, dat door de beginselvastheid van Marnix was geschrapt, hier in Dordt weer een plaats vindt; maar daarmede slaat deze synode dan ook aan alle tegenstanders der gezangen, die tevens gewoon zijn bij hare uitspraken te zweren, een machtig wapen uit de hand. Waarom zij zoo inconsequent is geweest? Misschien om dezelfde reden, als waarom zij zwijgt over de vraag, welke psalmberijming men zal moeten gebruiken: had men de berijming van Marnix gekozen, en het geliefde lied van Utenhove gepasseerd, de synode zou zich wellicht aan een échec hebben blootgesteld. Hiervoor heeft thans haar opportunisme haar op dit punt bewaard.[4])

Niettegenstaande het Dordtsche besluit, zien wij, dat de noordelijkste provincies nog jaren lang van sommige liederen gebruik maken, bij de bovengenoemde Kerkenordening niet genoemd. Vooral was dit het geval op de Christelijke feestdagen. Zoo vermeldt Bennink Jansonius, dat in 1678 te Leeuwarden de gewoonte nog in zwang was, om op Eersten Kerstdag vóór den psalm een klein gezang aan te heffen, dat met *Kyrie-eleis* sloot[5]); en verhaalt Heringa, dat de voorzanger in de gemeente te Beesterzwaag nog na 1750 op 't Paaschfeest voor de gemeente aanhief het oude: *Christus is opgestanden, Van des martelaars banden, Kyrie-eleis.*[6]) Zoo werd ook in Drenthe in 1638 eene nieuwe Kerkordc vastgesteld, waarin in

---

[1]) *De Anti-Gezanggeest in onze Nederlandsche Hervormde Kerk*, door L. J. van Rhijn en Mr. H. J. Koenen; Middelburg, 1869.

[2]) *Brief over het invoeren van geestelijke Gezangen, bij den openbaren Godsdienst;* als aanhangsel in A. v. d. Berg's Gedachten over geestel. Oden en Liederen, bl. 146.

[3]) *Rapport over de invoering van nieuwe Kerkgezangen*, door Gecommitteerden der synode van N.-Holland; 26 Juli 1797; bl. 7.

[4]) Vergel. H. H. Barger, t. a. p., bl. 69, 70.

[5]) R. Bennink Jansonius, t. a. p. bl. 85.

[6]) J. Heringa, t. a. pl. bl. 351.

de vrijheid der kerken gesteld werd, sommige geestelijke gezangen, die in sommige kerken nog op de feestdagen gezongen werden, te gebruiken of na te laten. [1]) En te Groningen werd in de tweede helft der 17e eeuw vóór het aangaan aan den Avondmaalsdisch een lied aangeheven, beginnende: *o Lam Godes onschuldich*, dat wij erkennen als het oude Misgezang „Agnus"; welk lied voorkomt onder het twaalftal liederen, omtrent dienzelfden tijd uitgegeven te Groningen: „eenige der voornaamste geestelijcke Liederen door Marth. Luther, soo als die in de Nederlandtsche Gereformeerde Kercken op eenige der Feestdagen gesongen werden". [2])

Over 't algemeen echter bleef de stand van zaken, zooals die was. Dat wil geenszins zeggen, dat er niet hier en daar een stil verlangen werd waargenomen ter verbetering en uitbreiding van het Kerkgezang, maar iets, dat op eenige invoering gelijkt, vinden wij tot het jaar 1773 niet. Hier dient echter vermeld te worden de poging van den boekhandelaar François Halma. De Geneefsche hoogleeraar Ben. Pictet had een bundel gezangen voor kerkelijk gebruik vervaardigd, die Halma aanspoorde, om zelf in 1708 ook een bundel „Heilige Feestgezangen" en eene vertaling van Pictet's verhandeling over kerkelijke lofzangen, uit te geven. Later heeft hij eene berijming der psalmen in 't licht gegeven en ook de gezangen van genoemden Zwitserschen hoogleeraar in een Nederlandsch gewaad gestoken. En eindelijk, door den Haarlemschen predikant Schuuring daartoe aangezet, heeft hij de in den Heidelbergschen Catechismus vervatte waarheden bezongen. Maar, al mocht Halma van enkelen, die zijnen arbeid op prijs stelden, dank hebben ingeoogst, zijne Kerk, waarvoor hij zoo gaarne werkzaam was, vestigde haren aandacht op zijne gaven niet. [3]).

Overbodig te zeggen, dat verscheidene dichters in deze eeuwen meer of min belangrijke producten voortbrachten, waaruit ook de vervaardigers van den lateren gezangenbundel ruimschoots

---

[1]) J. S. Magnin, *Overzicht der Kerkelijke Geschiedenis van Drenthe*; Groningen, 1855; bl. 104.

[2]) Johs. Martinus, predt. te Groningen, *De gekruisigde Christus*; Amsterdam, 1869, 4e druk; bl. 591.

[3]) Vergel. R. Bennink Jansonius, t. a. p., bl. 133—138.

hebben geput; wij hebben slechts de namen van Lodenstein en Schutte te noemen. Maar het was niet voor de Kerk als zoodanig, dat zij hunne liederen bestemden; slechts de woningen en huisgezinnen hebben zij bereikt.

Wat de Psalmen betreft, velen maakten zich in de 17e en 18e eeuw op, om eene nieuwe berijming te geven, of oude te verbeteren. Immers, de Dordtsche synode had gezwegen over elke berijming, zij had volstrekt geen gebod gegeven om dat werk van Datheen als het eenig heilig psalmboek te blijven gebruiken. En ofschoon men ze in de Kerk niet ingevoerd kreeg, mag toch het feit, dat van onderscheidene berijmingen meer dan één druk verscheen, ons een sterk bewijs zijn, dat men behoefte had aan iets anders als de verouderde psalmen van Datheen. Een enkele maal zelfs vonden deze laatste direct bestrijding: zoo werden de fouten daarin in 1758 door zekeren Jean Guepin, Schepen en Raad te Vlissingen, onder den pseudoniem Juvenalis Glaucomastix, scherp en geestig, onder bittere ironie, als vonden zij in hem een verdediger, aan 't licht gebracht. [1])

Eindelijk, nadat sedert 1754 op initiatief van de classis van 's Gravenhage, de beraadslagingen over eene nieuwe in te voeren berijming waren geopend, zag men in 1773 uit de 9 verschillende gewesten even zoovele predikanten zich gereed maken voor eene vergadering in deze zelfde stad. [2]) Den 25sten Mei 1762 was door de Algemeene Staten tot de verbetering of geheele verandering van de psalmberijming besloten; thans, den 12den Januari 1773 namen de afgevaardigden dier Algemeene Staten, de heeren Willem baron van Lynden en Mr. Thomas Hoog met hunne amanuenses Mr. J. Visser en Mr. P. L. van de Kasteele, in deze vergadering plaats, en met hen de afgevaardigden-predikanten, die door de Staten der onderscheidene gewesten als zoodanig waren benoemd, nl. de heeren Ahasuerus van den Berg, Joh. van Spaan, Rutger Schutte, Josua van Iperen, Jacobus Hinlopen, Georgius Lemke, Theo-

[1]) Vergel. H. H. Barger, t. a. p., bl. 49—55.

[2]) Vergel. voor dit overzicht, R. Bennink Jansonius, t. a. p., bl. 145—181.

dorus Lubbers, Henricus Johannes Folmer en Dirk Semeins van Binnevest. Met goedvinden der commissarissen moesten de psalmen ter verkiezing door den voorzitter in omvraag worden gebracht; voordat er een besluit genomen wordt, worden hunne bedenkingen ingewonnen; waar de stemmen staken, beslissen zij; en zonder hunne goedkeuring mag de vergadering geen tweemaal denzelfden psalm in overweging nemen.

Reeds den 6^{den} Mei 1772 was in de Algemeene Staten-vergadering besloten, dat er een keus zou worden gedaan uit de berijmingen van Ghijsen, Voet en het kunstgenootschap Laus Deo Salus Populo. Wij stipten reeds aan, dat velen zich reeds vroeger beijverd hadden, om de psalmberijming te verbeteren. Genoemde twee personen en genoemd genootschap hadden hierin hunne lauweren verdiend. Hendrik Ghijsen was koster in de Amstelkerk te Amsterdam, en moest zich elken Zondag ergeren aan de leelijke berijming der psalmen. Hij begon toen alle berijmingen, die reeds het licht gezien hadden, met elkaar te vergelijken, en koos daarna uit, wat naar zijn oordeel het naast bij de woorden of den zin van den tekst kwam, en tevens voor het vloeiendste rijm moest gehouden worden. Op zulk eene wijze was hij gelijk aan de bij, die den honing, uit vele bloemen en kruiden vergaderd, tezamen brengt; hij betitelde zijn in 1686 aldus verkregen psalmboek dan ook: „den hoonig-raat der psalmdichten". Ook Johannes Eusebius Voet had zijn werk niet uit zich zelven alleen, maar ook zijn arbeid was een verzamelen en beschaven geweest van wat anderen hem hadden geleverd; in 1762 droeg hij de berijming der psalmen aan de leden der Nederlandsche Kerkvergaderingen op. Het Kunstgenootschap Laus Deo Salus Populo had zijne bearbeiding in 1761 gegeven; daarin hadden godgeleerden en letterkundigen hunne krachten vereenigd tot het leveren van eene berijming, waarin zooveel mogelijk de schoonheden van het oorspronkelijke zouden uitkomen. Dus kunnen wij, hoewel het niet alleen eene keuze gold, maar door deze vergadering ook nog vele verbeteringen zijn ter hand genomen, constateeren, dat indirect zeer vele mannen uit de 16^{e}, 17^{e} en 18^{e} eeuw, tot dezen arbeid hebben bijgedragen.

Aan het einde van hun werk gekomen, hebben zij ook den blik gevestigd op de Gezangen, die achter het psalmboek

werden aangetroffen; men was eensgezind in de overtuiging, dat der gemeente niets moest worden onthouden van hetgeen zij in hare Kerkboeken reeds bezit. Van het *Gebed des Heeren*, de tweede *Berijming der Geloofsartikelen*, de *Tien Geboden* en de *Lofzang van Maria* werden de vertalingen van Voet voor de beste gehouden; de lofzangen van *Zacharias* en van *Simeon* werden van het Kunstgenootschap L. D. S. P. overgenomen; terwijl de overige gezangen aan het psalmboek van Ghijsen werden ontleend.

De vraag over het al of niet wenschelijke van de invoering van nog meer liederen, kon toen natuurlijk bij de vergadering niet achterwege blijven. Men heeft er over gesproken, maar men heeft nog geen beslissenden stap gedaan. Hiermede zijn wij echter genaderd tot hetgeen wij ons voorstelden in een tweede hoofdstuk te behandelen.

HOOFDSTUK II.

DE UITGESPROKEN BEHOEFTE AAN EEN EVANGELISCHEN GEZANGENBUNDEL.

Het laat geen twijfel over, of de Gecommitteerden, die in 1773 tot de nieuwe Psalmberijming waren afgevaardigd, zouden, had het alleen van hen afgehangen, gaarne aan de Christelijke gemeenten, als tweede geschenk, ook een Gezangenbundel hebben aangeboden. Een der meest ijverige Gecommitteerden, de reeds genoemde ds. van den Berg te Arnhem, zegt van den geest, die op dit punt onder zijne mede-gecommitteerden heerschte: „zij, zonder uitzondering van iemand, zouden zulks van harte gewenscht hebben, doch zij mochten hunnen last, die van liederen geen enkel woord sprak, niet te buiten gaan". [1])

Wel stelt ds. Hinlopen, toenmaals predt. te Utrecht, in zijn' Brief aan ds. van den Berg, in zóóverre de zaak eenigszins anders voor, dat hij het bezwaar alleen van één provincie laat komen, als hij zegt, dat „de afgezondene van Utrecht niet kon, noch mocht, in de vergadering, over het invoeren van liederen handelen; en dat men vergeefsche pogingen gedaan heeft, om hem daarvan ontslagen te krijgen." [2]) Maar de bovengemaakte bewering blijft daardoor hetzelfde; en wij durven met grond vermoeden, dat het de commissie ten zeerste gespeten heeft, dat hunne lastbrieven zich niet verder uit-

[1]) A. van den Berg, Gedachten over geestelijke oden en liederen, Utrecht, 1802; bl. 79.

[2]) A. van den Berg, t. a. p. (vervolg), bl. 147.

strekten: Want toen, na afloop van hunne werkzaamheden, bij monde van ds. van den Berg, verslag van de verrichtingen der commissie werd gedaan aan de Algemeene Staten, heeft deze zich, „op uitdrukkelijken last en met volkomene goedkeuring van alle zijne medebroeders", o.a. met deze woorden tot hen gewend: „Mogen wij de vurige wenschen openleggen, dat eens spoedig de blijde dag voor de Nederlandsche Kerk moge aanbreken, dat zij . . . . . door het gebruik van evangelische lofliederen haren God en Heiland mogen verheerlijken".[1])

In de eerste plaats dus bij deze mannen, maar ook verder in ruimeren kring, was juist door de nieuwe Psalmberijming de liefde voor het Kerkgezang in 't algemeen, en de behoefte aan gezangen voor de Christelijke feestdagen in 't bijzonder, in groote mate opgewekt. [2]). Wij zien dan ook in de volgende jaren af en toe mannen optreden, die het uit den aard der zaak moeielijke werk aandurfden, aan de Christelijke gemeenten eene proeve voor het Christelijk Kerkgezang aan te bieden.

In 1778 verscheen het eerste deel van ds. A. van den Berg's *Proeve van geestelijke Oden en Liederen*, dat in 1783 door een tweede, in 1793 door een derde en in 1805 door een vierde deel werd gevolgd; deze *Proeven* werden gaarne gelezen: van alle deelen verscheen een tweede druk. Een twintigtal Gezangen van P. L. van de Kasteele verscheen in 1790; terwijl ook van den dichter Rhijnvis Feith in dien tijd eenige deelen van *Proeven van Gezangen* het licht gezien hebben. En toen de voorbereidingen tot de vervaardiging van een Gezangenbundel voor de Kerk, eenige meer vaste vormen hadden verkregen, kwam de reeds bejaarde Hieronymus van Alphen met eene proeve, die èn om den tijd, waarin zij verscheen (1802), èn om den titel, dien zij voerde, èn om des schrijvers eigen uitspraken in de Voorrede, de bedoeling bleek te hebben, eene directe wegbereidster te zijn van den aanstaanden Gezangenbundel. Hij noemde zijn werk „*Proeve van liederen en gezangen voor den openbaren godsdienst*", en zegt in de Voorrede, dat hij, zeer goed wetende dat alle hout geen timmerhout is, het van veel nut acht, dat vooraf eenige voorraad vergaderd en opge-

[1]) A. van den Berg, t. a. p., bl. 81.
[2]) Vergel. R. Bennink Jansonius, t. a. p., bl. 191.

legd worde, opdat later ter geschikter ure eene keuze kan worden gedaan: „het is goed, dat David verzamele, opdat Salomo de handen des te ruimer onder het bouwen hebbe; beide zijn den Heere des tempels welgevallig".

Echter werd ook wel eens een andere toon aangeslagen. Zoo schreef, dadelijk na de nieuwe psalmberijming, in 1775, Petrus Hofstede, toenmaals Professor en predikant te Rotterdam, aan Prof. le Sage ten Broek te Groningen, o.a.: het volgende: dat het algemeen bekend is, dat het een onderwerp van overweging heeft uitgemaakt, om bij de nieuwe psalmberijming ook nog eenige gezangen daarachter te plaatsen; „niemand mijner hooggeachte ambtgenooten beklaagt zich, dat het bij de overweging der zaak gebleven is; menschelijke gezangen kunnen menschelijke dwalingen ter Kerke invoeren; nu wij zulk eene dichtmatige en keurige overzetting van de goddelijke liederen ontvangen hebben, meenen wij meer dan ooit, alle menschelijke liederen, hoe gemoedelijk, bekoorlijk en vloeiend ook, in het openbaar kerkgezang te kunnen missen; als die het daarvoor houden, dat de Kerk in 't gemeen, en elk lid in 't bijzonder, nimmermeer op aarde in omstandigheden kan komen, in welke niet het een of ander der berijmde goddelijke liederen op derzelver toestand kan toepasselijk gemaakt, en, onder 's Hemels zegen, met nut gezongen worden". [1])

Met de bovengemelde uitspraak van Petrus Hofstede hebben wij reeds een belangrijk punt in ons onderwerp aangeraakt, nl. de *argumentatie voor* en die *tegen* de invoering van een evangelischen Gezangenbundel. Den strijd met geestelijke wapens, d. w. z. de bezwaren tegen de invoering ingebracht, zijn wij voornemens, later in een afzonderlijk Hoofdstuk te behandelen, waarin wij dan tevens zullen stilstaan bij de repliek, welke tegen die argumentatie is aangevoerd. Hier echter reeds

---

[1]) *Brief aan den Hooggel. Heer J. J. le Sage ten Broek*, Hoogleeraar te Stad en Lande, behelzende een bericht van de middelen, door welke men in de Herv. Gemeente te Rotterdam, met de nieuwe psalmberijming tegelijk een nieuwe manier van zingen heeft ingevoerd; door Petrus Hofstede, predt. en prof. te Rotterdam; Rott. 1775; bl. 7.

een enkel woord over de motieven, die de groote voorstanders er toe hebben geleid, om met kracht de hand aan den ploeg te slaan.

Als *eerste motief* noem ik het feit, dat de Psalmen, voor een groot deel in een anderen geest gesteld, als waarin het religieus leven van den Christen zich beweegt, geen voldoende stof leveren, om de Christelijke waarheden naar eisch en behoefte des harten te bezingen.

In 1783 klaagde Hieronymus van Alphen: „Wij moeten ons alleen van psalmen bedienen, in welke, hoe schoon, hoe voortreffelijk zij ook op zich zelve en ook voor den tijd waarin zij zijn opgesteld, zijn mogen, echter de naam van Jezus niet eens stellig genaamd wordt, waarin ook geen voorname gebeurtenis van zijn leven, anders dan bij toepassing of in het voorbijgaan, of in een voorspellenden en dus meer omzwachtelden zin wordt voorgesteld. De oude dichters en dichteressen als Mozes, Debora, David, Jesaja, enz. hebben altoos hunne gezangen geschikt naar de behoeften en omstandigheden van den tijd en van de huishouding waarin zij leefden. Zij hebben dus voor hunne tijdgenooten in de eerste plaats gearbeid en ook voor ons in meer dan één opzicht; maar ik zou durven staande houden dat hunne poëtische stukken in dien vorm waarin zij zijn opgesteld, niet volkomen geschikt zijn voor het gezang in onze openbare godsdienst of godsdienstige bijeenkomsten, dewijl de toespelingen op de plechtige Joodsche godsdienst en de voorspellende uitdrukkingen niet voegen in den mond van hen, die geene plechtigheden der Joden meer in hunne godsdienstige bijeenkomsten waarnemen en de tijden der vervulling beleven." [1])

Met die woorden had hij de voornaamste reden tot den algemeenen wensch naar Christelijke kerkgezangen aangegeven. In gelijken geest spreekt ds. A. van den Berg in zijne later uitgegeven, maar uit oorzake van zijnen dood niet uitgesproken leerrede, ter gelegenheid van de invoering van den Gezangenbundel: hij schetst het doel van dien bundel als het uitdrukken en opwekken van „betamelijke godsdienstige gevoelens", en zegt van de psalmen, dat zij in geheel andere taal, voor een

---

[1]) *Mengelingen in Proza en Poëzy;* Utrecht 1802; 3e druk; bl. 307.

volk van geheel andere zeden zijn opgesteld, en dat zij zeer vaak Davids persoonlijke omstandigheden en lotgevallen raken, waarom er zeer velen minder geschikt zijn; maar vooral missen wij daaronder, om te zingen op Christelijke feestdagen [1]).

Ook in verschillende brochures uit den tijd der invoering treffen wij ditzelfde aan. In een „onderhandeling tusschen drie lidmaten der Geref. Kerk", nl. Godart (voorstander der gezangen), Petrus (tegenstander) en Bernardus (tegenstander), gaat eerstgenoemde tegen vele vooroordeelen flink te keer, maar weet ook heel goed rekenschap te geven, waarom hij een gezangboek verlangt [2]). Op eene hem gedane vraag antwoordt hij, dat de psalmen door hem geenszins worden veracht, hij vindt er vele schoone en geschikte verzen in, maar: „wanneer gij vraagt, of het boek der psalmen over het geheel voor ons een gezangboek kan zijn, dan schroom ik niet te antwoorden: neen". Dan gaat hij na, hoe de makers der psalmen, menschen waren van geheel anderen tijd, geheel ander land, geheel andere omstandigheden, zeden en gewoonten: als David zijn heir ten oorlog zou aanvoeren, of wanneer hij vluchtende was voor Saul, en hij maakte dan een psalm, „hoe kunnen wij dat in onze godsdienstige vergaderingen gebruiken?" In Ps. 133 b.v. wordt op dichterlijke wijze de onderlinge liefde geschilderd, maar „de taal, die daar wordt gebruikt, hebt gij zeker nooit begrepen: wat weet de gemeene man van de zalf, die op 's Hoogepriesters hoofd gegoten wordt en op zijn baard en klederzomen nederdruipt? Woorden te zingen, welke men niet verstaat, kan geen stichting geven". En verder, wat te zingen op Chr. feestdagen en bij het H. Avondmaal: de dingen, welke wij dan gedenken, waren toen nog niet gebeurd; bij het H. Avondmaal gebruiken wij b.v. Ps. 23 en Ps. 116; Ps. 23 gaat over de leiding door God; „het eenige, waarom men

---

1) *Leerrede over Efeze* 5 : 19, met het oogmerk om dezelve bij het invoeren der evang. gezangen bij de Herv. Gemeente te Arnhem uit te spreken; door A. van den Berg, in leven predt. te Arnhem; Arnhem, 1807; bl. 3 en 15.

2) *Het Ongegronde van sommige vooroordeelen tegen het evang. Gezangboek, en het onbetamelijke van den tegenstand bij deszelfs invoering aangewezen*, in een onderhandeling tusschen drie lidmaten der Geref. Kerk; Leeuwarden, 1807; bl. 26 enz.

denzelven bij het Avondmaal gebruikt, is, omdat er de uitdrukking *de tafel toerichten, het doen overvloeien van den beker* in voorkomen, waarmede David geheel iets anders meende; dus is de gepastheid alleen in de *klanken* van die woorden gelegen"; de 116e psalm wordt gebruikt, omdat daarin de uitdrukking *kelk des heils* voorkomt, met welke de dichter echter ook op geheel iets anders oogde".

In eene samenspraak tusschen Kasper, Joris en een Kerkvoogd [1]), zet de laatstgenoemde voorop, dat het Psalmboek een voortreffelijk boek is, met vele voortreffelijke psalmen; maar er is ook veel in, dat „oud-Joodsch" is en voor de Christenen niet past, terwijl er ook veel in gemist wordt. Op de verwondering van de anderen, zet hij dit nader uiteen: „oud-Joodsch" is zooveel, dat betrekking heeft op de Oud-Joodsche wetten en gebruiken en ideeën, die de Christenen niet raken: Ps. 118 : 13 *bindt d'offerdieren dan met touwen, Tot aan de hoornen van 't altaar,* hoe past dit in den mond der Christenen; evenzoo Ps. 20 : 2; 51 : 10; 66 : 7; Ps. 99 woont God *tusschen Cherubs;* Ps. 3 klaagt David, dat er velen opgaan om hem zijn *koningskroon te ontrukken;* Ps. 60 en 108 vers 4 en 5 zingt de dichter, dat *Gilead* aan hem behoort, en *Moab* hem een waschpot is; Ps. 119 : 50 *ik overtref mijn leeraars* in beleid; past ons een klaaglied over *Jeruzalems verwoesting* als Ps. 79 : 1; hoe kan een Christen zijne *vijanden vervloeken*, als b.v. Ps. 109 : 4—8 en 10—12? — Als Joris dan zegt: „maar het staat toch in Gods woord", — antwoordt Kasper: jawel, maar het verbod van spek eten staat ook in Gods woord, en toch eten wij het. — En wat er aan ontbreekt, dat is de toon van het *vervulde evangelie;* wel is er een *beloofd* evangelie in de Psalmen te vinden, maar dan nog, hoe *donker* en zijdelings zijn deze voorspellingen en beloften!

In eene andere samenspraak [2]) zingen Klaas, Pieter, Jan en

---

[1]) *Gesprek over de Kerkgezangen, tusschen den Kerkvoogd, Kasper en Joris;* in: Weekblad tot Nut van 't Algemeen voor het jaar 1803; no. 16; bl. 121—128.

[2]) *Iets over de Psalmen;* in samenspraken tusschen Klaas, Pieter, Jan, Hendrik en een predikant, onder zinspreuk: Wie men zich ook verbeeldt, Dat hier de schrijver is, 't Is zeker evenveel, Zoo 't stukje nuttig is. Sneek, 1807; bl. 18 en 19.

Hendrik de twee eerste verzen van Psalm 87. Onder hun zingen komt de predikant binnen; als de predikant hun dan gezegd heeft, dat zulke liederen niet voor Christenen, maar voor Joden geschikt zijn, komt hun gesprek op meer psalmen van die soort: Ps. 122 vindt de predikant ook niet geschikt: *Jeruzalem wij treden uwe poorten in;* Ps. 65: *de lofzang klinkt uit Zions zalen;* Ps. 66: *ik zal het brandaltaar doen rooken, Van 't edelst vee uit koe en stal;* hoe kan men zulke Psalmen op eene verstandige wijze tot stichting, in eene Christelijke vergadering zingen? Dan komen zij op Ps. 3: dit zong David, toen hij vluchtte voor het aangezicht van zijnen zoon Absalon; en op Ps. 52: *waartoe u dus beroemd in 't kwade, Vermetele dwingeland;* David kon die dingen zingen, maar wat zullen wij daardoor verstaan? Zoo Ps. 18: *Belials verschrikkelijke beken;* en Ps. 68: *Parans woeste grond, Sinaï in heerlijkheid, Zions en Basans berg;* Ps. 89: *het verbrijzeld Rachab, het juichend Thabor en Hermon;* als gij deze dingen zingt, zoo vraagt de predikant, weet gij en verstaat gij dan wàt gij zingt? De bekentenis moet hun van hart en lippen: *neen!* Welnu, zegt de predikant, men behoort te verstaan wat men zingt, en anders zinge men niet. Daarna gaat Pieter, op uitnoodiging van den predikant een psalm alleen zingen, en wel Ps. 25 : 9. Als hij gereed is, vraagt deze hem: is dat zoo? hebt gij zoovele vijanden? en als hij daarna Ps. 63 : 2 gezongen heeft, komt van denzelfden de vraag hem tegen: is dat waar, dat gij zoo terugziet naar den tijd, dat gij in 't Heiligdom binnen kondet gaan, terwijl gij er nu verstoken van zijt? Vervolgens komt Ps. 109 : 3 ter sprake, waarvan de predikant getuigt: hoe David zoo kon zingen, weet ik niet, maar geen Christen kan zoo iets zingen, terwijl Jezus geleerd heeft, dat wij voor onze vijanden zullen bidden. En van Ps. 24 : 4 en 5; 47 : 3; 68 : 9: deze psalmen laat men vaak op Hemelvaartsdag zingen, maar „wie, die maar eenigszins met die psalmen bekend is, ziet niet aanstonds, dat in die liederen de *opvoering der Verbondskist naar het Heiligdom* bezongen wordt, en dat men genoodzaakt is om, indien men er de Hemelvaart van Christus in wil vinden, er een vreemden zin aan te geven".

In gelijken geest schrijft de predikant Speelman [1]: De Psalmen

---

[1]) *Brief van R. Speelman,* predt. te Hardinxveld, ter wegneming van

behooren eigenlijk tot den oud-Israëlitischen godsdienst, in welken men den beloofden Verlosser nog tegemoet zag; de ingevoerde liederen zijn geschikt voor het Nieuwe Verbond. Aan vele psalmen hebben wij niets: hoe vaak worden daarin bezongen: Israëlitische oorlogen, bijzondere lotgevallen van volk of personen, ontmoetingen enz. enz., wel nuttig ter leering, maar voor ons Godsdienstig Gezang nutteloos, zoodat wij altijd op dezelfde weinige psalmen moeten terugkomen. Vele psalmen ook stemmen niet zoo duidelijk in met de algemeene menschen- en vijandsliefde, die Jezus ons b.v. Matth. 5 : 44—47 inscherpt; wel was de wet der liefde tot God en den naaste ook de wet van het O. Verbond, „maar het was bewaard voor de volheid des tijds, om door den Eeniggeboren Zoon die wet in al hare uitgebreidheid, en als toepasselijk op alle personen en omstandigheden, rechtstreeks en nadrukkelijk voor te stellen". Verder: als men eenige psalm opgeeft, dan gebeurt het vaak, dat het eene vers voor het doel vrij geschikt is, maar dat het volgende kant noch wal raakt, b.v.: op Hemelvaartsdag zingt men ps. 47 : 1, het zij zoo, maar zie nu vers 2, dat is eenvoudig voor dat doel belachelijk. En, nog sterker, wij treffen dit verschil vaak aan in één en hetzelfde vers, b.v.: ps. 36 : 3; de eerste helft is heel mooi en geschikt voor de godsdienstoefening, maar dan het tweede deel, dat past in 't geheel niet bij onze toestanden! Voorts: wij hebben vooral zoo weinig geschikte psalmen voor onze Christelijke gelegenheden: lijden van J. Chr., belijdenis, H. Avondmaal, Catechismus, enz.; zoo worden b.v. bij het H. Avondmaal vaak gezongen de drie eerste verzen van Ps. 63, „doch men vergelijke nu eens den toestand, waarin David verkeerde toen hij zoo werkzaam was, met dien van ons, wanneer wij bijeenkomen, om het H. Avondmaal te gebruiken".

En ook reeds in het Rapport van Noord-Holland [1]) heet het

---

eenige bedenkingen over de onlangs ingevoerde evangelische Gezangen; Gorinchem, 1807; bl. 3—10.

[1]) *Rapport over de invoering van nieuwe Kerkgezangen bij de Gemeenten der Hervormden*, door Gecommitteerden der Synode van N.-Holland uitgebracht, en door dezelve synode den 26sten Juli 1797 goedgekeurd; 1797; bl. 4.

vooral voor de inveering van Gezangen te pleiten, dat men liederen behoeft in den toon van het „vervulde evangelie", wat men bij de Psalmen natuurlijk missen moet.

Een *tweede motief* was, dat men in de Gezangen een middel zag tot meerdere bekendmaking en bewaring der Geloofsbelijdenis.

Ds. van den Berg, in zijne leerrede over Efeze 5 : 19 [1]) wijst er op, hoe nuttig het is, de godsdienst-waarheden in te kleeden in den vorm van een lied, dat gemakkelijk van buiten geleerd wordt: de gemeene daglooner, die in het bitter zweet zijns aanschijns voor zich zelven en de zijnen nauwelijks het schrale brood verdient, en wien het dus aan alle gelegenheid tot oefening en onderzoek ontbreekt, heeft bij zijnen bijbel zijn gezangboek; daarvan bewaart hij geheele stukken in zijn geheugen, en zingt ze in het midden van zijn gezin of onder zijn werk; de wijze en geleerde man vindt er in de ure des doods de rechttijdige herinnering in van de een of andere evangelische waarheid.

Elders [2]) beweert dezelfde schrijver, dat het bij ons moet gaan, als hij in Duitschland van de kerkgezangen ondervinding heeft opgedaan: „Ik heb dezelve hooren zingen door de oude vrouw bij het spinnewiel; door de moeder bij de wieg van haar kind; door de meid bij het wasschen van de vaten; door den soldaat op zijn post; door den stuurman aan het roer; en door den schippersknecht onder het afschrappen of teren van zijn schip".

In een ander geschrift [3]) lezen wij ongeveer: men moet niet nieuwe *liederen* en nieuwe *leer* voor 't zelfde houden; geen nieuwe leer, integendeel: juist de gezangen kunnen een middel worden, waardoor de oude leer, de geloofsbelijdenis onzer Kerk, meer algemeen bekend wordt.

In het Rapport van N.-Holland [4]) wordt er op attent ge-

---

[1]) t. a. p.. bl. 21—23.

[2]) Gedachten over geestel. od. en lied., t. a. p. (Vervolg), bl. 177.

[3]) *Onpartijdig onderzoek en ernstige gedachten over het invoeren van gezangen en liederen in de Geref. Kerk in Nederland;* door „een voorstander van de leere der Herv. Kerk"; bl. 44.

[4]) t. a. p., bl. 5, 6.

maakt, dat er wel eens gezangen in de Kerk konden komen, waarin „de onderscheidene gevoelens der ware Hervorming of verdonkerd of voorbijgegaan werden"; reden, waarom het des te noodzakelijker wordt, daartegen te waken en te zorgen, dat „het oprecht geloof aan de verzoening des Verlossers gelegenheid verkrijgt, zich met deszelfs eigene taal tot God te verheffen".

En in datzelfde Rapport heet het [1]): „niet alleen kreeg daardoor de vereenigde gemeente in hare samenkomsten, maar ook elk Christelijk huisgezin overvloediger gelegenheid, om de eer des Zaligmakers door gezangen, die langer dan andere stukken in het geheugen blijven, te bewaren onder hunne geslachten".

In een ander geschrift [2]) wordt gezegd, terwijl sprake is over het feit, dat de eerste Christenen lofzangen en geestelijke liederen gebruikten: „Er is ook geen twijfel, of vele dezer gezangen en liederen (bedoeld in Coloss. 3 : 16) hebben in zich bevat de voornaamste waarheden van het Christendom, om zich tegen de dwalingen der valsche leeraars, welke te Colosse waren, te hoeden (Coloss. 2 : 8). Wij weten uit de Kerkgeschiedenis, dat in 't midden der derde eeuw Paulus van Samosate, welke de godheid van Jezus loochende, afkeurde, dat de Christenen, behalve de Psalmen, liederen zongen".

Dezelfde bedoeling had ook de classis van Haarlem en van Hoorn, toen deze reeds op de Noord-Hollandsche Synode van 1796 openlijk op invoering van Kerkgezangen aandrongen, wijl het eene behoefte was van het volk, dat zich, werd deze behoefte niet vervuld, „zou gaan bedienen van zulke, waarin dat kenmerk der echte evangelische hervorming ontbreken zou".[3])

Twee jaar later, op de Zuid-Hollandsche Synode van 1798, toen het er nog verre van af was, dat deze provincie de zaak der Kerkgezangen tot de hare zou maken, liet de classis van Delft echter, als eenige onvoorwaardelijke voorstander, het-

---

[1]) t. a. p., bl. 4.

[2]) *Korte verhandeling over de invoering van nieuwe gezangen;* door een liefhebber van den godsdienst; Utrecht, 1807; bl. 10.

[3]) Acta van de Prov. Synode van N.-Holland, van 1796 art. 18; Oud-Synodaal Archief no. 53.

zelfde argument hooren; zij beweert, dat zij „reeds in 1793 onder de middelen ter bewaring van de zuivere leer, het alleszins geschikte en van ouds reeds beproefde middel heeft voorgeslagen, dat geestelijke liederen, waarin de oude, zuivere geloofsleer in den stijl onzer formulieren kort, klaar en krachtig werd uitgedrukt, in de kerk en daardoor in de huizen werden ingevoerd; en vooral in den tegenwoordigen tijd, nu men het Christendom door natuurlijken godsdienst wil verdringen, acht zij het juist het beste tijdstip om met Noord-Holland en Gelderland te „concurreeren", en andere Synoden op te wekken. [1])

En in het jaar 1802 slaat de classis van Gouda op hetzelfde aambeeld, als zij betoogt, dat Kerkgezangen „zoo geschikt zijn om de zuivere leer te bewaren en te verbreiden". [2])

Ten slotte noemen wij als *derde motief* het gebod in de Schrift, te vinden *Efeze* 5 : 19, 20 en *Coloss.* 3 : 16.

Eigenlijk behoort dit thuis bij de repliek op de bezwaren: in de polemische geschriften na de invoering vindt men deze teksten zeer vaak aangehaald als weerlegging van de bewering, dat zulke „nieuwigheden" niet naar den eisch van Gods Woord zouden zijn. Maar ook als direct motief tot het verlangen naar Kerkgezangen doen zij een enkele maal dienst.

Zoo lezen wij in het reeds aangehaalde *„Onpartijdig Onderzoek en ernstige Gedachten"* [3]), dat de Ned. Herv. Kerk hare vrijheid om liederen in te voeren, niet *gebonden* ziet in eenig *verbod*, maar integendeel *gegrond* ziet in het *gebod* in genoemde Brieven.

En de kerkvoogd in het *„Gesprek over de Kerkgezangen"* [4]) vestigt vooral den aandacht op de laatste woorden van Ef. 5 : 20: *in den naam van onzen Heer J. Chr.* „Dit laatste", zegt hij, „kan door de Psalmen niet geschieden, maar wel door Christelijke lofzangen en geestelijke liederen".

---

[1]) Acta van de Prov. Synode van Z.-Holland, van 1798, art. 13; Oud-Synodaal Archief, no. 53.

[2]) t. a. p. Acta van 1802, art. 12.

[3]) t. a. p. bl. 5.

[4]) t. a. p. bl. 127.

HOOFDSTUK III.

DE VOORBEREIDINGEN TOT HET ONTSTAAN VAN DEN GEZANGENBUNDEL.

Aan *Noord-Holland* komt de eer toe, de zaak der Kerkgezangen het eerst te hebben aangevat, en wel zóó, dat eerst Gelderland, later de andere provincies op dat voorbeeld er toe werden gebracht, de zaak eveneens ter hand te nemen. Om den ontwikkelingsgang goed te doen uitkomen, dien deze voorbereiding heeft doorgemaakt, zullen wij nagaan, wat er in al de Provinciale Synoden van deze jaren over deze kwestie is verhandeld. Wij zullen dan tevens gelegenheid hebben op te merken, hoe en met welke opdracht de Gecommitteerden tot het vervaardigen en verzamelen der Kerkgezangen zijn benoemd; iets, dat natuurlijk van veel belang is voor de vraag over het al of niet wettige van het ontstaan van deze liederen. Wij beginnen met het jaar 1796, omdat het Noord-Hollandsch initiatief uit dat jaar dagteekent.

HET JAAR 1796.

Synode van Noord-Holland (26 Juli en volgg. dagen te Amsterdam) [1]). Ter sprake komt het toevoegen van eenige liederen aan de Psalmen. De classis van *Edam* „is tegen derzelver invoering, zij acht die in dezen tijd niet raadzaam, ja gevaarlijk,

---

[1]) Ontleend aan de Acta van de Prov. Syn. v. N.-Holl. v. 1796, art. 18, Oud-Synodaal Archief, Bundel no. 53.

voegende er bij, 1°. dat men in het jaar 1772 geoordeeld had in de toen gestelde commissie, om geen gezangen op bijzondere gelegenheden bij de nieuwberijmde psalmen te voegen; 2°. dat het in de gemeente verwarring, in het kerkgezang stremming zou kunnen geven, daar om de kosten velen zich van die gezangen niet zouden kunnen voorzien; en eindelijk 3°. zou de vraag zijn, of eene synode, daar men in deze op politiek gezag geene rekening behoefde te maken, dezelve alleen zou kunnen invoeren". De classis van *Haarlem* en die van *Hoorn* echter drongen er sterk op aan om eene commissie te benoemen om met andere synoden de zaak te overleggen. „Bij meerderheid" heeft de synode toen besloten: „er zal eene commissie zijn ter beraming van een conceptplan omtrent de beste wijze ter invoering van de beoogde kerkgezangen, welk plan in gereedheid zoude kunnen wezen, ten einde in de voorjaarsvergaderingen der classen te kunnen worden gecommuniceerd, om er in Syn. seq. anni nader over te delibereeren, en alzoo deze gewichtige zaak met alle voorzichtigheid en ijver te bespoedigen". Tot deze commissie werden benoemd Engelbert Matthias Engelberts, predikant te Hoorn, en Abraham Rutgers, predikant te Haarlem.

Synode van Gelderland (12 Oct. en volgg. dagen te Arnhem) [1]). Aan de synode blijkt uit de Acta van N.-Holl., wat aldaar is behandeld; terwijl bij de synode ten geschenke is ingekomen „*Geestelijke Gezangen*" door J. Hazeu. Een en ander geeft aan de classis van *Tiel* aanleiding, aan de synode voor te stellen, „of men niet zou kunnen goedvinden, bij de Psalmen eenige liederen te voegen, meer geschikt naar den aard van den Christelijken godsdienst, dan die oude joodsche dichtstukken". „Alle de classen verklaarden vuriglijk naar het gebruik van liederen bij onzen godsdienst te wenschen, doch de meesten vreesden, of het wel daartoe de rechte tijd mocht wezen. Doch dewijl het de intentie van de N.-Holl. synodus niet was, om dadelijk liederen in te voeren, maar alleen om zooveel mogelijk den weg te banen, langs welken zulks t'eenigen tijde te gemakkelijker zou kunnen geschieden, vond de vergadering goed,

---

[1]) **Acta van de Prov. Syn. van Gelderland van 1796, art. 20, Oud-Synodaal Archief, Bundel no. 19.**

daartoe insgelijks eene commissie aan te stellen, en zijn daartoe benoemd de broeders van den Berg en de Fremery, die verzocht zijn om met de Gecommitt. van N.-Holl. in correspondentie te treden en deze synodus van hunne consideratiën te dienen, zoo spoedig als zulks zal kunnen wezen." De eerste dezer beiden was predikant te Arnhem, de tweede te 's Hertogenbosch.

Synode van Zuid-Holland (13 Sept. en volgg. dagen te Leerdam)[1]. Bij missive is door N.-Holland, waar Engelberts en Rutgers benoemd zijn als commissie, de Zuid-Hollandsche synode uitgenoodigd tot concurrentie. Dit wordt aan de classen ad deliberandum gegeven.

HET JAAR 1797.

Synode van Noord-Holland (25 Juli en volgg. dagen te Hoorn)[2]. De praeses, ds. Engelberts, leest, mede namens zijn' medegecommitteerde, het Rapport voor, dat ingevolge de opdracht van het vorige jaar, door hen is opgesteld en ad referendum bij de classes was rondgezonden.

Daar sommige dingen in dit *Rapport* reeds elders een plaats hebben gevonden of nog zullen vinden, volstaan wij hier met te zeggen, dat hetzelve kort en bondig het wenschelijke en noodzakelijke van een Gezangenbundel aangeeft, en voorts een' weg aanwijst, waarlangs het beoogde doel zou kunnen worden bereikt[3]: Er worde eene commissie benoemd van een paar leden uit elke synode, om uit te kiezen „uit den voorraad van kerkgezangen, die in andere gedeelten onzer Herv. Kerk, in Duitschland en elders gebruikt worden en vertaald zijn"[4]; maar ook om dichters of dichteressen op te sporen, „tot ver-

---

[1]) Acta van de Prov. Syn. van Zuid-Holland van 1796, art. 15; Oud-Synodaal Archief no. 21 X.

[2]) t. a. p. Acta van 1797, art. 21.

[3]) *Rapport over de invoering van nieuwe Kerkgezangen bij de gemeenten der Hervormden*, door Gecommitteerden der Synode van N.-Holland uitgebracht en door dezelve Synode 26 Juli 1797 goedgekeurd. — 1797.

[4]) t. a. p. bl. 10.

betering van gebrekkig vertaalde, tot vertaling of navolging van goede nog onvertaalde en tot vervaardiging van nieuwe gezangen" [1]), en dan daaruit een keuze te doen, en de alzoo gekozen gezangen ter goedkeuring aan de synoden aan te bieden. Wat de kosten betreft, deze zouden niet zoo hoog worden: „de commissie kon tot op de laatste keuze *schriftelijk* correspondeeren; bij de laatste keuze zou alleen een bijeenkomst noodig zijn" [2]). Wij zullen later zien, hoe op dit laatste punt de zaken geheel anders zijn uitgekomen.

De classen van *Alkmaar*, *Haarlem*, *Amsterdam*, en ook de Depp. Syn. en de moderatores namen „met vereerende dankbetuiging aan de opstellers en met de warmste aandoeningen" dit Rapport aan. „De classis van *Hoorn* was hierop nog niet gereed; de classis van *Enkhuizen* verklaarde het vooralsnog te willen opschorten"; de classis van *Edam* bleef bij haar resolutie van 't vorige jaar en was er tegen. Waarop „nader over de zaak en 't gemeld Rapport gedelibereerd zijnde", de voorzitter heeft voorgesteld, „eene commissie te benoemen, die conform 't Rapport, dadelijk hand aan 't werk zou slaan". Dit voorstel werd aangenomen en tot de commissies werden weer benoemd de predikanten Engelberts en Rutgers, wien opgedragen werd, „de andere synoden en de classen tot concurrentie aan te vuren".

Synode van Gelderland (15 Aug. en volgg. dagen te Nijmegen) [3]). „De classis van *Tiel* blijft op 't vervaardigen en spoedig in gebruik brengen van kerkelijke liederen insteeren, de overige classen betuigen ook hierin haar sterk verlangen." Wij zijn hier reeds een gewichtigen stap verder, dan het vorige jaar: geen enkele bedenking lezen wij over de kwestie van „den rechten tijd", integendeel het woord „spoedig" wordt gesproken, zonder dat iemand er zich tegen verzet.

Dep. Van den Berg brengt hier „een breedvoerig praeadvies in, en er wordt geresolveerd om 't zelve in handen van eene commissie te stellen om daarover aan deze vergadering hare

---

1) t. a. p. bl. 12.
2) t. a. p. bl. 13.
3) t. a. p. Acta 1797 art. 20.

consideratie mede te deelen"; deze commissie heeft daarover een rapport uitgebracht, hetwelk in handen gesteld is van Van den Berg „tot verbetering van zijn ontwerp, om zulks alsdan voor rekening van de synodale beurs te laten drukken." Dit is dan ook geschied; hoewel het „breedvoerig" genoemd wordt, beslaat het niet meer dan drie bladzijden druks; het zijn enkele regelen, van welken aard en uit welke bron de gezangen moeten zijn en hoe zij uitgegeven en ingevoerd behooren te worden; over een en ander zullen wij denzelfden opsteller later nogmaals hooren; *deze* voorslag draagt niet officiëel zijn naam, maar wordt door de Geldersche Synode overgenomen [1]).

Synode van Zuid-Holland (4 Juli en volgg. dagen, te Breda) [2]). „Ofschoon zoo niet alle, ten minste verre de meerderheid der classen, het wenschelijke en nuttige daarvan beseffen, werd echter door de meerderheid besloten, om hiermede vooralsnog te wachten, dewijl men onze tijden voor zulk een inrichting, hoe heilzaam anderszins, niet rijp beschouwt."

Synode van Overijsel (19 Juni en volgg. dagen, te Zwolle) [3]). „Ds. Sanders (van Vollenhove) proponeerde hier, de classen ad referendum te geven, of men niet zou zoeken te bewerken, om in 't vervolg in plaats van de Joodsche liederen in onze Psalmen, meer Christelijke gezangen overeenkomstig den godsdienst van Jezus in te voeren. Door de classen wordt dit goedgekeurd."

HET JAAR 1798.

Synode van Noord-Holland (21 Juli en volgg. dagen, te Enkhuizen) [4]). De Gecommitteerden berichten, „dat bij eenige

---

[1]) *Voorslag van de Synode der Herv. Gem. in Gelderland*, nopens de wijze om liederen in de Kerken in te voeren; zonder plaats en tijd.

[2]) t. a. p. Acta 1797, art. 14.

[3]) Acta van de Prov. Syn. van Overijsel van 1797, art. 34, Oud-Synodaal Archief, Bundel no. 61.

[4]) t. a. p. Acta 1798, art. 21.

Zeeuwsche classen reeds gecommitteerden waren aangesteld; dat bij verscheidene Friesche classen ook met ons instemming was."

Synode van Gelderland (14 Aug. en volgg. dagen, te Zutfen) [1]. Het is hier weer de classis van *Tiel*, die tot haastigen spoed aanzet. Zij keurt het plan van Van den Berg met veel dankzegging goed, maar is van meening, dat men niet behoeft te wachten, zooals in art. 28 van dien Voorslag gezegd wordt, totdat alle Ned. kerkvergaderingen daartoe verstaan hebben, „maar dat men hiermede hoe eer zoo beter behoorde te beginnen"; in de „Boekzaal" zou ieder kunnen worden uitgenoodigd, liederen in te zenden, en elke classis zou één lid kunnen kiezen om de ontvangen stukken te beoordeelen. — Een en ander wordt „aan de attentie der classen gedemandeerd".

Synode van Zuid-Holland (3 Juli en volgg. dagen, te Dordrecht) [2]. Acht classen zijn van begrip, dat „hoe heilzaam liederen ook zijn, de tijd daartoe nog niet rijp is." Hiertegen wordt thans echter eindelijk een flink protest gehoord: De classis van *Delft* verzoekt in de Acta op te nemen hare tegenovergestelde bewering; zij beweert, dat zij „reeds in 1793 onder de middelen ter bewaring van de zuivere leer, het alleszins geschikte en van ouds reeds beproefde middel heeft voorgeslagen, dat geestelijke liederen, waarin de oude, zuivere geloofsleer in den stijl onzer formulieren kort, klaar en krachtig werd uitgedrukt, in de kerk en daardoor in de huizen werden ingevoerd"; en vooral in den tegenwoordigen tijd, nu men het Christendom door natuurlijken godsdienst wil verdringen, acht zij het juist den besten tijd om met Noord-Holland en Gelderland te „concurreeren" en andere Synoden op te wekken. De classis van *Voorne* sluit zich bij die van Delft aan.

Synode van Overijsel (12 Juni en volgg. dagen te Vollenhove) [3]. De classis van *Deventer* heeft nog geen antwoord gereed;

---

[1] t. a. p. Acta 1798, art. 18.
[2] t. a. p. Acta 1798, art. 13.
[3] t. a. p. Acta Zitting II, Caput II, art. 2.

Kampen oordeelt beter, nog eene afwachtende houding aan te nemen; *Zwolle* vereenigt zich geheel met wat Noord-Holland deed; *Vollenhove en Steenwijk* wenschen ook hartelijk naar geschikte Christelijke gezangen. „En is derhalve dit stuk in deze synode vooralsnog onbeslist gebleven, doch den classen op nieuw met alle ernst aanbevolen."

Synode van Groningen (26 Juni en volgg. dagen te Groningen) [1]. Hier schijnt één classis op de zaak te hebben aangedrongen: „De classis van *'t Oldambt* is van de noodzakelijkheid en nuttigheid der geestelijke gezangen volkomen overtuigd, en vereenigt zich van harte met de synodus van Noord-Holland."

Synode van Utrecht (4 Sept. en volgg. dagen te Utrecht) [2]. Ten aanzien van het 't vorige jaar den classen ad referendum gegevene, ziet de classis van *Amersfoort* gaarne, dat thans eene commissie wordt benoemd. De classis van *Rhenen en Wijk*, „hoe zeer ook de nuttigheid van welingerichte en naar den smaak van het eeuwig Evangelie gestemde gezangen erkennende, is van oordeel dat het echter wegens gewichtige redenen thans de juiste tijd niet is, om zulks met hoop op een goed gevolg te beginnen"; ook de classis van *Utrecht* vindt de zaak ontijdig. Toch is eenparig besloten, de zaak levendig te houden.

In *Friesland* zijn er van 1795 tot 1804 geene eigenlijke synoden gehouden. [3] De gezangenkwestie is echter in dien tijd bij herhaling behandeld in de daarvoor in de plaats komende vergaderingen der Gecommitteerden uit de Kerkelijke Commissie.
In de vergadering van dit jaar (24 April 1798) [4] stemmen de classis van *Leeuwarden* en die van *Dokkum* openlijk met

[1]) Acta van de Prov. Syn. van Groningen van 1798, art. 31, Oud-Synodaal Archief, Bundel no. 64.

[2]) Acta van de Prov. Syn. van Utrecht van 1798, art. 29, Oud-Synodaal Archief, Bundel no. 56.

[3]) Verg. *De Gereformeerde Kerk van Friesland in de jaren* 1795—1804, door dr. S. D. van Veen, Gron. 1888, bladz. 40 enz.

[4]) *Acta van de Gecommitteerden uit de Kerkelijke Commissie van* 1798, art. 4, Provinciaal Archief van Friesland, no. XXI.

het Rapport van Noord-Holland in; *Zevenwouden* neemt genoegen in de zaak zelve, maar vindt de uitvoering praematuur; de andere classes hebben nog geen vast besluit om zich uit te spreken.

In de volgende vergadering, die van 17 Juli, conformeert zich de classis van *Franeker* met *Leeuwarden* en *Dokkum*, die van *Sneek* met *Zevenwouden*.

HET JAAR 1799.

Synode van Noord-Holland (30 Juli en volgg. dagen te Purmerend). [1]) De zaak komt slechts even ter sprake: „De assessor berichtte namens de commissie tot de Kerkgezangen, dat zij alsnog buiten staat waren, nadere en meerdere opening in dezen te geven, dat ze echter hoopten, eerlang met meer vereende krachten dit belangrijk werk voort te kunnen zetten".

Synode van Gelderland (13 Aug. en volgg. dagen te Arnhem) [2]). Er schijnt van hier werkelijk een of andere oproeping te zijn uitgegaan tot het inzenden van liederen; immers wij lezen: „Broeder Van den Berg berichtte, dat er in 't verloopen jaar bij de Gecommitteerden ad hanc causam niets was ingekomen, en dat dezelve bleven wachten, dat hun door de broederen zoodanige liederen mochten worden toegezonden, die daartoe in aanmerking zouden kunnen komen". Overigens blijven de classis van *Tiel* en die van *Zutfen* ten zeerste op spoed aandringen. Tiel wijst er op, „hoe weinig beduidend de ophef is die door velen gemaakt wordt: „de tijd is er nog niet geschikt toe!" trouwens, moet men wachten totdat elk den tijd als geschikt beschouwt, dan zal er gewis nooit iets van komen"; bovendien, de gemeenten verkeeren nu in veel gunstiger omstandigheden: toen [3]) moest men de nieuwe berijming zingen, nu wordt ieder vrijgelaten. Dat de classis zich op dit laatste punt terdege vergist, en dat op dit punt zij gelijk hadden, die juist aan den te vreezen dwang hun tegenzin tegen de

---

1) t. a. p. Acta 1799, art. 19.
2) t. a. p. Acta 1799, art. 16.
3) nl. bij de invoering van de nieuwe psalmberijming.

Gezangen ontleenden, zullen wij nader zien. Intusschen komt de bespoediging der zaak aan *Tiel* *zóó* belangrijk voor, dat zij er niet tegen opziet deze bijvoeging te laten hooren: „al was het desnoods ook dat door onze Synode *alleen* een goed Gezangboek bezorgd worde"!

De Synode besloot daarop eenstemmig, „de broeders correspondenten naar de andere Synoden te gelasten, op dit stuk met allen ernst en nadruk aan te dringen".

Synode van Zuid-Holland (9 Juli en volgg. dagen te Delft) [1]. Op deze synode verklaren ook *Gorinchem* en *Buren* aan de zijde te staan van *Voorne* en *Delft*, welke laatste classis ook nu weer een heele oratie *pro* houdt, en wenschen, dat twee commissieleden zullen worden benoemd om met de Noord-Hollandsche en Geldersche Gecommitteerden te concurreeren. De classen van *Zuid-Holland*, *Leiden*, *Gouda*, *Schieland*, *Breda* en *Woerden* „oordeelen de invoering alsnog ongeraden", terwijl die van 's Hage zich bepaald *niet* met het Rapport van Noord-Holland kan vereenigen, en de zaak acht „een stuk van nadere deliberatie". De classis van *Delft* houdt intusschen een betoog, dat de namen der vervaardigers der gezangen zorgvuldig moeten worden geheim gehouden, opdat de gemeenten deze liederen beschouwen als te zijn voortgekomen „uit den schoot der Kerk". De andere classen hadden echter thans groote reden, om op *dit* betoog hun geliefd epitheton „*ontijdig*" toe te passen, immers het blijft ook hier nog altijd: „Besloten wordt, vooralsnog niet te concurreeren."

Synode van Overijsel (28 Mei en volgg. dagen te Deventer) [2]. De classis van *Kampen* blijft wijzen op „het bezwaarlijke daarvan in den tegenwoordigen tijd". Maar „bij capitatim gedane en geblekene meerderheid van stemmen is besloten om de formuleering van eene commissie ter bevordering van deze zaak geschikt, aan de classen ad referendum te geven."

Synode van Groningen (21 Mei en volgg. dagen te Groningen) [3].

---

1) t. a. p. Acta van 1799, art. 12.
2) t. a. p. Acta van 1799, art. 13.
3) t. a. p. Acta van 1799, art. 27.

Het is weer de classis van *'t Oldambt*, welke het initiatief neemt, maar opschieten doet men nog niet. Genoemde classis stelt voor „om ad referendum te nemen, 1º te besluiten: er zullen bij ons Kerkgenootschap Gezangen worden ingevoerd, 2º dit wordende besloten, eene commissie te benoemen, om eene keus van zoodanige gezangen te doen en alles te overwegen en voor te stellen, wat er vereischt wordt tot derzelver invoering en concurrentie met de overige synoden "

Synode van Utrecht (3 Sept. en volgg. dagen te Utrecht) [1]. „Daar de Synode van Gelderland op de concurrentie der andere Synoden zoo sterk insteerde, heeft men deze invoering van nieuwe liederen, hoe zeer de Synodus zich reeds verklaard heeft, dezelve ontijdig te beschouwen, nog wel eens aan onze classen ad referendum willen geven."

In de *Kerkelijke Commissie van Friesland* staat de zaak stil tot het jaar 1802.

HET JAAR 1800.

Synode van Noord-Holland (29 Juli en volgg. dagen te Alkmaar) [2]. In de Acta van dit jaar, zoowel van N.-Holl., als van Gelderland, vertoont zich op dit punt een groote slapheid, welke de groote voorstanders in deze provincies wel tot moedeloosheid hebben kunnen brengen. „Deputaten beklaagden zich, dat de commissie tot de Kerkgezangen geen nader bericht had ingezonden", waarschijnlijk om de doodeenvoudige reden, dat zij niets in te zenden had. Voorts wordt er over gesproken, om dichters en dichteressen in de „Boekzaal" uit te noodigen om liederen te vervaardigen.

Synode van Gelderland. (12 Aug. en volgg. dagen te Nijmegen) [3]. „Broeder Van den Berg als Gecommitteerde, berichtte, dat bij hem en zijnen medegecommitt. niets aangaande dit

---

[1]) t. a. p. Acta van 1799, art. 24.
[2]) t. a. p. Acta van 1800, art. 19.
[3]) t. a. p. Acta van 1800, art. 16.

stuk was ingekomen"; „hij verwonderde zich, dat die broeders die daarmede grooter spoed wilden gemaakt hebben, tot hiertoe nog nooit eenig lied, dat zij daartoe geschikt oordeelden, aan de Gecommitteerden hebben medegedeeld". Misschien met het oog op het de vorige maand in Noord-Holland behandelde (zie hier boven), spreekt hij als zijne meening uit, dat het goed is zich te wachten voor overhaasting: eene algemeene uitnoodiging aan alle Nederlandsche dichters zou waaarschijnlijk wel „groote pakken met gezangen leveren", maar misschien niet veel bruikbaars; doch ieder doe in zijn eigen kring aan „liefhebbers van den godsdienst" zulk eene opwekking. Met het oog op den uitval van *Tiel* op de vorige vergadering (dat men desnoods alleen, zonder medewerking van andere Synoden, een bundel zou kunnen vervaardigen), zegt Van den Berg, dat het veel beter was, dat men één en dezelfde verzameling voor de geheele Kerk invoerde, dan dat elke Synode eene bijzondere keus voor zich zelve deed, hetwelk „mogelijk van gevaarlijke uitsichten weesen zoude."

Tot nog toe zijn wij in deze Kerkvergadering niet op verzet gestuit; het valt ons daarom op, te bemerken, dat ook hier de weg niet overal even effen gebaand is; wij lezen: „Het bleek, dat de meerderheid der classen dezer synode naar Kerkgezangen verlangden, oordeelende echter de classen van *Nijmegen* en *Zalt-Bommel* den tijd daartoe niet rijp te zijn."

Synode van Zuid-Holland (7 Juli en volgg. dagen te Leiden) [1]). De meeste classen blijven van gevoelen: de zaak is nog *ontijdig*. Op voorstel echter van de correspondenten van Noord-Holland en Gelderland en de classen van *'s Hage* en *Buren* „wordt de wijze hoe het vervaardigen van Kerkgezangen 't best in werking te brengen, den classen ad referendum gegeven."

Synode van Overijsel (17 Juni en volgg. dagen te Kampen) [2]). „De classis van *Zwolle* was voor het aanstellen eener commissie tot verkrijging van gepaste liederen, de classis van *Steenwijk en Vollenhove* was tegen die commissie, *Deventer* spreekt

---

1) t. a. p. Acta van 1800, art. 12.

2) t. a. p. Acta van 1800, art. 16.

van geen commissie, maar houdt de zaak levendig, *Kampen* was tegen de commissie, zoodat de zaak bij onze Synodus „levendig" blijft.

Synode van Groningen (10 Juni en volgg. dagen te Groningen) [1]. De scriba (Cannegieter te Winschoten) merkt op, dat de verschillende Synoden steeds meer en met nadruk hun verlangen uitten naar Kerkgezangen; maar daar vordert men niet mee, het is tijd om nu eens de hand aan den ploeg te slaan; hij geeft in bedenking, of dat niet op deze vergadering kan gebeuren. De classis van *Groningen* verklaart zich voor den voorslag van *'t Oldambt*, van de vorige jaren; *Appingedam* eveneens; *Loppersum* was „huiverig, vooralsnog te besluiten, deels wegens de gesteldheid der tijden, deels wegens de kosten"; *Middelstum* was het eens met *'t Oldambt; de Marne* vond de zaak ontijdig; *'t Oldambt* bleef bij het vroeger gezegde. De meerderheid besloot alzoo: er zullen Kerkgezangen worden ingevoerd.

Maar zelfs tot het benoemen van eene commissie kwam men nog altijd niet.

Synode van Utrecht (2 Sept. en volgg. dagen te Utrecht) [2]. De classen van *Rhenen-Wijk* en *Utrecht* bleven bij hun vorig responsum, dat zij de zaak ontijdig beschouwden. De classis van *Amersfoort* gaat van een ander standpunt uit: zoolang er geen verzameling *is*, die door de Synoden moet worden *goedgekeurd*, is er geen reden om de zaak tegen te houden; immers, niets behoeft te worden *ingevoerd*, dan wat door de Synoden is *goedgekeurd*. Verder wil zij, dat men de vervaardiging of verzameling (van niet al te veel, b.v. van 100 of 150) toevertrouwe aan bedreven dichtkundige en rechtzinnige mannen, en dat deze vooral zorgen voor liederen voor de Chr. feestdagen en het H. Avondmaal.

Ook in de vergadering van den zoogenaamden *Zeeuwschen Coetus*, welke in Zeeland de Provinciale Synode verving, zien

---

1) t. a. p. Acta van 1800, art. 32.
2) t. a. p. Acta van 1800, art. 24.

wij dit jaar deze kwestie behandeld worden (in de vergadering van 14 en 15 Mei te Middelburg)[1]. „Eenparig beschouwde men deze zaak als zeer begeerlijk en wenschte, dat de tijdsomstandigheden welhaast mochten toelaten, aan dit werk met ernst de hand te slaan". En verder: „De classis van *Schouwen* gaf in consideratie of de coetus ook iets ter bevordering hiervan zou kunnen doen, en dit is ad referendum genomen".

HET JAAR 1801.

Synode van Noord-Holland (28 Juli en volgg. dagen te Haarlem)[2]. De commissie heeft zich het verwijt van het vorige jaar ten nutte gemaakt, en levert thans een rapport in over den stand van zaken. Hierin lezen wij o. a.: De Gecommitteerden hadden tot nog toe, „uit hoofde der non-concurrentie" van de andere Synoden, nog zoo weinig kunnen verrichten; zij hadden zich echter reeds toegelegd op het verzamelen van gezangen, en waren met de Gecommitteerden van Gelderland in correspondentie getreden „met dat gevolg, dat ook bij deze dat werk was aangevangen, en reeds een aantal voorhanden was", maar daargelaten, dat er niet genoeg was, vonden zij het ook beter, om deze collectie nog niet ter tafel te brengen alvorens ook de medewerking van Gecommitteerden van andere Synoden was verkregen.

Synode van Gelderland (18 Aug. en volgg. dagen te Zutfen)[3]. Ook hier brengt de commissie een rapport ter tafel. Hierin lezen wij, dat deze Gecommitteerden zijn „met de Gecommitteerden van Noord-Holland in briefwisseling getreden en hebben met derzelve onderlinge communicatie gehouden van hetgeen men meende dat geschieden moest en reeds gedaan ware". Verder berichten zij, dat zij „de werken van verscheidene Nederlandsche dichters hebben doorgezocht", maar veel moeite was vergeefsch: bij sommige liederen te veel zwier en sier; bij sommige te veel een toon, „dat zij wel voor een bijzonder geloovig Christen dienen kunnen, maar

[1] Acta coetus quatuor classium Zeelandiae van 1800, art. 17; Oud-Synodaal Archief, Bundel no 54.

[2] t. a. p. Acta van 1801, art. 20.

[1] t. a. p. Acta van 1801, art. 17.

betuigingen en verklaringen behelzen, die naar hun inzien niet redelijk of voorzichtig aan de vermengde menigte, die in onze Kerk vergadert, kunnen worden in den mond gelegd" (van zulk principe om zoodanige liederen niet geschikt te achten, is men later zooals blijkt, geheel en al teruggekomen); andere liederen waren wel zeer schoon, maar geheel „uit den natuurlijken godsdienst of de natuurlijke zedekunde ontleend", zonder overeen te komen „met den stijl en het oogmerk van den geopenbaarden evangelischen godsdienst en met den stijl van onze geloofsbelijdenis, en daarom minder geschikt". Maar toch zijn er eenige geschikt voorgekomen, die zóó of na eenige verandering overgeschreven of bewaard gebleven zijn. Gecommitteerden vinden het noodig, dat ook andere Gecomm. hetzelfde doen, en dat men dan ook vertalingen van kerkliederen naziet, en ook onze beste dichters opwekt, opdat men alzoo eindelijk een grooten voorraad verkrijgt, waaruit dan de verschillende Gecommitt. gezamenlijk eene keuze kunnen doen. Verder wenschen zij, dat men vooral tot dit werk eenstemmig besluite, en dat *alle* Nederlandsche Synoden zich eerst daarvóór verklaren, voordat men tot invoering komt.

De werkzaamheden zijn in 't vervolg, zooals wij zien zullen, vrij wel volgens deze raadgevingen verricht.

Synode van Zuid-Holland (7 Juli en volgg. dagen te Schoonhoven)[1]. De vraag wordt hier opgeworpen, of het niet goed zou zijn, dat, alvorens over bijzaken te debatteeren, deze Synodus zich principieel uitsprak: er zullen Kerkgezangen gemaakt worden, al dan niet.

De classis van *Zuid-Holland* had tevoren de zaak ontijdig genoemd, maar sprak nu openlijk uit *veranderd* te zijn, „ziende nu de genegenheid en begeerte tot dit werk van verscheidene classen dezer Synode, en van ten minste drie correspondeerende Synoden"; zij wil nu zooveel mogelijk meewerken. „Zij zou daarom van advies zijn, dat deze Synode behoorde te besluiten: er zullen bij de gebruikelijke Psalmen en Gezangen nog nieuwe Kerkgezangen of liederen worden ingevoerd"; en dat dan het

---

[1]) Acta van de Prov. Syn. van Zuid-Holland van 1801, art. 12, Oud-Synodaal Archief, no. 22.

volgend jaar (waarom niet dit jaar?) eene commissie werd benoemd, om met andere commissiën een bundel te vervaardigen.

De classis van *Delft* constateert, dat „de smaak in evangelische liederen hoe langer hoe algemeener wordt", en ook „dat zelfs uit het gemis daarvan in den openbaren godsdienst aanleiding gegeven wordt, om bijzondere genootschappen op te richten, en daarin zulk eene wijze van godsdienstoefening in te voeren, waarvan het zingen van lofzangen en liederen een voornaam gedeelte uitmaakt, al hetwelk voor zeer beklagelijke verdeeldheid, scheuring en verwarring billijk doet vreezen"; zij stelt voor, nog in deze vergadering eene commissie te benoemen. De classis doelt hier op het genootschap „Christo Sacrum", in 1797 te Delft opgericht, dat „door de eeredienst niet minder dan door den leerdienst, zoowel tot de verheerlijking van God als tot de verbroedering der Christenen wilde werkzaam zijn" [1]).

„De overige classen waren verschillend, adviseerende sommige vóór, andere tegen"; en eindelijk „werd na gedane hoofdelijke omvrage bij meerderheid van stemmen besloten, de classen ad referendum te geven: zal men nieuwe Kerkgezangen doen vervaardigen, en zoo ja, op welke wijze kan die vervaardiging dan het voegzaamst worden ingericht." In 't volgend jaar wordt definitief antwoord verwacht.

Synode van Overijsel (9 Juni en volgg. dagen te Zwolle) [2]). Van de andere Synoden wordt, zooals gewoonlijk, bericht hoe de zaak daar staat. Verder is niets besloten of besproken; alleen: de classen houden de zaak „levendig."

Synode van Groningen (2 Juni en volgg. dagen te Groningen) [3]). Nogmaals worden de adviezen ingewonnen van de verschillende classen, om eene commissie te benoemen. De meerderheid bleek daarvóór te zijn. Het slot was, dat ds. J. Rutgers, predt. te Groningen, verzocht werd „om te correspondeeren

---

1) **Verg. Bennink Jansonius, bl. 197 en 332.**

2) **t. a. p. Acta van 1801, art. 16.**

3) **t. a. p. Acta van 1801, art. 16.**

met de commissie van de overige synoden ter bevordering van de invoering van nieuwe Kerkgezangen."

Synode van Utrecht (8 Sept. en volgg. dagen te Utrecht)[1]. Noord-Holland blijft vooral aandringen op concurrentie; maar de vergadering blijft bij haar vorig besluit en beschouwt de zaak ontijdig.

Zeeuwsche Coetus (12—15 Mei te Zierikzee)[2]. De classen van *Schouwen*, *ZuidBeveland*, *Tholen* verklaren, naar invoering te verlangen. De classis van *Walcheren* „meent, hoe wenschelijk de zaak zelve ook zij, dat de tegenwoordige tijdsomstandigheden het entameeren van dit stuk vooralsnog ontraden." Eindelijk besloot de meerderheid, de correspondeerende Synoden vriendelijk op te wekken, om maatregelen te nemen ter verzameling van „nuttige christelijke liederen en gezangen, die, kon men ze vooralsnog niet tot kerkgebruik doen dienen, echter voor dat oogmerk berekend zijnde, altijd een nuttig en stichtelijk boek voor huiselijk gebruik zoude uitmaken."

HET JAAR 1802.

Synode van Noord-Holland (27 Juli en volgg. dagen te Amsterdam)[3]. Wij vernemen van de commissie, dat zij „sedert de vorige synode door hare correspondentie door ons geheele vaderland de zaak heeft trachten te verlevendigen", en dat wel met goed gevolg. Men schijnt echter bijzonder voor de medewerking van *Utrecht* bezorgd te zijn, want aan de correspondenten ter Synode van Utrecht wordt speciaal opgedragen, ten zeerste op deze zaak te blijven aandringen.

Synode van Gelderland (10 Aug. en volgg. dagen te Arnhem)[4]. „Ds. Van den Berg gaf, ook uit naam van zijnen medegecommitteerde, bericht, dat hunne verzameling van liederen wel

---

[1]) t. a. p. Acta van 1801, art. 24.
[2]) t. a. p. Acta van 1801, art. 17.
[3]) t. a. p. Acta van 1802, art. 20.
[4]) t. a. p. Acta van 1802, art. 16.

eenigszins, maar evenwel slechts zeer weinig sedert verleden jaar gevorderd was". Reden hiervan noemde hij, dat het vooraf strikt noodig was „de vereischten van gepaste Kerkgezangen nauwkeurig na te gaan", anders deed men veel vergeefsch werk. Daarom had het hem goed toegeschenen, zijne „gedachten" over geestelijke oden en liederen op schrift te stellen en in 't licht te geven [1]), en had deze opgedragen aan zijne medearbeiders, die met hem „gelastigd waren ter zake van Christelijke Gezangen", om er hunne op- of aanmerkingen over te geven.

Daar ds. Van den Berg door zijn' onvermoeiden en ontembaren ijver zoowel als door zijn helder inzicht en scherpen blik, een groot aandeel heeft gehad in het tot stand komen van den Bundel, en wij ook mogen aannemen, dat deze zijne „Gedachten" daarop van grooten invloed zijn geweest, zullen wij zijn werk iets nader bezien. Hij plaatst in dit geschrift eenige door hem vertaalde verhandelingen over het onderwerp, van de hand van den Deen Münter, en de Duitschers Klopstock, Gellert en Ewald, die zelve ook oden en liederen van dezen aard hadden gemaakt. In hoofdzaak is hij het met hen eens, en kan men het vertalen en plaatsen van deze verhandelingen beschouwen als een poging tot het bijhalen van meerder pleidooi voor de rechtvaardigheid der zaak. Een enkele maal wijkt hij van hun idee af, en bespreekt dan de redenen hiervan; echter niet als kantteekening, maar in zijn eigen verhandeling, die op de andere volgt. Nadat hij dit in het licht had gegeven, kreeg Van den Berg inzage van twee deeltjes met gezangen van J. A. Schlegel, predikant te Hannover, met eene *Voorrede;* eveneens ontving hij een *Brief aan den uitgever over het invoeren van Geestelijke Gezangen bij den openbaren godsdienst*, welk geschrift zeer matige bedenkingen bevat tegen de invoering van een Bundel. Deze beide zaken waren hem reden, dat hij nog hetzelfde jaar zijn werk vervolgde: hij geeft nu eerst eene vertaling van de *Voorrede van Schlegel*, laat daarna den *Brief* in zijn geheel afdrukken, en plaatst ten slotte het *Vervolg* op zijn eigene Gedachten.

---

[1]) *Gedachten over geestelijke Oden en Liederen*, inzonderheid tot gebruik bij den openbaren godsdienst, door A. van den Berg; Utrecht 1802.

Enkele punten, die hij behandelt, volgen hier. *Waarover* zullen de Gezangen handelen? „Geen gezangen over eigenlijk gezegde onderwerpen uit den natuurlijken godsdienst of uit de natuurlijke zedeleer behooren in ons Gezangboek geplaatst te worden" [1]. Bij deze krasse uitspraak zal hem waarschijnlijk wel parten hebben gespeeld de vrees om den tegenstander tegen het Gezangboek te kwetsen en de zorg om hem te ontzien. Dadelijk daarop doet hij dan ook reeds water bij zijn wijn, en zegt, dat de waarheden daaruit (d. i. uit den natuurlijken Godsdienst of uit de natuurlijke Zedeleer) wel mogen bezongen worden, maar dan altijd zóó, dat „de Evangelische leer van genade en verzoening door dezelve verhoogd wordt en des te beter uitkomt"; hiervan geven de Psalmen (19, 104, 147 enz.) ons dan ook voorbeelden: van de uitweiding over de natuur en de groote werken van den grooten God, komt men op de *bijzondere* gunsten van dien God voor Zijn *volk*. Overigens strekt zich de stof voor de Gezangen „zoo ver uit, als de leer van 's menschen ellendigheid, verlossing en dankbaarheid" [2]. Men behoort vooral voorzien te zijn van liederen op: *geboorte*, *lijden*, *sterven*, *opstanding*, *hemelvaart van J. Chr.*, *uitstorting van den H. G.*, *op dood*, *Avondmaal*, *aanneming van lidmaten*, *op boete- en bededagen*, *vrede en oorlog*, *lente*, *zomer*, *herfst en winter*, *algemeene onheilen en zegeningen;* elders [3]) zegt hij, dat ook de *doxologieën* in de Schrift op rijm moeten worden gebracht. Verder lezen wij, dat Klopstock wil, dat *klacht over onze ellende* niet zoo vaak den inhoud van onze liederen uitmaken zal; dit geeft Van den Berg hem niet toe: „de dankzeggingen voor genadige verbetering, de bedezangen om bewaring en bijstand tegen de zonde, en in den strijd met dezelve, kunnen nooit het rechte vuur en leven hebben, wanneer zij niet uit een levendig gevoel van onze groote schuld en van onze verregaande zwakheid, tot God worden opgezonden" [4]. — Ook is de vraag opgekomen: wat heeft men van Christelijke

---

1) *Gedachten*, bl. 96.
2) *Gedachten*, bl. 98.
3) *Voorslag van de Synode der Herv. Gem. in Gelderland.*
4) *Gedachten*, bl. 99.

leerliederen te denken. De Briefschrijver [1]) zegt: „het is bekend uit de Kerkgeschiedenis, welke twisten en oneenigheden er over liederen en lofzangen gerezen zijn, en hoe men door liederen zijn partij en aanhang heeft zoeken te stevigen"; hij acht het sterk af te keuren, dat het bidden tot en verheerlijken van God daardoor wordt ontsierd; en ook Münter is van oordeel, dat de poëzy zich buiten hare grenzen waagt, wanneer zij leergedichten opstelt. Maar Van den Berg weerspreekt hun dit: hij vindt nevens het wekken van aandoeningen de onderrichting van het verstand geenszins buiten de grenzen van zulke liederen gelegen, daartoe kieze men stukken uit de H. Schrift, die de zaak, waarvan men spreekt, kort en krachtig uitdrukken [2]).

Van waar zal men de liederen krijgen? Eigenaardig, in verband met deze vraag, is de uitspraak, dat, waar men in het gewone leven niet met eens andermans veêren pronken mag, in dit geval alle mogelijke vrijheid op dit punt moet worden gegeven: men moet alleen het algemeen nut bedoelen [3]). En dan richt men den blik al spoedig naar het buitenland: „Wij bezitten in onze taal een aantal kerkliederen, die vooral uit het Hoogduitsch zijn overgezet; dus hebben wij eene vertaling van het geheele Kleefsche Gezangboek, voor vele jaren door Velingius uitgegeven; ook is van de liederen, die in het bijvoegsel tot het Kleefsch Gezangboek vervat zijn, en daaronder eenige van de beste latere dichters, eene overzetting in het licht, en eene andere is reeds voorlang aangekondigd; zoo is het ook met het Luthersch Gezangboek, aan wiens vertaling bekwame handen geweest zijn" [4]). Maar vooral zal, „hoewel de meeste van onze dichters zeer weinig, vele niets in dit vak gedaan hebben" [5]), ons „het vernuft en de naarstigheid van onze Nederlandsche dichters moeten te hulp komen" [6]). Want „het schijnt met de nationale eerzucht van een volk, dat zoo veel dichters heeft, weinig te strooken, dat zulk een volk zijn

---

1) *Gedachten*, (vervolg) bl. 153.
2) *Gedachten*, bl. 102.
3) *Gedachten*, bl. 126.
4) *Gedachten*, bl. 120.
5) *Gedachten*, bl. 121.
6) *Gedachten*, bl. 125.

openbaar Gezangboek alleen of voornamelijk aan vreemdelingen zou moeten danken; men zou hetzelve veel liever uit handen van onze nationale dichters ontvangen" [1]. En ook elders [2]) zegt dezelfde schrijver: ook „zou men nieuwe liederen kunnen laten opstellen, daar toch coeteris paribus het inlandsche boven het vreemde verkieselijk schijnt." Het volgend jaar werd Van den Berg over dezen nationalistischen trek duchtig onderhanden genomen door een veel haastiger voorstander der Gezangen [3]): de nationale eerzucht van den vaderlandslievenden Van den Berg is misplaatst, „of hebben alle christenen niet éénen Heer, één geloof, éénen doop; of is nationale eerzucht te kiezen boven de gemeenschap der heiligen?" en „waren David, Mozes, Asaph en de overige psalmdichters geboren Hollanders?"

Hoeveel moeten er verzameld worden? Hij had eerst gemeend, dat het boek een *groot* aantal liederen zou moeten bevatten; maar daarop komt hij terug in zijn *Vervolg*, na het lezen van den *Brief:* De gemeente behoort met hare kerkliederen zeer gemeenzaam te zijn, hij moet er veel van buiten kennen, daarom is een *beperkt* aantal een vereischte. Men bepale zich dus tot zulke Kerkgezangen, die geschikt zijn tot aanvulling van hetgeen gemeend wordt aan de Psalmen te ontbreken. Dan zal er wel veel goeds en schoons voorbijgegaan moeten worden, maar: „al is de voorraad van kostelijke spijzen en lekkernijen nog zoo groot, een verstandig gastheer weet zeer wel, dat hij al de visch van de markt, en al het vleesch uit de hal niet teffens kan opdisschen; hij pleegt raad met de plaats op zijne tafel en met de behoeften van zijne gasten" [4]).

Welke *vorm*, *stijl*, *taal*, *melodie*, *muziek* zal worden gebruikt? „De maatschappelijke godsdienst bestaat in de vereeniging van onze harten tot de verheerlijking van God", en daaruit volgt, dat kerkliederen „aanspraken aan God behooren te wezen"; daarom zou Van den Berg liefst zien, dat „althans een groot deel dezen vorm hadden, zoodat de zanger God zelf aanspreekt".

---

1) *Gedachten*, bl. 121.
2) *Voorslag van de Synode der Herv. Gem. in Gelderland.*
3) *Onpartijdig onderzoek en ernstige Gedachten*, t. a. p. bl. 151.
4) *Gedachten* (Vervolg), bl. 177.

En als het den dichter niet te zeer bindt, zou hij wel wenschen, dat hij liever het meervoudige *wij*, dan het enkelvoudige *ik* gebruikte: „hij schrijft een formulier, niet voor één persoon in het bijzonder, maar voor de geheele schaar van vergaderde Christenen". [1]) Men moet verder zijne uitdrukkingen kiezen „uit de spreektaal van het gemeene leven, die elk verstaat, en zelfs zooveel de welvoegelijkheid zulks eenigszins duldt, liefst die woorden, waarvan zich de gemeene man bedient". Men moet zijne verdiensten niet stellen in het gebruik van poëtische woorden; Ewald had zoo con amore de opmerking gemaakt, dat de poëzie van een geestelijk lied is als eene dienstmaagd in het Huis des Heeren; maar Van den Berg antwoordt daarop zeer gevat: „doch in het geregeld huisgezin van eene nette, zedige vrouw voegt aan de dienstmaagd geen weidsche opschik, welken hare meesteresse zich zelve niet veroorlooft". [2]) Intusschen, naar het verschil van onderwerp, dat bezongen wordt, moet ook de toon verschillen; zoo voegt b.v. een hooger toon, wanneer men de macht, de wijsheid en grootheid van God verheft, dan wanneer men zingt van 's menschen nietigheid en vergankelijkheid; de Psalmen geven ons het voorbeeld: men vergelijke b.v. den 15den, 31sten, 34sten, 130sten Psalm met den 18den, 29sten, 104den en dergelijke: de eerste zijn in den lagen leer- en klaagtoon, de laatste zijn hooge, en hier en daar zeer verheven lofzangen [3]). Wat de muziek betreft, men kan zich bedienen van vele psalmwijzen, maar sommige zijn onaangenaam; daarom kan men ook eenige melodiën gebruiken van Hoogduitsche kerkliederen, en voorts: „waarom zouden er ook in onzen tijd niet geheel nieuwe stukjes van kerkmuziek kunnen vervaardigd worden?" Worden er nieuwe gemaakt, dan moet de componist zich aan dezelfde regels houden als de dichter: ook de muziek is „dienstmaagd in het Huis des Heeren; even zoo weinig betaamt haar daar een lichte als een weidsche opschik; zij moet het volk niet naar de kerk lokken, dat moet de godsdienst doen; zij moet alleen zorgen, dat zij daar haren plicht als bediende wèl waarneemt" [4]). —

[1]) *Gedachten*, bl. 90—93.
[2]) *Gedachten*, bl. 107, 108.
[3]) *Gedachten*, bl. 111.
[4]) *Gedachten*, bl. 114.

Overigens wordt van deze Synode niets belangrijks verhaald.

Synode van Zuid-Holland (6 Juli en volgg. dagen te Schiedam)[1]. Naar aanleiding van hetgeen het vorige jaar den classen ad referendum gegeven was, spreken deze thans hunne meeningen uit. Het blijkt, dat alle classen er vóór zijn, om Kerkgezangen te doen vervaardigen, uitgenomen *Schieland* en *Breda:* „*Schieland* vindt het vooralsnog noodig te supersedeeren"; „*Breda* is er tegen, en begrijpt, dat in de Nederl. Kerk het getal dergenen, die tegen de liederen zijn, veel grooter is, dan die er vóór zijn". *Gouda* zegt nog, dat de gezangen zoo geschikt zijn om de zuivere leer te bewaren en te verbreiden; maar ook: dat het gebruik moest gelaten worden in de vrijheid der gemeenten, zonder dwang. Na „vele gesprekken hinc inde" is met 9 classen tegen 2 besloten: „er zullen kerkelijke liederen worden vervaardigd en ingevoerd". — „Hiertegen is door niemand geprotesteerd".

Wat de modus quo betreft, er werd gepraeadviseerd: men zou een gros maken, uit dat gros een dubbeltal formeeren van 6 personen, en daaruit eene verkiezing doen van 3 personen, om liederen te verzamelen of te vervaardigen, en met de andere commissiën te confereeren". Aldus werd ook gehandeld; eindelijk bleken gekozen te zijn: ds. J. Scharp, te Rotterdam, ds. M. Jorissen, te 's Gravenhage, en P. L. Van de Kasteele te 's Gravenhage.

Synode van Overijsel (22 Juni en volgg. dagen, te Steenwijk)[2]. Hierin is alleen dit belangrijk: „Voorts hebben de synodale classen op instantie van Gelderland en N.-Holland ds. Van Doorne (predt. te Kampen), provisioneel (behoudens evenwel de vrijheid der classen) tot die correspondentie met de overige synoden gecommitteerd, en zullen de correspondentie-gelden door het synodus vergoed worden".

Synode van Groningen (15 Juni en volgg. dagen, te Groningen)[3]. Voorgelezen wordt een rapport van ds. J. Rutgers,

[1] t. a. p. Acta van 1802, art. 12.
[2] t. a. p. Acta van 1802, art. 16.
[3] t. a. p. Acta van 1802, art. 16.

die vroeger als Gecommitteerde was benoemd; hij zegt daarin, dat N.-Holland en Gelderland reeds hebben verzameld en gecorrespondeerd, maar dat ook andere commissies moeten meedoen; daarom stelt hij voor, ook hier werkzaam te zijn gelijk de beide genoemde provincies werkzaam waren geweest. Daarna werd besloten, om naast ds. Rutgers nog één persoon tot deze zaak te benoemen, waarop met algemeene stemmen daartoe gekozen werd Prof. Lubbers, te Groningen.

Synode van Utrecht (7 Sept. en volgg. dagen, te Utrecht) [1]). De correspondent van Noord-Holland heeft weer in opdracht, ten zeerste op concurrentie aan te dringen, vooral nu alle andere Synoden zich vóór de invoering hebben verklaard. Maar toch schiet men nog niet op: de zaak is weer den classen ad referendum gegeven, om op de volgende vergadering hunne gedachten mede te deelen.

Zeeuwsche Coetus (11—13 Mei, te Goes) [2]). De classis van *Zuid-Beveland*, van *Tholen* en van *Schouwen* blijven naar Kerkgezangen verlangen en willen de correspondeerende Synoden wederom opwekken; *Schouwen* dringt zelfs op eenparige samenwerking van alle classen van den coetus aan, ja verklaart zelfs, dat „zij anders wel zou kunnen resolveeren, om dit werk afzonderlijk bij de hand te nemen". *Walcheren* vindt het niet raadzaam, nu reeds tot invoering over te gaan. Voorloopig wordt er niets naders besloten.

Kerkelijke Commissie van Friesland (13 Juli en volgg. dagen, te Leeuwarden) [3]). Er wordt voorgelezen een brief van ds. Rutgers, lid van de N.-Hollandsche commissie, met de vraag, of sinds 1798 de meerderheid der classen zich op dit stuk nader hadden verklaard; en met eene aansporing om eene commissie te benoemen tot schriftelijke correspondentie met de andere commissies. Besloten werd, dit tot de kennis der classen te brengen, met verzoek om hieraan te voldoen.

---

1) t. a. p. Acta van 1802, art. 24.
2) t. a. p. Acta van 1802, art. 17.
3) t. a. p. Acta van 1802 I, art. 23.

In de volgende vergadering (15 September van hetzelfde jaar) [1] noodigen alle classen de Kerkelijke Commissie uit, om 2 of 3 Gecommitteerden te benoemen. Daarop zijn benoemd ds. M. J. Adriani, te Aengwirden, ds. B. Van Weemen, te Leeuwarden, ds. H. Manger, te Jelsum. Zij ontvangen eene Instructie, om o. a. „mede te werken tot het provisioneel verzamelen van Kerkgezangen, voor den openbaren eeredienst van het Hervormd Kerkgenootschap in deze gewesten geschikt"; zij moeten en mogen zich alleen bepalen tot *schriftelijke* correspondentie, en als er een *persoonlijke* bijeenkomst noodig mocht blijken, dan moeten zij daarvoor weer een bepaalden last vragen.

HET JAAR 1803.

Synode van Noord-Holland (26 Juli en volgg. dagen te Hoorn) [2]. De Gecommitteerden berichten, dat zij „conjunctim met de Geldersche commissie aan alle de reeds geformeerde commissiën geproponeerd hadden, eene praealabele samenkomst in 't najaar aanstaande te Utrecht te houden, teneinde voorloopige bepalingen te maken nopens den voet, waarop men in beantwoording aan den ons gegeven last, voortaan het best zou kunnen te werk gaan".

Synode van Gelderland (9 Aug. en volgg. dagen te Nijmegen) [3]. Ds. Van den Berg doet mededeeling, dat de Brief, die hij had opgenomen achter zijne *Gedachten over Oden en Liederen* (zie Synode van Gelderland van 1802) afkomstig was van de hand van ds. Hinlopen te Utrecht; daar deze eenige weken geleden, 23 Juni van dit jaar, was ontslapen, was het hem behoefte dit geheim te verbreken, en in dankbaarheid de opmerkingen van dezen eerwaardigen grijsaard te gedenken [4]. Bij het bespreken van de Bezwaren tegen den Bundel komen wij op dien Brief nog nader terug.

---

[1] t. a. p. Acta van 1802 II, art. 24.
[2] t. a. p. Acta van 1803, art. 20.
[3] t. a. p. Acta van 1803, art. 15.
[4] Verg. Bennink Jansonius, t. a. p. bl. 202—204.

Dezelfde spreker doet voorts bericht, dat sedert het vorige jaar „'t aantal van verzamelde gezangen weinig of niet vermeerderd is", maar dat Gecommitt. van N.-Holland en Gelderland gezamenlijk proponeerden, om eene vergadering van alle Gecommitteerden te houden, en wel 27 Sept. a.s. te Utrecht; Zuid-Holland en Zeeland hadden al gunstig bericht gezonden; maar stante synodo kwam een brief van ds. Van Doorne, dat ditmaal uit Overijsel niemand ter vergadering komen zou. De gevraagde goedkeuring hiervoor wordt daarop met dankbetuiging en toewensching van harte verleend.

Synode van Zuid-Holland (5 Juli en volgg. dagen te Gorkum)[1]. Gecommitteerden brengen rapport uit, dat zij bezig zijn, gezangen bijeen te brengen; dat zij het echter wenschelijk vinden, dit in verbinding met andere Gecommitteerden te doen; daartoe zagen zij gaarne, dat de Synode hun toestond, met die anderen op eenige plaats tot dit werk te mogen samenkomen; welk verzoek door de Synode wordt toegestaan.

Synode van Overijsel (14 Juni en volgg. dagen te Deventer)[2]. De classis van Kampen merkt aan, „dat de Synode niet vermocht, buiten voorkennis van de classen ds. Van Doorne daartoe (tot correspondent met de andere Gecommitteerden, en tot het houden van eene samenkomst met hen) te qualificeeren en vergoeding van kosten toe te zeggen; inmiddels nu geschied zijnde, laat de classis het zich welgevallen". Ook de classis van Deventer verklaart er zich tegen; wijl de andere classen geen responsum hebben, wordt de zaak ad referendum gegeven.

Zooals wij zien zullen, is de provincie Overijsel op de eerste vergaderingen der Gecommitteerden tot de Kerkgezangen, niet vertegenwoordigd geweest. De reden hiervan ligt in het bovenstaande opgesloten. Reeds op de synodale vergadering van 1802 (zie aldaar) was er een Gecommitteerde benoemd, maar slechts *provisioneel*, d. w. z. de classes als zoodanig hadden dit den deputaten niet in last gegeven, maar deze hadden het op eigen hand verricht; de classen konden er nog hunne goed-

---

[1]) t. a. p. Acta van 1803, art. 12.
[2]) t. a. p. Acta van 1803, art. 16.

keuring aan onthouden. De eenvoudigste manier van handelen ware nu natuurlijk geweest, dat op de eerstvolgende classicale vergaderingen de zaak door de classes zelve ware uitgemaakt. Dit schijnt men echter verzuimd te hebben. Ten minste nu nog, in de Synode van 1803, kreeg men te hooren, dat de goedkeuring nog moest worden verkregen, wilde de benoeming wettig zijn. Vandaar dat men de uitnoodiging om ter vergadering van Utrecht te komen, niet aannemen kon.

Synode van Groningen (7 Juni en volgg. dagen te Groningen)[1]. „Depp. proponeerden de hiertoe existeerende commissie om verdere continuatie te verzoeken, om naar hare wijsheid hierin te procedeeren; conform besloten".

Synode van Utrecht (6 Sept. en volgg. dagen te Utrecht)[2]. Classis van *Amersfoort* is er vóór, dat Gecommitteerden worden benoemd, om met andere Gecommitt. een plan te beramen, en dat „dit door hen ontworpen plan aan onze onderscheidene classen ter beoordeeling aangeboden zal worden". „Classis van *Rhenen en Wijk* heeft bij meerderheid besloten liederen in te voeren", en met andere classen eene commissie te benoemen. Classis van *Utrecht* heeft ook besloten, tot de andere synoden toe te treden „tot het verzamelen van een bundel liederen, behoudende nochtans over de invoering zelve hare nadere resolutie".

Daarop is door de Synode besloten, dat eene commissie zou worden benoemd en zijn als zoodanig gekozen ds. G. Masman, te Utrecht, ds. J. A. Lotze, te Maartensdijk, en ds. B. Taay, te Rhenen, die verzocht worden, om met de andere Gecommitteerden op 27 Sept. gezamenlijk te handelen.

Zeeuwsche Coetus (10 Mei en volgg. dagen, te Tholen)[3]. Door de Gecommitteerden van Zuid-Holland was een schrijven aan de verschillende classen gericht, of zij zich met het besluit van Z.-Holl.: „er zullen Kerkgezangen worden ingevoerd", kon-

[1]) t. a. p. Acta van 1803, art. 16.
[2]) t. a. p. Acta van 1803, art. 24.
[3]) t. a. p. Acta van 1803, art. 17.

den vereenigen, en of en in hoeverre de Zeeuwsche classen hierin werkzaam waren. Het bleek, dat in sommige classen reeds Gecommitteerden waren benoemd; zelfs in *Walcheren*, ofschoon men er daar bij bleef, dat de invoering nu nog ontijdig was, wilde men wel reeds met andere classen en synoden confereeren. Besloten werd toen, „zich te conformeeren met het besluit van Zuid-Holland, dat er Kerkgezangen zullen worden ingevoerd", en voorts „dat elke classis twee Gecommitteerden zal benoemen, die uit hun acht twee zullen aanstellen om uit naam van den coetus" de zaak met de andere provincies verder te behandelen.

Later bleken op deze wijze te zijn gekozen ds. H. A. Bruining, te Veere, en ds. P. Janssen, te Bergen op Zoom.

Kerkelijke Commissie van Friesland (4 Mei) [1]. Ds. Manger had als Gecommitt. bedankt, als beroepen zijnde naar Haarlem. De vraag wordt gedaan: zal er voor hem een ander worden gekozen? Er werd echter besloten, voorloopig daarmede te wachten.

In de volgende vergadering (14 Sept. van hetzelfde jaar) [2] brengen Gecommitteerden een rapport uit, dat door de N.-Holl. commissie was voorgesteld om 27 Sept. een bijeenkomst te houden. De vergadering vindt dit ook noodig, en heeft daarom, „ingevolge de volmacht, haar door de classen verleend, besloten", een der twee Gecommitteerden, nl. ds. Van Weemen, ter bijwoning van deze bijeenkomst te lastigen. —

Wij willen thans nog een kort overzicht geven van de houding van elke provincie, volgens de voorafgaande extracten der Synodale Acta.

Noord-Holland heeft, zooals wij zagen, niet alleen tot de zaak den eersten stoot gegeven, maar behoort ook onder die gewesten, waar het minst tegenkanting van de classen is ondervonden. Als in de Synode van 1796 de vraag over een Gezangenbundel ter sprake komt, laat alleen de clsssis van Edam haar stem

---

[1] t. a. p. Acta van 1803 I, art. 18.

[2] t. a. p. Acta van 1803 II, art. 21.

daartegen hooren. Ook het volgende jaar is Edam nog van dezelfde meening; maar daarna is van eenig verzet geen sprake meer. De benoemde Gecommitteerden stellen alles in het werk, om voortgang te maken; evenwel schijnt de zaak van 1797 tot 1800 niet tot stand te kunnen komen wegens de weinige concurrentie der andere provinciale Synoden. In 1801 zien wij hen echter reeds met de commissie van Gelderland liederen verzamelen; en in 1803 is hun ijver om de andere provincies tot medewerking aan te zetten, daardoor gekroond, dat zij reeds eene voorloopige vergadering in September kunnen uitschrijven.

Terwijl in *Gelderland* in 1796 de *meeste* classen nog hun vrees uitspreken, of het wel de rechte tijd zou zijn, om tot invoering van een' Gezangenbundel over te gaan, zien wij reeds in 1797 zulk een' belangrijken vooruitgang, dat niet alleen alle classen hun sterk verlangen naar kerkelijke liederen betuigen, maar ook geen enkele bedenking wordt gehoord, als op den noodigen spoed wordt aangedrongen. Van nu af is er dan ook geen tegenstand merkbaar. Eer kunnen wij constateeren, dat, terwijl in andere Synoden de strijd wordt gestreden tusschen de voor- en tegenstanders van een Bundel, men hier slechts debat ziet ontstaan tusschen de voorstanders onderling, nl. tusschen hen, die hoe spoediger hoe liever zulk een Bundel wilden in het leven roepen, desnoods zonder medewerking der andere provincies, en hen, die vóór alles op deze gezamenlijke samenwerking den hoogsten prijs stelden, en daarom waarschuwden tegen alle overhaasting; tot de eerste partij rekenen wij de classen van Tiel en Zutfen, tot de tweede behoort ds. A. van den Berg. De laatste groep behield de overhand, maar dit neemt niet weg, dat de ijver der eersten zeker een belangrijke factor is geweest in het betrekkelijk spoedig tot stand komen der werkzaamheden.

Wat de Synode van *Zuid-Holland* betreft, hier doet de tegenstand langer en in sterker mate van zich spreken. In 1797 zijn er nog classen, ofschoon zij de minderheid uitmaken, die het wenschelijke en nuttige van nieuwe Kerkgezangen niet beseffen; dat de tijden daarvoor niet rijp zijn, wordt zelfs door de meerderheid der classen beweerd. Wat het eerste betreft, reeds in 1798 schijnt men daarop geheel teruggekomen te zijn: tien classen verklaren het heilzame van zulke liederen in te zien;

wat het tweede aangaat, dit bezwaar blijft nog eenige jaren zijne geldigheid behouden. In 1798 zijn het alleen de classen van Delft en Voorne, die eene verzameling en invoering ook in de tegenwoordige tijden, van harte wenschen. In 1799 sluiten zich Buren en Gorinchem bij hen aan, en in 1801 de classis van Zuid-Holland. Toch wordt dit jaar nog geen beslissende stap gedaan, maar nogmaals den classen ad referendum gegeven, of Kerkgezangen zouden worden vervaardigd. Toen de Synode het volgende jaar bijeenkwam, hadden nog meer classen de zijde der voorstanders gekozen: slechts Schieland en Breda stemmen nog tegen, zoodat de Synode met 9 tegen 2 stemmen tot vervaardiging en invoering besloot.

In de Synode van *Overijsel* doet zich een bijzonder geval voor. Men kan niet zeggen, dat de classen zich hier zoo zeer tegen de Kerkgezangen hebben verzet; Zwolle en Steenwijk en Vollenhove waren er van meet af aan beslist vóór; alleen Kampen had bezwaar wegens de ongeschikte tijden. En toch wordt de zaak hier zóó lang getraineerd, dat men niet eens zijn afgevaardigden kon zenden naar de vergadering van Sept. 1803. De oorzaak hiervan kunnen wij alleen vinden in het feit, dat de classen niet tot het kiezen van Gecommitteerden wilden overgaan; waarom men dit niet wilde, is echter niet duidelijk; de classis van Steenwijk en Vollenhove, die in de Synodale vergadering van 1798 zich sterk voor de Kerkgezangen verklaarde, stemt in 1800 tegen het benoemen van eene commissie, om met de andere commissies het vervaardigen van zulke Gezangen voor te bereiden! Toen nu de Synode van 1802 desniettegenstaande een' Gecommitteerde benoemd had, al was het dan slechts provisioneel, kon de classis van Kampen in 1803 terecht de aanmerking maken, dat deze benoeming wel synodaal, maar niet classicaal goedgekeurd, en daarom ongeldig was. Zooals wij zien zullen, zijn de Overijselsche classen toch, al was het dan wat later, tot de gezamenlijke handelingen der andere provincies toegetreden.

In *Groningen* wordt twee jaar door één en dezelfde classis op de zaak der Kerkgezangen aangedrongen. In het derde jaar, 1800, sluiten zich nog drie andere classen bij haar aan, terwijl twee zich er nog tegen verklaren, zoodat de Synode een bevestigend besluit in deze zaak neemt. In 1801 werd

overgegaan tot het benoemen van één commissielid, in 1802 tot het benoemen van een' tweede.

In *Utrecht* heeft zich in de Synode van 1798 de classis van Amersfoort voor het concurreeren met andere Synodale commissies verklaart. De classis van Utrecht en die van Wijk en Rhenen verklaarden er zich tegen, omdat zij meenden, dat de juiste tijd er niet voor aangebroken was. Deze verhouding blijft, nadat de zaak bij herhaling der classen ad referendum gegeven was, tot het jaar 1803 ongewijzigd bestaan. In dit jaar schijnen ook de tegenstrevende classen bekeerd te zijn, en geven hunne toestemming tot het benoemen van Gecommitteerden.

Wat *Friesland* betreft, in 1798 stond de zaak reeds zóó, dat na twee vergaderingen van de Kerkelijke Commissie, zich drie classen vóór en twee tegen de verzameling en invoering der Gezangen verklaarden. Nadat tot 1802 de zaak had stil gestaan, werd in dit jaar dan ook eene commissie benoemd.

In *Zeeland* is van de zijde der classen niet die tegenstand geweest, die later in die provincie van de zijde van sommige gemeenten is ondervonden. In 1800 was het de classis van Schouwen, die tot het mede aanvatten der zaak aanspoorde. In 1801 conformeerden zich daarmee de classen van Zuid-Beveland en Tholen, terwijl alleen Walcheren zulks wegens de tijdsomstandigheden nog ontraadde. Dit bleef zoo, zonder nader definitief besluit, tot 1803, toen de Coetus zich vóór de medewerking met de andere provincies uitsprak, en daartoe overging.

Zooals wij dus gezien hebben, zijn alle Provinciale Synoden langzamerhand daartoe gekomen, dat zij Gecommitteerden hebben benoemd, om met elkander de zaak der Kerkgezangen voorloopig ter hand te nemen. Uitzondering hierop maken alleen Overijsel en Drenthe. De eerste provincie zou eveneens spoedig toetreden; wat Drenthe betreft, in de Acta van de N.-Hollandsche Synode van 1803 lezen wij een bericht van de N.-Holl. commissie, dat in Drenthe geen Synoden werden gehouden, en dat zij wel aan de verschillende classen van Drenthe de besluiten en het rapport te dezer zake gezonden

had en hen tot concurrentie had uitgenoodigd, maar dat er geen antwoord inkwam [1].

Wel heeft het veel moeite gekost, sommige Synoden voor dit plan te winnen, waar in den aanvang de meeste classen den schijn gaven, hunne goedkeuring niet aan deze zaak te willen geven. Maar toch is men over de brug gekomen. Niet het minst zal hiertoe hebben medegewerkt de gewoonte, dat de verschillende Synoden elkander hunne correspondenten zonden op hunne vergaderingen. In bijna alle Acta lezen wij dan ook uitvoerige mededeelingen van het behandelde in de reeds plaats gehad hebbende Synoden van andere provincies. Dit zal de tragen hebben aangespoord om het voorbeeld van de meer wakkeren in deze zaak, na te volgen; vooral aan den onvermoeiden ijver van Noord-Holland en Gelderland, die al het mogelijke deden om de andere provincies tot „concurrentie" te bewegen, komt een woord van lof toe.

Evenwel hadden de Gecommitteerden nog geen last gekregen tot finale afdoening der zaak. De arbeid, dien zij zouden verrichten, was meer als eene voorloopige verkenning te beschouwen, op een nog onbekend terrein, dan een als heer en meester in bezit nemen van dat terrein. Daardoor kwamen zij in een weinig benijdbare positie: Het was een zwaar werk, dat zij ondernamen; gaven zij hunne krachten slechts ten deele, dan zou de zaak, met het oog op de zeer uiteenloopende denkwijzen op dit gebied, misschien nimmer kans hebben, het ongedeelde eigendom te worden der geheele vaderlandsche Kerk; en wilden zij al hun gaven en ijver ten beste geven, dan was toch de gedachte, dat er zeer velen in de Kerk waren, die al hunne moeite op eenmaal gaarne wilden en konden vergeefsch maken, hun eene pijnlijke belemmering. Tot vliegen waren zij uitgezonden, maar hunne vleugelen had men gekortwiekt.

De Groningsche Synode schijnt de moeielijkheid van dezen toestand het eerst begrepen te hebben. Misschien doelden daarop reeds de min of meer onduidelijke woorden in de Acta

---

[1]) t. a. p. Acta van 1803, art. 20. Hiermede in overeenstemming is hetgeen Jansen zegt in zijn Catalogus, dat er van 1793—1804 geene Handelingen geboekt zijn. (H. Q. Jansen, *Catalogus op het Synodaal Archief en de Provinciale Archieven*, bladz. 160.)

van 1803 (zie aldaar); zeker is echter, dat van haar het voorstel in 1804 uitging tot de andere Synoden, om den Gecommitteerden algeheele volmacht ter finale afdoening te geven. Wij zullen nagaan, wat die andere Synoden daarop hebben geantwoord, en in hoeverre het zóódanig ontstaan van den Evangelische Bundel, die zonder revisie of approbatie, geheel door deze Gecommitteerden is tot stand gebracht, dus eene wettige, d. w. z. eene door de Kerk gewilde zaak is geweest. Gemakkelijkheidshalve behandelen wij nu niet meer ieder jaar onder een eigen hoofd, maar gaan van elke provincie achtereenvolgens na, wat er in de beide jaren 1804 en 1805 aangaande dit Groningsche voorstel is overwogen en besloten.

Synode van Groningen.

1804, 29 Mei en volgg. dagen, te Groningen [1]). De vergadering der gezamenlijke Gecommitteerden te Utrecht had een Rapport aan de verschillende Synoden gezonden over den stand van hunne voorloopige werkzaamheden. Hierin wordt niet *gevraagd* om meerdere volmacht, of iets dergelijks, maar toch schijnt het aan de commissie, die dit Rapport beoordeelen moest, aanleiding te hebben gegeven, dit uit zich zelve op 't tapijt te brengen: zij betoogt, dat het een oorzaak van groote verwarring en vertraging, en tevens een bewijs van wantrouwen zou zijn, indien de eenmaal verzamelde liederen ter approbatie bij de verschillende Synoden en classen zullen moeten worden rondgezonden; daarom stelt zij voor, *„dat de commissie tot verzameling van Kerkgezangen bij een bijzonder besluit geautoriseerd worde, om de zaak dier verzameling finaal af te doen"*; en dat de correspondenten dit jaar verder bij de overige Synoden op bovengenoemde gronden ten zeerste aandringen, om dat voorbeeld te volgen.

De vergadering conformeert zich hiermee, en hetzelve wordt een synodaal besluit.

Synode van Noord-Holland.

1804. 31 Juli en volgg. dagen te Enkhuizen [2]). — Groningen

---

1) t. a. p. Acta van 1804, art. 17 en art. 29.
2) t. a. p. Acta van 1804, art. 20 en art. 39.

stelt voor, „om onzen Gecommitteerden tot de Kerkgezangen ampeler autorisatie te verleenen, om de verzameling der liederen tot de uitvoering toe af te doen". Eene commissie werd benoemd om hieromtrent te dienen van advies. — Later komt het antwoord van deze commissie in: het voorstel van Groningen is nuttig en behoort aangenomen te worden; men doe aanzoek bij de classen, om die autorisatie te verleenen. Dit laatste zal worden gedaan.

1805. 30 Juli en volgg. dagen, te Edam. [1]) — Het antwoord is: de classen van *Alkmaar*, *Hoorn* en *Enkhuizen* zijn er „gaaf" voor; de classen van *Amsterdam* en *Haarlem* ook, zoo de Gecommitt. van de andere provincies ook geautoriseerd worden; de classis van *Edam* maakt „zwarigheid in het verleenen van zulk eene ampele qualificatie." De Synode rekende dus, dat aan het voorstel van Groningen voldaan is, en besluit alzoo.

Synode van Gelderland.

1804. 8 Aug. en volgg. dagen, te Zutfen. [2]) — Eene commissie, vooraf daartoe benoemd, oordeelt over het Gron. voorstel, en is van meening, om de redenen daarin genoemd, dat „de gezamenlijke Gecommitteerden tot alles wat de Kerkgezangen betreft, volkomen behooren gecommitteerd en geautoriseerd te worden. Dit wordt daarop in een synodaal besluit veranderd.

Synode van Zuid-Holland.

1804. 3 Juli en volgg. dagen, te Brielle. [3]) — Ofschoon men er in de Acta niets van leest, schijnen dit jaar (volgens de Acta van het volgende jaar) de Gecommitteerden Scharp en Jorissen een voorstel gedaan te hebben [4]), „dat de Synodus in conformiteit met het voorstel en besluit van de Synodus van Stad en Lande (Groningen), gevolgd van nog vier andere Synoden, de autorisatie op hun verleend gelieve te extendeeren tot de finale afdoening dezer zaak tot aan de introductie

---

[1]) t. a. p. Acta van 1805, art. 39.

[2]) t. a. p. Acta van 1804, art. 15.

[3]) t. a. p. Acta van 1804, art. 12.

[1]) Dit voorstel afzonderlijk te vinden: Oud-Synodaal Archief, Portef. 18* I.

der verzamelde liederen, ten gebruike der Kerk, behoudende echter de Synode de invoering zelve geheel en al aan zich zelve". Er schijnt toen eene commissie benoemd te zijn, om hierover advies uit te brengen.

1805. 9 Juli en volgg. dagen, te 's Gravenhage [1]). — De zooeven genoemde commissie brengt een uitgebreid rapport uit over het voorstel van Scharp en Jorissen. Zij had nl. alle classen der provincie over dit punt gehoord, en geeft den uitslag weer met hare eigen opmerkingen en antwoorden. Een en ander is belangrijk genoeg, om nader te bezien.

De classen van *Woerden*, *Gouda* en *Breda* waren er tegen; de andere meest er vóór; sommige lieten het aan de beslissing van de Synode over. De classis van *Woerden* had o. a. tegen het voorstel ingebracht, dat men zonder synodale approbatie van de Gezangen, geen succes zou beleven van de invoering; het antwoord van de commissie daarop is: „het succes van de introductie zal niet afhangen van de synodale approbatie, maar dat succes zooveel te gereeder zijn, als eene approbatio tacita door de synodale invoering der Kerkgezangen aanstonds blijken zal". Voorts had Woerden de nieuwe Psalmberijming er bij te pas gebracht, en de vaststelling daarvan tegen die der Gezangen uitgespeeld; de commissie antwoordt: „zoo er in eenig bezwaar der classis Woerden een bewijs pro contrario te vinden is, dan is het hier, daar er onder de verzameling der nieuw berijmde psalmen zijn, die nooit geweest zijn onder de censuur of approbatie van eenige Synode, gelijk die van Laus Deo Salus Populo, en welker opstellers evenwel, zoo niet allen, althans de meerderheid, tot de Herv. Kerk niet eens behoorden, terwijl de commissie tot de verzameling der Kerkgezangen zeker niet moet gerekend worden paralel te staan met die van de Psalmberijming, als welke slechts politiquement door den toenmaligen souverein der resp. provincies hare aanstelling ontving, en welker verklaring achter het authentieke afschrift der Psalmen evenwel bij de Kerk voor zeer voldoende gehouden is voor derzelver echte en orthodoxe verklaring, zonder er immer eene synodale of kerkelijke approbatie op te vragen, of

[1]) t. a. p. Acta van 1805, art. 12.

over te verlangen, daar [terwijl] de tegenwoordige commissie hare onmiddellijke aanstelling door en van de Kerk zelve heeft".

Trouwens, zegt de commissie, hoe kan men eerst de classen laten approbeeren? Dan moeten de copies afgeschreven of afgedrukt worden! Wat een kosten en omslag! En als iedere classis dan zijn reflectiën maakt, wat een debatten zullen dan daaruit geboren worden! Daardoor zal de zaak tot in het oneindige getraineerd, ja de finale afdoening onmogelijk worden. En gesteld, de Zuid-Hollandsche Synode besloot tot den eisch van zulk eene approbatie, moeten dan de andere Synoden, die reeds hare Gecommitteerden tot finale afdoening geautoriseerd hebben, zich ook naar onze provincie schikken? immers kan zoodanige approbatie alleen conjunctim andere Synoden worden gedacht; „allerhatelijkste collisie" zou dit besluit van Zuid-Holland ten gevolge kunnen hebben. Bovendien, het besluit tot zoodanige approbatie zou een vernederend wantrouwen op de kunde en de rechtzinnigheid der Gecommitteerden werpen, eene vernedering en een wantrouwen, welke zij niet hebben verdiend, daar tot nog toe geen enkele reden zich daartoe heeft voorgedaan. Altemaal redenen, waarom de commissie ten zeerste aanraadt, het voorstel aan te nemen.

„Met groote meerderheid is dit rapport in een synodaal besluit veranderd". *Delft*, *Gouda* en *Woerden* lieten aanteekenen, dat zij niet hebben geconcurreerd.

Synode van Overijsel.

1804. 5—7 Juni te Kampen. [1]) — Depp. Synodi hadden van ds. Lotze (scriba van de Utrechtsche Vergadering) een schrijven ontvangen, om toch vooral ook eene commissie naar den coetus te Utrecht te zenden; daarop was geantwoord met een verzoek om te wachten met verdere deliberatiën tot na de Ov. Syn. van 1804; toen er bericht gekomen was, dat geen uitstel kon plaats hebben, hadden Depp. Synodi 20 Maart l.l. in een conventus te Zwolle besloten, de zaak nog op zijn beloop te laten, adviseerende de classen eene commissie te benoemen om mede met de andere Gecommitt. werkzaam te zijn, „*mits niets finaals besluitende buiten voorkennis der Synode*".

---

[1]) t. a. p. Acta van 1804, art. 18.

Thans wordt de heer R. Feith te Zwolle tot deze commissie benoemd (van ds. Van Doorne staat hier niets), met opdracht, „in belangrijke zaken eerst met Depp. Synodi te correspondeeren, en *zonder toestemming of voorkennis van het Synodus niets finaal te helpen besluiten*".

1805. 18—20 Juni, te Zwolle [1]). — De classis van *Vollenhove en Steenwijk* was zeer verlangend naar de Ev. Gezangen en stelde voor, „ter bespoediging van dit werk, of niet aan de door de Synode benoemde commissie *volkomen volmacht* mocht worden gegeven, om na het afloopen van hunne vereenigde werkzaamheid, de Nederlandsche Kerk de Gezangen te kunnen geven, zonder dat daartoe nog naziening van de Synode vereischt werd". Toen is besloten, „om aan de Gecommitteerden tot de Kerkelijke Gezangen *volkomen volmacht* te geven.

Synode van Friesland.

1804. 11 Sept. en volgg. dagen, te Leeuwarden [2]). De correspondens van de Synode van Groningen adviseert, om de Gecommitteerden tot de Kerkgezangen „*te autoriseeren om die zaak finaal af te doen*" gelijk ook Groningen zelf dat gedaan had. De vergadering besloot, dat hare leden bij hunne classen daarop zouden aandringen.

7 Nov. van 't zelfde jaar, te Leeuwarden [3]). — Classen van *Dokkum*, *Franeker*, *Sneek*, *Bolsward* en *Leeuwarden* waren conform het voorstel van de Groningsche Synode; *Zevenwouden* vond het „bedenkelijk". Tot het Groningsche voorstel werd toen besloten.

Zeeuwsche Coetus.

1804. 8—10 Mei, te Middelburg [4]). — In deze vergadering is niets bijzonders verhandeld.

---

[1]) t. a. p. Acta van 1805, art. 18.

[2]) „*Handel. v. d. H. E. HH. Depp. v. d. Fr. Synodus*", 1804, art. 12; Provinciaal Archief van Friesland, no. XXI.

[3]) „*Handel. v. d. Depp. ad causas*", 1804, 7 Nov., art. 12; Provinc. Archief van Friesland, no. XXI.

[4]) t. a. p. Acta van 1804, art. 17.

1805. 14—16 Mei, te Zierikzee [1]). — Op verzoek der Gecommitteerden worden deze geautoriseerd, om met de Gecommitt. van andere Synoden „zoodanige onderhandelingen en contracten met een of meer boekhandelaars aan te gaan en te sluiten als men dienstig zal oordeelen". Maar dan volgt er spoedig: verkeerende deze coetuale vergadering intusschen in dat vertrouwen, dat voorschreven liederen en gezangen, *alvorens dezelve worden uitgegeven*, *kerkelijk goedgekeurd zullen worden*".

Van deze uitspraak zijn de coetuale vergaderingen van Zeeland van de volgende jaren, blijkens de Acta, *niet* teruggekomen.

Synode van Utrecht.

In geen der synodale vergaderingen van deze jaren [2]) wordt over de bewuste autorisatie ook maar één woord gesproken. Dit is van te meer belang, daar in deze Synode zich juist meer dan eens stemmen hebben laten hooren, alsof men gerust eene commissie benoemen kon, die de zaak ter hand nam, daar de beoordeeling en goedkeuring van haar arbeid toch immers nog aan Synode en classen zou moeten worden voorgelegd, en bij hen daarom ten slotte de geheele zaak in laatste instantie berusten zou. Men vergelijke op dit punt, wat de classis van Amersfoort in 1800 reeds en ook nog in 1803 heeft in 't midden gebracht.

Wij hebben dus gezien, dat alle Provinciale Synoden, uitgezonderd Zeeland en Utrecht, hunnen Gecommitteerden algeheele volmacht hebben gegeven om het gansche werk van de verzameling en vervaardiging van Kerkgezangen in zijn geheelen omvang te volbrengen.

Dit wat het *ontstaan* betreft. Wat de *invoering* aangaat, deze is *ook* door de Synoden van Zeeland en Utrecht, niet alleen goedgevonden, maar zooals wij later zien zullen, ook op hunnen last volbracht; in Zeeland direct door den Coetus, in Utrecht na raadpleging der verschillende classen. Zoodat wij de conclusie mogen trekken, dat men zich in beide provincies toch ook met de wijze van het *ontstaan* schijnt te hebben verzoend.

[1]) t. a. p. Acta van 1805, art. 17.

[2]) t. a. p. Acta van 1804, art. 24; Acta van 1805, art. 24.

HOOFDSTUK IV.

HET ONTSTAAN VAN DEN EVANG. GEZANGENBUNDEL.

Wat wij ons in deze bladzijden voorstellen te doen, is het op den voet volgen van de Acta der Vergaderingen, die de Gecommitteerden tot de Kerkgezangen hebben gehouden, van hunne eerste bijeenkomst op 27 Sept. 1803 tot aan den dag waarop zij den geheelen Bundel kant en klaar aan de Kerk konden afleveren. Wij vinden deze Acta in het Oud-Synodaal Archief, Portef. 18* I; als geen andere bron wordt aangehaald, is onze stof daaraan ontleend [1]).

Het kan natuurlijk onze bedoeling niet zijn, om de beraadslagingen over de Gezangen zelve na te gaan; deels wijl ons dit veel te ver voeren zou, deels ook omdat de bronnen ons daartoe geheel zouden ontbreken: bijna alles wat ons in de Acta bewaard is gebleven, is van formeelen aard. Maar ook zoo krijgen wij toch eenigszins een idee van de beginselen, den arbeid en den ijver, die het deel zijn geweest der commissie, en waaruit wij langzamerhand als een schoone en welverdiende vrucht, den Bundel zien te voorschijn komen.

Op den 27sten September 1803 kwamen de Gecommitteerden dus voor de eerste maal bijeen, en wel in de consistoriekamer van de Domkerk te Utrecht. Uit de verschillende provincies bleken toen de volgende personen afgezonden te zijn:

---

[1]) Vergel. ook R. Bennink Jansonius, t. a. p. bl. 204—223.

Uit *Gelderland:* Ahasuerus Van den Berg en Petrus Isaäc de Fremery.

Uit *Zuid-Holland:* Matthias Jorissen, Jan Scharp en Pieter Leonard Van de Kasteele.

Uit *Noord-Holland:* Engelbertus Matthias Engelberts en Abraham Rutgers.

Uit *Zeeland:* Hermannus Adrianus Bruining en Petrus Janssen[1]).

Uit *Utrecht:* Gerhardus Masman, Johannes Antony Lotze en Barend Taay.

Uit *Friesland:* Bernardus Van Weemen en Marcus Jan Adriani. (Aanvankelijk was ds. Van Weemen alleen aangewezen, om ter vergadering op te gaan; 20 Maart 1804 werd het aan hun eigen keuze overgelaten, wie van beiden gaan zou [2]); eerst 7 Nov. 1804 werd aan beiden vergund zich op te maken) [3]).

Uit *Groningen:* Theodorus Lubbers en Johannes Rutgers.

Afwezig waren Van de Kasteele, Scharp, Adriani en Lubbers.

Met eenparige stemmen werden gekozen, tot *praeses* Van den Berg, en tot *scriba* Lotze.

Ter sprake komt nu de Brief, door de Gecommitt. van N.-Holland en Gelderland aan de andere commissies gericht, om een algemeene samenkomst te houden te Utrecht „tot het beramen van de noodige voorloopige schikkingen". Zij hadden daarin voorgesteld, dat allereerst over de volgende onderwerpen zou worden gehandeld:

1°. *over wat onderwerpen men het meest kerkliederen behoeft; om dan daarna rubrieken vast te stellen.*

2°. *welke melodieën men al of niet van de psalmmelodieën zal gebruiken, en welke daarbuiten.*

3°. *wat regelen te volgen zijn aangaande toon, die er in heerscht; persoon, die er in spreekt; taal, die men er in gebruikt.*

4°. *vaststelling van verdere werkzaamheden.*

---

1) Predikanten respectievelijk te Veere en Bergen op Zoom.

2) *„Handelingen van de Kerkelijke Commissie"* van 20 Maart 1804, art. 14; Provinciaal Archief van Friesland, no. XXI.

3) *„Handelingen van de Depp. ad causas"* van 7 Nov. 1804, art. 12, Prov. Arch. v. Friesland, no. XXI.

Aangaande no. 1 wordt nu reeds besloten: niet meer dan 150 gezangen, en: zij zullen kort zijn. Een commissie wordt benoemd, om hierover verder voorstellen te doen: A. Rutgers, de Fremery, Van Weemen en Lotze.

Aangaande no. 2: de beste psalmmelodieën moeten behouden worden; men behoorde een lijst op te maken van alle psalmmelodieën, die men bij den openbaren dienst afkeurde, ten einde zich daarvoor te wachten; overigens zal men gebruik moeten maken van de aangenaamste en gemakkelijkste melodieën van elders bekend. Als commissie hiervoor worden benoemd: Engelberts, Jorissen en Masman.

Aangaande no. 3[1]): Wat taal en spelregelen betrof, besloot men nu reeds: „te volgen dezelfde regelen die in de nieuwe Psalmberijming zijn in acht genomen, uitgezonderd in het stuk van het al of niet verdubbelen der vocalen, vooral betrekkelijk de dubbele *e* en *o*, waaromtrent men oordeelde dat de Bijbeloverzetters behoorden gevolgd te worden". Voor het overige worden als commissie benoemd: de Fremery, Jorissen, Bruining, Van Weemen.

Aangaande no. 4: er zal advies gegeven worden door eene commissie: A. Rutgers, J. Rutgers, Janssen en Lotze.

Na korten tijd wordt rapport uitgebracht over no. 1:

Eerst heeft de commissie nagegaan „over wat onderwerpen in de psalmen van David genoegzame gelegenheid tot zingen was", verder onderwerpen „die den persoon des gekomenen Verlossers en de vervulling der beloften van zaligheid door dien gezegenden Heiland betroffen"; na een en ander hebben zij een lijst geformeerd onder 7 hoofddeelen met verschillende afdeelingen; het zijn er samen niet 150, maar 123, want: er moest vrijheid gelaten worden onder het verzamelen. Er was gehandeld over de doxologieën in het N. T., maar men oordeelde: die moesten niet afzonderlijk, maar verspreid staan (b.v. Luc. 2 : 14 onder de Feestgezangen; eenige doxol. uit Openb. IV en V onder Lofzangen). Ook was er gesproken over „het vergieten van psalmen in den toon van het vervulde Evangelie";

---

[1]) Inmiddels was de eerste dag der Vergadering verstreken; wij achten het niet noodig de opeenvolgende data telkens aan te geven.

maar dit is bij nader inzien toch onraadzaam bevonden, uit vrees voor „den schijn, alsof wij de Psalmberijming en derzelver gebruik eenigszins wilden doen achterstaan". Zoo is de commissie gekomen tot de volgende voorloopige indeeling (de achtergeplaatste cijfers toonen het aantal van elke soort aan):

I. *Op den openbaren eeredienst* (4).
vóór de godsdienstoefening (2).
na de godsdienstoefening (2).

II. *Feestgezangen* (30).
de geboorte des Heilands (6).
het lijden en sterven (10).
de opstanding (6).
de hemelvaart (2).
de uitstorting van den H. G. (6).

III. *Bij plechtige gelegenheden* (26).
de bediening des H. Doops (2).
het aannemen der „ledematen" (1).
de belijdenis-predicatiën (2).
de voorbereiding tot het H. Avondmaal (3).
het gebruik van het H. Avondmaal (4).
de nabetrachting van het H. Avondmaal (3).
het slot des jaars (1).
het begin des jaars (2).
boete- en bededagen (3).
dankdagen (2)
bevestiging in den H. dienst (1).
de intrede (1).
het afscheid (1).

IV. *Lofzangen* (8).
ter eere van God (2).
ter eere van den Vader (2).
ter eere van den Zoon (2).
ter eere van den H. Geest (2).

V. *Gezangen op de verlossing des zondaars, hare noodzakelijkheid en gevolgen* (13).
's menschen ellende (4).
's menschen verlossing (2).
des zondaars verzoening met God (1).

vernieuwing des harten (1).
vergeving der zonden (1).
te toekomst van J. Chr. (1).
de opstanding des vleesches (1).
het eeuwig leven (2).

VI. *Gezangen ter opwekking en versterking van geloof*, *hoop en liefde* (18).
opwekking tot oefening des gebeds (1).
opwekking tot geloofsvertrouwen (2).
kracht des geloofs (1).
gebed in verzoekingen (1).
bemoediging in den geestelijken strijd (1).
de hope der Christenen (1).
opwekking tot geestelijke blijdschap (1).
opwekking tot onderwerping in lijden (2).
opwekking tot vergenoegdheid (1).
opwekking tot liefde jegens God en den Verlosser (2).
opwekking tot Christelijke broederliefde (1).
opwekking tot liefde jegens vijanden (1).
opwekking tot barmhartigheid (1).
opwekking tot oefening van huiselijken en openbaren godsdienst (2).

VII. *Algemeene Gezangen.*
weldaad der Hervorming (1).
God, de weldoener en redder onzer vaderen (1).
tijd van oorlog (2).
bij overwinningen (1).
algemeene rampen (2).
op den vrede (2).
tijden van algemeenen voorspoed (2).
de lente (2).
de zomer (2).
de herfst (2).
de winter (2).
het rechte gebruik van den tijd (1).
's menschen bestemming (1).
de onsterfelijkheid (2).
troostzang tegen de ure des doods (1).

Dit Rapport wordt goedgekeurd.

Daarna wordt rapport uitgebracht over no. 3:

De commissie had dit onderwerp in 3 hoofdzaken verdeeld: *taal*, *geest* en *persoon*. Wat betreft de *taal*: „het is ontwijfelbaar dat het dichterlijke — de vinding — het schoone — het treffende ook in dit soort van gezangen moet gevonden worden; en men daarbij zorge, dat geene min kiesche en lage uitdrukkingen noch uitheemsche woorden dezelve ontsieren; met dat al behoort de stijl niet te hoogdravend noch gekunsteld te zijn, opdat men met eenige vrijmoedigheid moge kunnen vertrouwen, dat de oplettende, schoon niet zeer geoefende Christen den zin der gezangen kunne bevatten". De regels mogen niet stootend afbreken, opdat niet voor de meesten de zin verloren ga door het ophouden bij ieder der regels, „hetgeen vaak al te lang duurt, hetzij door onachtzaamheid van voorgangers of orgelisten".

Wat betreft den *geest* der gezangen: „dezelve moeten waarlijk evangelisch zijn, zoodat Jezus Christus en zijne dierbare heilverdiensten niet worden verborgen noch miskend, maar veelmeer den hoofdinhoud uitmaken; het levend geloof in ware dankbaarheid aan den Heiland moet hier zichtbaar zijn, en aan de zangers gelegenheid gegeven worden, om aansporing te vinden tot liefde, vruchtbaar in goede werken" . . . . . „en het is zeer nuttig, dat men zich van uitdrukkingen bediene, die in de formulieren van eenigheid, vooral in den Heid. Catech. gevonden worden en vaak de waarheid zoo zeer bondig te verstaan geven".

Wat betreft den *persoon:* aan de eene zijde vindt men den meervoudsvorm geschikt, omdat het een gemeenschappelijk gezang geldt; aan den anderen kant den enkelvoudsvorm, omdat velen zich zelve anders vaak zouden vergeten; men zou dit dus aan den smaak des dichters en den aard van het gezang overlaten.

Dit rapport wordt goedgekeurd.

Intusschen wordt in overweging gegeven, of niet staande de vergadering eenige weinige gezangen zouden worden gekozen, om die als eene „voorloopige proeve" aan de Ned. Herv, Kerk aan te bieden. „Om gewichtige redenen" is dit echter niet raadzaam geoordeeld.

Ook wordt de vraag gedaan: Zal men het Gouvernement kennis geven van het houden en de verrichtingen der Vergadering? Besloten wordt: neen; men is immers nu slechts tot praeparatoire werkzaamheden bijeen.

Vervolgens wordt rapport uitgebracht over no. 2: De stichting in onzen openbaren godsdienst, vooral door het zingen, wordt zeer vaak niet bereikt, alleen wegens vele slechte en ongemakkelijke melodieën bij onze kerkliederen; daarom verheugt zich de commissie, gelegenheid te hebben door schoone en gemakkelijke melodieën iets toe te brengen tot stichting der gemeente; zij heeft eenige zeer bedrevenen in kerkmuziek en kerkgezang, geraadpleegd. Wat de psalmmelodieën aangaat, geeft zij drie lijsten, nl. de *beste*, de *goede*, en de *dragelijke*, terwijl de ongenoemde *verwerpelijk* zijn.

De *beste* melodieën hebben: Ps. 3, 21, 24, 35, 36, 38, 42, 43, 47, 65, 66, 73, 74, 75, 77, 81, 84, 86, 89, 97, 99, 105, 119, 133, 134, 135, 138, 140, 150, de Lofzang van Simeon en het Gebed des Heeren.

De *goede:* Ps. 1, 15, 19, 22, 25, 30, 31, 33, 51, 60, 71, 76, 87, 93, 100, 103, 117, 130, 139, Lofzang van Zacharias.

De *dragelijke:* Ps. 5, 9, 16, 17, 26, 29, 34, 39, 40, 44, 45, 55, 56, 58, 61, 63, 64, 70, 78, 90, 101, 106, 107, 108, 113, 121, 122, 136, 143, 146, 147, Lofzang van Maria.

Verder heeft de commissie haar oog laten vallen op zulke liederen, „die van ouds, vooral in den tijd der Reformatie en daarna, zooveel toebrachten tot verheffing des harten in den openbaren godsdienst"; er wordt natuurlijk vrijheid gelaten om er meer bij te voegen, maar thans reeds worden eenige aangename en gemakkelijke wijzen opgegeven; achter sommige is het nummer aangegeven, waaronder zij in het „Cleefsch Gezangboek" staan: Gott sei Dank in aller Welt, no. 14; Meine Hoffnung stehet feste; Jesus meine Freude, no. 93; Wer nur den lieben Gott lässt walten, no. 57; Alle menschen müssen sterben, no. 148; Wie schön leucht uns der Morgenstern; Sollt' ich meinem Gott nicht singen; Jesus meine Zuversicht, no. 348; Jesus meines Lebens Leben; Was Gott thut, das ist wohlgethan, enz., en uit „Camphuizen" de melodie van: Als een herder zijne schapen.

Dit Rapport wordt goedgekeurd.

Eindelijk wordt ook rapport uitgebracht over no. 4: De commissie stelt voor: men verdeele zich in 4 subcommissiën; elke subcommissie krijgt een gedeelte van de reeds gemaakte rubrieken voor zijn rekening, om de gezangen voor die rubrieken te verzamelen (door uittreksels of brokstukken van andere liederen of door geheel nieuwe, door ze zelve te maken of van anderen te krijgen, door reeds bestaande te veranderen of te verbeteren, of hoe dan ook); nauwkeurig houdt zulk eene subcommissie aanteekening van wat er bij haar inkomt, van wien het komt, waaruit het genomen is en welke melodie er bij behoort; de leden der subcommissies beöordeelen alles onderling, schriftelijk of mondeling, en brengen er praeadvies over uit. Vóór 1 Jan. 1804 moeten de ingekomen gezangen bij ieder der subcommissies binnen zijn; en ieder van haar moet dan, niet na half Febr. 1804, zijn pakje met alle toebehooren achtereenvolgens bij de andere subcommissies rondzenden, om het te onderzoeken, en er op de algemeene vergadering zijn gevoelen over uit te brengen; op 17 April 1804 zal men weer te Utrecht bij elkaar komen tot eene algemeene Vergadering, om dan definitief den Bundel vast te stellen; dan zal capitatim gedelibereerd, maar synodaliter geconcludeerd worden.

Ook dit Rapport wordt goedgekeurd.

De volgende subcommissiën worden gevormd: Gelderland en Utrecht, aan wie de rubrieken VI en VII; Zuid- en Noord-Holland, aan wie de rubrieken V met de Lijdensgezangen uit II; Zeeland, aan wie de rubrieken I en II, behalve de Lijdensgezangen; Friesland en Groningen, aan wie de rubrieken III en IV ten deel vallen.

Er worden nog brieven gezonden naar Drenthe en Overijsel, met het verzoek, nog Gecommitteerden te zenden; werd hieraan voldaan, dan zou er „opening" gedaan worden van de reeds verrichte werkzaamheden.

De vergadering gaat daarna, na vier dagen bijeen te zijn geweest, uiteen tot op 17 April 1804.

Op den 17den April 1804 kwamen de onderscheidene commissieleden weer ter zelfder plaats bij elkander. Afwezig waren: Van de Kasteele, Engelberts, Van Weemen en Lubbers.

Aangaande het schrijven in de vorige vergadering aan Drenthe en Overijsel, er was thans antwoord ingkeomen van Depp. Synodi, dat er niet besloten kon worden om deel te nemen aan de vergadering voordat de synode (in den zomer) zou bijeengekomen zijn.

Wederom doet zich de vraag voor: Zal men kennis geven van deze Vergadering en hare werkzaamheden, aan het Gouvernement der Bataafsche Republiek? („daar nu wederom, ten minste hoogst waarschijnlijk, Commissarissen-Politiek op al onze Synoden staan te komen?"). Men besloot, eerst het oordeel van broeder Van de Kasteele, die te 's Gravenhage eene hooge staatsbetrekking bekleedde, in te winnen.

Door de verschillende subcommissiën wordt voorts rapport uitgebracht. Alle beklaagden zich over vele verhinderingen, waardoor de uitslag der werkzaamheden niet was, zooals men verwacht had; vooral had men te weinig tijd gehad, om hetgeen rondgezonden werd, te lezen en te beoordeelen.

Ds. Van den Berg doet bericht, dat hij twee interessante brieven gekregen heeft over kerkmuziek door een kunstkenner; hij had die laten drukken en zou ze de leden der vergadering aanbieden; een commissie wordt benoemd „tot de zaak der melodieën om te adviseeren, wat gebruik van dezelve te maken."

Daarna wordt een plan van werkzaamheden besproken, en het volgende bepaald: alle ingekomen liederen zullen worden ter tafel gebracht en aan het oordeel der vergadering onderworpen; men zal beginnen met die rubrieken, die al door alle leden van alle subcommissiën zijn onderzocht; de tijd, waarin men dan niet vergadert, zal besteed worden aan het onderzoeken van die, welke men nog niet onderzocht heeft.

Men zal de liederen, wat betreft het onderzoek, aldus verdeelen: „aanstonds zal men uit den bijeengebrachten voorraad

zulke stukken uitlichten, die men oordeelt, dat ons niet kunnen dienen (*gepasseerde*); „vervolgens zal men alle zulke stukken bijeenleggen, die wel niet geheel verwerpelijk, maar aan werkelijke bedenkingen onderworpen zijn, opdat ze naderhand zoo veel men noodig zal oordeelen, met meer nauwkeurigheid onderzocht worden" (*betwijfelde*); eindelijk, men zal zulke stukken provisioneel aannemen, die zonder merkelijke bedenkingen, met min of meer veranderingen aangenomen kunnen worden" (*aangenomene*).

Zoo is men dan ook in de volgende dagen te werk gegaan; en de uitslag was de volgende:

Van rubriek I werden er: 2 betwijfeld, 0 aangenomen, 11 gepasseerd, 5 in advies gehouden (dit laatste komt er als iets nieuws bij; wat het anders is als „betwijfeld", blijkt niet).

Van rubriek II (uitgez. Lijdensgeschiedenis): 3 betwijfeld, 16 aangenomen, 31 gepasseerd, 8 in advies gehouden.

Van rubriek II (Lijdensgeschiedenis): 1 betwijfeld, 8 aangenomen, 13 gepasseerd; 3 in advies gehouden.

Van rubriek III: 11 betwijfeld, 7 aangenomen, 32 gepasseerd, 3 in advies gehouden.

Van rubriek IV: 4 betwijfeld, 8 aangenomen, 16 gepasseerd, 5 in advies gehouden.

Van rubriek V: 2 betwijfeld, 8 aangenomen, 11 gepasseerd, 3 in advies gehouden.

Van rubriek VI: 15 betwijfeld, 25 aangenomen, 19 gepasseerd.

Van rubriek VII: 8 betwijfeld, 10 aangenomen, 7 gepasseerd, 3 in advies gehouden.

Men ziet dus uit dit lijstje, dat er nog al heel wat hout was ingekomen, dat bij nadere kennismaking, naar het oordeel der Gecommitteerden bleek, geen timmerhout te zijn.

Intusschen waren er brieven uit Overijsel gekomen: twee classen, Zwolle en Deventer, hadden besloten, „vermits de Synodus niet voor de maand Junius gehouden wierd, classicaliter eene commissie te benoemen, om mede te werken tot de keuze der liederen"; zij hadden daartoe benoemd Mr. Rhijnvis Feith, te Zwolle. Later kwam een schrijven van de classis Steenwijk en Vollenhove, dat deze hetzelfde had beslist (Kam-

pen had niet mee kunnen doen, daar het bericht van dit plan daar eerst na de vergadering, dus te laat was ingekomen). Van Mr. Feith zelven kwam bericht, dat hij „thuis blijvende alles wilde doen ter bevordering van de zaak der Kerkgezangen, maar in persoon wegens zijn zwakken toestand, in de vergadering niet konde verschijnen."

De vergadering besluit, aan den heer Feith te antwoorden, dat men hem dan gaarne schriftelijk zag meedoen: alle mogelijke copies van acta en liederen en rapporten enz. zouden hem worden gezonden.

Ook van broeder Van de Kasteele was antwoord ingekomen; hij is van meening, dat er wèl kennis moet gegeven worden van het bestaan en de werkzaamheden van de Vergadering, aan het Gouvernement. Hij bood tevens eene concept-missive aan, die voorgelezen en goedgekeurd werd, en dus onveranderd aan het Gouvernement der Bat. Republiek is gezonden. Deze missive luidt aldus:

Aan het Staats-Bewind der Bataafsche Republiek.

Burgers! De Christelijke Synoden der Nederd. Geref. gemeenten in alle de gedeelten van ons vaderland hebben ter bevordering der gemeene stichting in den openbaren godsdienst, goed gevonden te bepalen, dat er Christelijke Kerkliederen ten dienste van dezelve gemeenten verzameld en vervaardigd zouden worden. Wij, die door de Synoden tot dit werk gecommitteerd en thans alhier vergaderd zijn, hebben gemeend, dat de bijeenkomst van eene zoodanige algemeene vergadering niet onbekend behoorde te blijven aan ulieden, aan wie het algemeen bewind van den Staat is toevertrouwd, en aan wie het toekomt, de pogingen ter bevordering van den Christelijken godsdienst te beschermen en te begunstigen. Wij hebben mitsdien bij dezen de eer, van den aanvang onzer bijeenkomst en werkzaamheden kennis te geven, en dezelve aan ulieder bescherming en begunstiging eerbiedig aan te bevelen. Terwijl wij, den goddelijken zegen over het dierbaar vaderland en ulieder regeering toebiddende, ons noemen met verzekering van onzen eerbied,

Burgers!

Ulieder heilwenschende en dienstwillige,

de Gecommitteerden der Synode van de Ned. Geref. Kerk dezer landen, tot de zaak der Kerkliederen,

wegens dezelve,
(w. g.) J. A. Lotze, scriba.

Men begint inmiddels met het uitschrijven van de gekozen gezangen. Ook wordt aan eenige leden opgedragen, een apographum te maken van al de liederen, die men nu aanhoudt; hiervan zal een copie gemaakt en aan de leden gegeven worden; daarbij wordt bepaald: men mag wel een lied van het apographum aan een' vreemde voorlezen, maar men mag het niet uit de handen geven. Ook is men overgegaan tot de „revisie der verkorene gezangen"; en ook tot „nadere redactie van sommige gerevideerde liederen".

Er worden twee commissies benoemd: de een, om een plan van werkzaamheid te ontwerpen, en te bepalen, wat men aan de Synoden zou rapporteeren. De ander, om de rubrieken te herzien, en na te gaan voor welke rubriek genoeg, voor welke te weinig, en voor welke geen liederen aanwezig zijn.

De commissie tot een *plan van werkzaamheid* brengt rapport uit; ze heeft een concept-plan opgemaakt, dat na deliberatie en revisie is aangenomen:

Zij gaat uit van het standpunt, dat gebleken is, dat de vorige manier van werken in subcommissies zeer omslachtig was. Daarom stelt zij deze regeling voor: men classificeere de verschillende stukken in deze vier deelen: 1° die, welke reeds voorloopig zijn aangenomen; 2° de betwijfelde of in advies gehoudene; 3° die, welke reeds zijn gepasseerd; 4° de nieuwe stukken, welke reeds staande de vergadering zijn ingekomen of nog zullen inkomen.

Wat 1° betreft: gedurende deze vergadering zal men wel niet geheel gereed komen met de „redactie, beschaving, verbetering en verandering", maar men kan er toch op rekenen, dat tegen eene volgende algemeene vergadering ieder lid in zooverre met zijn onderzoek gereed zal zijn, dat hij tot finale afdoening in staat is. Voor 2° zal eene commissie worden benoemd van 2 personen (A. Rutgers en Van de Kasteele), om

de liederen te revideeren. Ook voor 3° zal er eene commissie van 2 personen zijn (Jorissen en Scharp) „ter nadere onderzoeking, of misschien onder dezelve ook nog eenige stukken tot ons gewichtig oogmerk mochten bruikbaar zijn, of bruikbaar gemaakt konden worden" (men komt dus op het „gepasseerd" zijn van deze stukken terug; misschien omdat er te weinig voorraad blijkt te zijn?). Wat 4° betreft, stelt de commissie vast, dat „er op verscheidene van de rubrieken geene genoegzame, en op andere geheel of bijna geene zijn ingekomen"; daarom worden 3 personen aangesteld (Van den Berg, Lotze, Feith), „aan welke door alle leden zullen worden toegezonden alle nieuwe stukken, welke zij zouden mogen vervaardigen, vertalen of ontvangen, en welke dan door die commissie zullen gelezen, geschift, beoordeeld, - alles wat maar eenigszins in aanmerking komen kan, verzameld, en een praeadvies daarbij gevoegd worden".

Deze drie commissies, dus tezamen 7 leden, zullen bij elkaar komen, „elk met haar werk, op een' convenabelen tijd in het najaar, tot een conventus in 's Hage, om nader over hunne werkzaamheden, pro re nata samen te spreken, één algemeen praeadvies uit de drie bijzondere te maken, en met hetzelve alle de stukken rond te zenden bij alle de leden onzer vergadering". Daar deze regeling echter alleen gemaakt wordt, niet om eenig lid der vergadering uit te sluiten, maar om het gemak der leden zelve, voor wie de afstand die hen van elkander scheidt, het gezamelijk arbeiden en het houden van eene algemeene najaarsvergadering zeer bezwaarlijk maken zou, zoo spreekt het van zelf, dat, mochten sommige leden of sommige Synoden of hunne afgevaardigden, die niet tot deze 7 behooren, willen deelnemen of laten deelnemen aan dezen voorgenomen coetus contractus, — „zulk een lid of Gecommitteerde in alles als een integreerend lid van den conventus zal worden gehouden en erkend". Een tweede oogmerk van het bovenstaande plan was vermindering van onkosten; thans bij deze regeling zullen natuurlijk de gezamenlijke Synoden, en niet alleen de Synoden wier afgevaardigden tot deze 7 behooren, gezamenlijk deze kosten dragen.

Voorts wordt voorgesteld als datum voor dezen *coetus contractus* 19 Sept. en volgende dagen a. s. te 's Hage; en voor

de daarop volgende algemeene vergadering „binnen Utrecht tegen den eersten Donderdag beloken Paschen eerstkomende, welke zal zijn den 18den April van het aanstaande jaar 1805."

Dezelfde commissie had eveneens een Rapport opgesteld aan de verschillende Synoden, hetwelk goedgekeurd en aan de Synoden gezonden werd. Dit Rapport geeft niets bijzonders; het geeft een kort overzicht van de volbrachte werkzaamheden, en zegt, dat het werk zeer veel tijd en moeite vereischt, zoodat Gecommitteerden zich niet wenschen te „praecipiteeren". Het aantal ingekomen liederen bleek tot op dat tijdstip reeds het getal 300 te hebben bereikt. De eensgezindheid scheen niet te ontbreken: er wordt betoogd, dat de leden „tezamen met onvermoeide naarstigheid en met de aangenaamste eenstemmigheid en broederliefde zijn werkzaam geweest".

In de vergadering van de Kerkelijke Commissie van Friesland van 12 Juni 1804 leest ds. Adriani behalve dit Rapport, ook nog een Rapport voor, dat hij voor zich zelven persoonlijk gemaakt had, en waarin hij zijne indrukken weergeeft. Wij vinden daarin geen bijzondere dingen vermeld; misschien het belangrijkste is, dat hij daarin klaagt, dat het zoo verbazend moeielijk is, om aan den eenen kant nuttig en stichtelijk te zijn in de gezangen en godsdienstig gevoel op te wekken, en aan den anderen kant te waken voor gevoelens strijdig met die van ons Kerkgenootschap of zweemende naar mystiekerij. [1])

Vervolgens wordt rapport uitgebracht, voor welke rubrieken genoeg gezangen, voor welke te weinig en voor welke in 't geheel geen gezangen aanwezig waren. Ofschoon de commissie niets aan de waarde van de vorige rubrieken-lijst wil afdoen, „neemt ze echter de vrijheid een andere lijst te suppediteeren, welke zij slechts als eene bijlage bij dat Rapport voegt, en waaromtrent zij van oordeel is, dat de vergadering, zonder thans daarop een finaal besluit te nemen, die aan de bedaarde overweging van alle de broederen slechts diende aan te bevelen, ten einde men in de volgende algemeene Vergadering

---

[1]) *„Handelingen van de Kerkelijke Commissie"* van 12 Juni 1804, art. 22; Provinciaal Archief van Friesland, no. XXI.

daarop peremptoir kon besluiten". Deze nieuwe indeeling is als volgt:

I. Eerste Afdeeling.
  A. Erkentenis van God.
    a. Lofzangen te eer van God.
    b. Gezangen op de volmaaktheden Gods in den toon van het evangelie gesteld.
    c. Gezangen op de werken Gods.
  B. Gezangen op de groote weldaad der verlossinge des zondaars.
    a. van den Verlosser.
    b. van de verlossing.
  C. Gezangen betrekkelijk de werking des H. Geestes.
    a. Grondvesting en uitbreiding der Kerken.
    b. Werk des Geestes in den zondaar.
  D. Gezangen tot de goddelijke begenadiging des zondaars.
    a. zijne verzoening met God door den dood van Christus.
    b. de vergeving der zonden.
II. Tweede Afdeeling.
  A. Van het dadelijk Christendom in 't gemeen.
    a. 't geloof in Jezus.
    b. de bekeering tot God.
    c. de betrachting der Godzaligheid.
  B. Bijzondere plichten.
    a. jegens God.
    b. jegens ons zelve.
    c. jegens den naaste.
  C. Zaligheid der Christenen.
    a. in dit leven.
    b. na dit leven.
III. Gelegenheids-liederen.
  A. Bij bevestiging, intrede en afscheid.
  B. Bij de bediening van den H. Doop.
  C. Bij de aanneming van „ledematen".
  D. Bij de belijdenis-predikatiën.
  E. Bij de viering van het H. Avondmaal.
    a. voorbereiding.

b. bediening.
c. dankzegging.
F. Bij de jaarsverwisseling.
G. Op de jaargetijden.
H. Op boete-, bede- en dankdagen.
I. Bij algemeene rampen.
K. Bij algemeene zegeningen.

Met het oog daarop, dat er nog zoo betrekkelijk weinig aanwezig is en meer gevaar ziende in een te gering, dan in een te groot aantal, acht de commissie het moeilijk te beantwoorden, voor welke rubrieken genoegzaam voorhanden is, en stelt zij voor, „op geen 20 of 25 stuks meer of minder te letten", maar in het verzamelen van nieuwe stukken de handen ruim te laten.

De Vergadering „conformeerde zich met het uitgebrachte Rapport en heeft besloten, dat de bijgevoegde lijst der rubrieken in de Acta zou worden geïnsereerd om er bij tijd en wijle dat gebruik van te maken, dat men nuttig zal oordeelen".

De commissie tot de melodieën brengt rapport uit. Zij heeft met genoegen gezien, dat er voor de verkozen gezangen reeds zoovele melodieën waren opgegeven. Behalve de reeds vroeger genoemde, heeft zij er nog eenige bij gevonden, aan verscheidene Duitsche liederen ontleend. Zij zou gaarne willen, dat haar handen in 't vervolg ook ruim gelaten zouden worden, opdat men niet menig schoon lied om gemaakte bepalingen zou moeten passeeren.

Aangaande de vroeger door Ds. V. d. Berg ontvangen en in hare handen gestelde brieven over Kerkmelodieën merkt deze commissie op: het waren zeer schoone en treffende uitspraken; met ingenomenheid was daarin gelezen, dat de Godsdienst „zijn eigen muziek hebben moet, die niets van het theater overneemt; die niet buigt onder de slavernij der mode, welke ook onder andere muziek heerscht; die nooit een onderwerp der kunst worde, of de bewondering alleen gaande maakt, maar die rein en edel, door eenvoudigheid en schoonheid verheven, de gevoelens van het hart levendig maakt en de hoogst mogelijke stichting te weeg brengt"; voorts wordt er in die brieven op gewezen „hoe noodig het zij in acht te nemen, dat door een geheel lied eenzelvigheid van gemoedsaandoening heersche en

wel in alle coupletten"; en hoe „vooral iedere regel een volzin hebben moet en het afbreken van een zin altijd iets storens heeft"; met andere opmerkingen is de commissie het niet eens: zoo is haar „bij raadpleging van bekwame lieden in het vak van kerkmuziek" gebleken, dat „voor kerkmuziek het vermijden van slepende voeten in het einde van een vers niet zoo noodzakelijk is als in die brieven gevorderd wordt: in de beste Duitsche muziekstukken voor de gemeente, zijn ons van de bestgekeurde aangewezen, die in een slepend vers eindigen".

De commissie zelve geeft verder nog in overweging, om alleen het eerste vers van elk gezang met de noten te laten drukken, en wel om deze reden: „hoe meer men de gemeenten gewent, dat zij meer op het oog zingen, hoe meer er verbetering op dit stuk, waarin onze natie bij andere zoo ver ten achter is, te verwachten is, 't welk ieder zeer zeker verlangen zal". Voorts raadt zij aan, om behalve het gewone gezangboek voor dagelijksch gebruik, ook nog uit te geven „een choraalboek op onze gezangen, waarin de melodieën met een goede bas, zeer musicaal voorkomen"; „de weg wordt dan afgesneden aan organisten, die gaarne hunne kunst toonen, om hierop gedurige verandering te maken, maar ook de weg tot wanorde". Eindelijk wordt gewezen op het belang om de gemeente en vooral de jonge lieden aan te sporen het beoefenen der zangkunde in 't gemeen, en in 't bijzonder het leeren en gebruiken van choraalgezangen.

Dit Rapport wordt goedgekeurd en de commissie op haar verzoek perpetueel verklaard.

De Vergadering gaat den 24sten Mei uiteen, om den 19den Sept. van hetzelfde jaar plaats te maken voor de uit hun midden gekozen groep van 7 mannen, den zoogenaamden *coetus contractus*.

Den 19den September 1804 komen, nu niet te Utrecht, maar te 's Gravenhage, de volgende 7 mannen bijeen: Van den Berg, Jorissen, Scharp, Van de Kasteele, Lotze en A Rutgers; Feith is door lichaamszwakte verhinderd persoonlijk de vergadering bij te wonen, maar schriftelijk neemt hij niettemin een werkzaam aandeel; terwijl A. Rutgers zich spoedig genoodzaakt zag, wegens koortsen te vertrekken.

Deze mannen vormden den coetus contractus. Zooals vroeger was vastgesteld, zouden deze in drie verschillende groepen de „betwijfelde en in advies gehoudene", de „gepasseerde" en de „nieuwe" liederen onder handen nemen. Thans zou elke groep haar praeadvies uitbrengen, over elk stuk zou aanteekening geschieden, en men zou er dan capitatim over stemmen, met dien verstand evenwel, dat alles slechts een voorloopig aannemen of verwerpen is, daar met den einduitslag gewacht wordt tot óp de algemeene Vergadering, aan welke nog weer alles wordt voorgelegd. Deze coetus contractus is er dus eigenlijk alleen om een algemeen praeadvies te stellen.

Hier zij opgemerkt, dat sedert de vorige, algemeene Vergadering in het voorjaar, verandering was gekomen, zij het dan niet in deze 7, dan toch in de samenstelling der Gecommitteerden: Professor Lubbers, door zwakte en krankheid tot nog toe reeds verhinderd te komen, was den 6^{den} Juli van dit jaar overleden, en opgevolgd door Prof. Muntinghe, die in de Groningsche Synode van 29 Mei reeds als zijn secundus was aangewezen [1]). — En in de vergadering van de Kerkelijke Commissie van Friesland van 12 Juni 1804 doet de praeses opmerken, dat de Utrechtsche Vergadering der Gecommitteerden, op het stuk der melodieën, ten zeerste de hulp van ds. Nieuwold te Warrega, verlangd en op prijs gesteld had. Daarop heeft de Kerkelijke Commissie dezen predikant benoemd, om schriftelijk met de Gecommitteerden te correspondeeren [2]).

Van tijd tot tijd komen op deze bijeenkomsten brieven in van boekverkoopers, met het verzoek, om met het drukken der liederen te worden belast. Daar men nu hoorde, dat zulk drukken een' geruimen tijd innam, en „dat voor het drukken der Waalsche Cantiques genoegzaam een geheel jaar was verloopen, oordeelde de vergadering het noodig, van een en ander aan alle de broederen kennis te geven, en hunne intentie daarop te vragen, of zij aldus ingesteld kon worden, om in tijds met dezen of genen onderhandelingen te openen".

---

[1]) Acta van 1804, t. a. p., art. 17.

[2]) Acta van 12 Juni 1804, t. a. p., art. 22.

Met de boven beschreven werkzaamheden gaan intusschen verscheidene dagen voorbij, waarvan niets kan worden vermeld.

Eindelijk wordt voorgesteld en besloten, den 12^{den} October te scheiden tot in Mei van het volgende jaar, teneinde gelegenheid te hebben, om de nieuw inkomende stukken vóór de algemeene Vergadering te beoordeelen en hierop te praeadviseeren. Tevens zal dan aan de andere broeders worden geproponeerd, ook die algemeene Vergadering naar den Haag te verleggen, zoodat dan ook Van de Kasteele geregeld meewerken kan.

Bij de stukken, die aan de andere leden worden rondgezonden, wordt ook eene circulaire gevoegd, verslag doende van de werkzaamheden en voorstellingen van den coetus contractus. Ook daarin wordt vermeld, dat „in alle de gevallen de volkomenste eenparigheid heeft plaats gehad".

Op den 15^{den} Mei 1805 komt de coetus contractus weer bijeen in de Nieuwe- of Schuttersdoelen te 's Gravenhage. In plaats van broeder Lotze is thans broeder Engelberts aanwezig, daartoe verzocht, omdat Lotze hoogleeraar in Franeker was geworden. Er wordt geklaagd, dat ook nu weer broeder Van de Kasteele „door zijne politieke posten" zoo vaak verhinderd is, de vergadering bij te wonen.

Brieven komen in van Lotze en Feith, om de algemeene Vergadering, in plaats van op 12 Juni zooals was voorgesteld, op 19 Juni te houden. Hierop is geantwoord, dat dit moeielijk kon; vooral ook, omdat de coetus contractus, als deze op 12 Juni gereed was, het niet de moeite waard zou achten naar huis te gaan, en het aan den anderen kant te kostbaar zou worden, niets doende een week in den Haag te wachten. Maar men zou hun in zooverre tegemoet komen, dat er vóór dien tijd geen definitief besluit zou worden genomen.

De coetus beijvert zich, om de in de vergadering van het vorige jaar onafgedane en de nieuw bijgekomen stukken onder handen te nemen.

Dit gaat zoo voort tot 11 Juni. Toen kwamen er reeds eenige leden der algemeene Vergadering bij, die hiertoe waren overgekomen. Men besloot om op 12 Juni nog coetus contractus te houden van 9 tot 12 ure en de algemeene Vergadering om 12 uur te beginnen.

Toen deze echter op den vastgestelden tijd bijeenkwam, is besloten, den coetus contractus nog voorloopig te continueeren, met het oog op „het aantal der ingekomen liederen, en verwachtende dat er van tijd tot tijd nog meer zullen inkomen". De coetus contractus heeft daarop hare sessiën voortgezet, „ten einde over alle nieuw inkomende stukken, en over hetgeen in hunne bijeenkomsten niet mocht kunnen afgedaan worden, praealabel te oordeelen en de vergadering te dienen van praeadvies".

Op den 18[den] Juni, des morgens ten half elf ure, kwam alzoo de algemeene Vergadering op dezelfde plaats te 's Hage bijeen. Behalve de reeds genoemde verwisseling van Prof. Muntinghe voor Prof. Lubbers, heeft er geene verandering der leden plaats gehad. Alleen werd staande de vergadering het aantal nog met één vermeerderd, daar de Synode van Drenthe den 11[den] Juli ds. Gerardus Smit, predt. te Meppel, als Gecommitteerde koos en ter vergadering afzond.

De Acta van 18 Juni tot 2 Juli ontbreken [1]). Bij de Acta van 3 Juli worden wij dus plotseling in 't midden van de vergaderingen gesteld. Het wemelt dan in de eerstvolgende dagen van allerlei commissies, zooals de commissie ter correctie, de grammaticale commissie, de commissie tot de uitgave, en eene commissie, „om na te zien, welke liederen, en voor welke rubrieken, nog nieuwlings zijn ingekomen, ten einde die te sorteeren, en rapport te doen, op welke onderwerpen men nog liederen mist".

---

[1]) Wij zagen geen andere stukken, waaruit blijkt, dat er in dezen tijd bijzonderheden voorgevallen zijn. Waarschijnlijk zal men zich in sectiën verdeeld, en daarin al het ingekomene onderzocht en gerevideerd hebben.

Ook worden er liederen voorgelezen, en wordt er over sommige reeds synodaliter gestemd. Het blijkt echter uit het groote aantal commissies en de rapporten, die zij alle nog weer telkens uitbrengen over hunne verrichtingen, alsook uit de omslachtigheid, waarmee telkens weer de liederen van de eene hand in de andere overgaan, dat men geen gezang lichtvaardig aangenomen, maar het eerst terdege van alle kanten beschouwd heeft. Om hiervan een voorbeeld te geven: den 19den Juli, nadat reeds over vele liederen synodaliter is gestemd, stelt broeder Taay voor „of niet de vergadering zou kunnen goedvinden te besluiten, dat de praeses, ten aanzien van de liederen die reeds gedrukt zijn, capitatim omvrage deed, of iemand der leden nog eenige wezenlijke aanmerkingen op dezelve had, en dat dan van tevoren de tijd en de liederen bepaald wierden, wanneer en waarover die omvrage zal geschieden". Conform dit voorstel is besloten, mits men dan ook slechts met eenparigheid van stemmen zulke eventueele veranderingen aanneme.

In de vergadering van 11 Juli wordt voorgelezen het antwoord op een vroeger gedaan verzoekschrift aan de Hoog Mogende Heeren [1]). Dit rekwest wilde eene beslissing uitlokken, of de uitgave van het Gezangboek aan *ieder vrij* of aan de *Vergadering* gewaarborgd was; de Gecommitteerden verzochten daarin eene verklaring „dat hetzelve Gezangboek niet behoort onder de werken, waarvan de uitgave bij het 10de artikel der Publicatie van 3 Juni 1803 aan elk is vrijgelaten, maar integendeel onder de oorspronkelijke werken in het 2de art. derzelve Publicatie vermeld, en waarvan het eigendom aan hun, die het copyrecht hebben, is verzekerd". En in het Antwoord leest men: „dat van de in het 10de art. vrij gestelde werken uitdrukkelijk geëxcipieerd zijn zoodanige kerk- en schoolboeken, waarvan het copyrecht het eigendom is van een ander, en dat uit dien hoofde geen nadere verklaring ten dezen noodig is"; „is besloten te verklaren, dat het verzoek als overbodig behoort te worden geconsidereerd en over zulks op hetzelve geen besluit behoeft te vallen".

---

[1]) *Rekwest* en *Antwoord* beide: Oud-Synodaal Archief, Portef. 18* VI.

Een en ander verwekte groote blijdschap in de vergadering. Van de commissie tot de uitgave lezen wij, dat zij rapport uitbrengt over notarieele contracten met zekeren Allart, boekverkooper te Amsterdam.

Den 29sten Juli doet de commissie tot de *rubrieken* rapport van hare werkzaamheden. Daaruit blijkt, dat zij de liederen, die reeds voorloopig zijn aangenomen, heeft trachten thuis te brengen onder rubrieken, maar er op deze wijze onwillekeurig weer eene andere indeeling is ontstaan, dan de vroegere. Hare indeeling ziet er aldus uit:

I. Lofzangen.
II. Schepping en Voorzienigheid.
III. Ellende en Verlossing.
IV. Geloof en Vertrouwen.
V. Heiligmaking,
VI. Christelijke Feestdagen.
  A. Kerstzangen.
  B. Lijdenszangen.
  C. Paaschzangen.
  D. Hemelvaartszangen.
  E. Pinksterzangen.
  F. Gevolgen van Jezus' verhooging.
VII. Bijzondere Tijden.
  A. Bededagen.
  B. Jaargetijden.
  C. Heil en Rampen.
  D. Op elken dag.
VIII. Bij den openbaren Godsdienst.
  A. openbare Godsdienst.
  B. bediening van den H. Doop.
  C. bediening van het H. Avondmaal.
IX. Dood en Eeuwigheid.

Het aantal bleek toen reeds 160 te zijn. De commissie geeft aan, over welke onderwerpen zij gaarne nog eenige liederen zou wenschen.

Aan het slot van de vergadering blijkt, dat deze indeeling weer veranderd is; I. *Lofzangen* is geworden: *Van God en Zijne volmaaktheden*, en voor V. *Heiligmaking* is in de plaats gekomen:

Het dankbaar leven van den Christen en *Oefening en voordeelen des gebeds.* Wij treffen daar namelijk weer eene indeeling van rubrieken aan, die dus de vierde is, maar nu die, welke wij in onzen Bundel bezitten.

Dienzelden dag komt er ook ter tafel een concept-Titel en eene Verklaring, welke alzóó gearresteerd zijn, gelijk wij ze thans in ons Gezangboek aantreffen.

Haalden wij reeds hierboven een voorbeeld aan in het voorstel van broeder Taay, dat men noode de aangenomen liederen finaal afgedaan beschouwde, maar ze liefst nog eens weer van alle kanten bekeek, den 2[den] Aug. wordt deze angstige voorzichtigheid nog overtroffen door een voorstel van den scriba, Scharp: als de verschillende commissies hunne revisie zullen hebben volbracht en er finaliter zal zijn gestemd, zullen de finaal gekozen liederen nog gedrukt vóór het geheele scheiden der vergadering als proefdruk in gereedheid zijn; „doch dewijl zeker bij het bedaard en elk in zijn eigen huis, nalezen der gedrukte verzen, eenige hetzij grammaticale, hetzij andere misstellingen en fouten zouden kunnen worden ontdekt, en het toch onze plicht is te zorgen, dat het Gezangboek zoo volkomen worde als het ons doenlijk is, proponeert de scriba, dat door deze vergadering benoemd worde eene commissie van revisie en in orde brenging der liederen, bestaande uit 5 leden, aan welke dit werk, na het afloopen dezer algemeene vergadering, geheel en ten volle zal worden toevertrouwd"; ieder kan dan zijne aanmerkingen tot verandering, zoo hij die heeft, schriftelijk tot 1 Nov. inzenden; de commissie zal schriftelijk confereeren; zij mag geen liederen meer royeeren die eenmaal aangenomen zijn, ook mag zij geen veranderingen dan die welke met den geest der vergadering overeenkomen, aannemen; zij mag slechts bij meerderheid iets besluiten; en zij moet begin Januari met alles gereed zijn.

Men schijnt echter dit voorstel niet goed te hebben aangedurfd: ten minste de Acta van 6 Aug. spreken er van, dat „na breedvoerige discussiën" het voorstel aldus veranderd is, dat „eene zoodanige commissie nog vóór het scheiden der vergadering de reflectiën der leden zou hooren en beoordeelen,

waardoor, indien zulks noodig mocht zijn, de meeste veranderingen nog staande deze vergaderingen zouden kunnen gemaakt worden". Als zoodanig werden benoemd: Scharp, Jorissen, A. Rutgers. Adriani en Van Weemen.

Den 2^{den} Aug. wordt voorgesteld, daar er tot nog toe zoo weinig gebruik was gemaakt van de liederen van wijlen Hieronymus van Alphen, niet om te weinig hoogachting, maar omdat „de meeste zijner kerkliederen om verschillende redenen voor den openbaren godsdienst minder geschikt waren", — dat men nog eens opzettelijk zou nagaan, welke de meest bruikbare waren en die in handen van de commissie ter correstie stellen. Aldus is besloten, en broeder Jorissen werd daartoe verzocht.

Den 5^{den} Aug. heeft men vacantie gehouden: de leden met hunne vrouwen waren gast van den uitgever op een feestmaaltijd te Alfen.

De maand Augustus wordt verder in beslag genomen door veelvuldige revisie, voorlezing en stemming.

Den 3^{den} September besluit de Vergadering, „dat voor het uiteengaan van dezelve eene statelijke afscheidsaudientie zal gevraagd worden bij Z. Ex. den Heer Raadpensionaris". Den volgenden dag wordt het antwoord hierop ingebracht, „dat Z. Ex. in de gratieuste termen zijn genoegen had betuigd over de attentie der vergadering", en verzocht had te komen op den volgenden dag, 5 Sept., ten half 12 ure.

Den 5^{den} Sept. „begaven zich alle de praesente leden, ten getale van 14, gekleed in costuum en gezeten in 7 koetsen, naar het Hotel van Z.Ex., alwaar zij ook aantroffen den broeder Van de Kasteele, die zich bij hen voegde".

Ds. Van den Berg hield een aanspraak tot den Raadspensionaris. Hij zegt, dat zij vroeger hadden kennis gegeven van het bestaan en het oogmerk der Vergadering en het streelend genoegen mochten hebben, „dat gij dit ons werk met uwe goedkeuring hebt gelieven te vereeren en op hetzelve Gods zegen te wenschen". Thans komen zij berichten, dat zij onder Gods zegen het werk hebben volbracht en 192 liederen aanwezig

zijn; de invoering dragen zij nu aan „uwe vermogende bescherming op". „Wij zullen daarin met alle noodige voorzichtigheid te werk gaan en alles trachten te vermijden, wat de minste aanleiding tot verwarring zou kunnen veroorzaken; maar de vooroordeelen zijn bij sommigen groot, en alle de leden van onze gemeenten zijn niet even bescheiden. Wij nemen de vrijheid om den invloed van het Gouvernement te imploreeren, niet om in dit deel van den openbaren godsdienst eenigen dwang in 't werk te stellen, maar om deze billijke onderneming, wanneer zulks onverhoopt mocht noodig bevonden worden, tegen geweld te beschermen, en ons ook in dit opzicht bij het onbelemmerd genot van onze openbare godsdienstoefening te handhaven". En even later: „Wij hebben in overeenstemming met uwen wensch gezorgd, dat er onder onze verzamelde Gezangen zelfs meer dan één dankbare lofzang gevonden wordt, waardoor men God voor de redding van het Vaderland zou kunnen verheerlijken, wanneer we eens dien lang gewenschten dag beleven mochten" . . . . . „en bijna twee millioen menschen bidden God, dat hij U daartoe als een gezegend middel in Zijne hand gebruiken wille".

De Raadpensionaris antwoordt daarop: Hij is zeer gevoelig voor dit nieuw bewijs van affectie voor zijn persoon, hij ziet de lectuur van het boek met verlangen, ja met nieuwsgierigheid tegemoet; hij heeft de beste verwachtingen. Over de bescherming bij de invoering zegt hij, dat hij hoopt en vertrouwt „dat de invoering geschieden zal zonder vergezeld te zijn van eenige onaangenaamheden of verwarringen, en dat daardoor de tusschenkomst van het geweldig gezag onnoodig zijn zal; indien dit echter tegen mijn hoop en verwachting mocht noodig zijn, verzeker ik de Heeren van nu af, dat ik gaarne en met alle kracht daaraan zal interponeeren". Hij beveelt voorts het welzijn van het Vaderland in hunne gebeden aan.

Het was nu natuurlijk, tegen het sluiten der vergaderingen, tevens de tijd om een *Rapport aan de Synoden* in gereedheid te brengen; reeds den 3den Sept. had eene daartoe benoemde commissie een concept ingeleverd, dat later goedgekeurd en geteekend, aan de verschillende Synoden verzonden is.

Dit Rapport [1] .geeft een overzicht van den arbeid der Gecommitteerden. Er wordt voorts zeer den nadruk gelegd op de eendracht: men was werkzaam geweest „met die onderlinge hartelijkheid en eensgezindheid, die wij in een zaak van die natuur immer hadden kunnen wenschen."

Reeds is gebleken, dat voor de *uitgave* van den Bundel, de Gecommitteerden zich met den boekverkooper Allart te Amsterdam in contact gesteld hadden. Hem is dan ook het drukken en uitgeven opgedragen. Evenwel was reeds den 8sten Aug. besloten, dat geen exemplaar voor echt zou worden gehouden, dan dat door een der Gecommitteerden zou onderteekend zijn; en dat dit op de achterzijde van het titelblad zou worden gedrukt.

Later, den 4den Sept., besloot men nader: bij de eerste uitgave zouden 10.000 exemplaren worden geteekend; en „dewijl in het vervolg van tijd het debiet van exemplaren zoo groot niet wezen kan als in het begin, zullen na verloop van de drie eerste jaren alleen 5000 exemplaren door elk der overblijvende leden geteekend worden". „Elk lid zal aanteekenen hoeveel hij geteekend heeft, en eens in 't jaar daarvan kennis geven aan de commissie van toezicht, die moet zorgen, dat het getal door elk lid onderteekend, egaal zij of egaal worde. De commissie van toezicht zal voorts uitgemaakt worden door alle leden; besloten wordt, dat zij bij beurten, met 3 tegelijk, als zoodanig zullen fungeeren.

Wat er verder met den uitgever gecontracteerd is, wordt in het zooeven genoemde Rapport aan de Synoden breed en uitvoerig uiteengezet, en wij nemen daarom (en tevens om het daarin genoemde verband met de door de Gecommitteerden gemaakte onkosten) dit deel van het Rapport woordelijk over:

„Wat de kosten betreft (bedoeld wordt: die van de vergaderingen der Gecommitteerden), die moesten natuurlijk hoog loopen . . . . . . maar eene aan ons gedane aanbieding van zekere som, waarvoor de Amsterdamsche boekhandelaar J. Allart het copierecht van dit Gezangboek van ons koopen wilde, en dadelijk gekocht heeft, onder aveu zelfs van ons wettig recht daartoe

---

[1]) Oud-Synodaal Archief, Portef. 18* I.

door Hun Hoog Mog., heeft ons uitzichten geopend, waardoor wij niet alleen die verschotten, die reeds door deze en gene Synoden aan hare Gecommitteerden gedaan zijn, kunnen en zullen vergoeden, maar waardoor ook bij tijdsverloop van eenige jaren de verdere door ons gemaakte en tot de volledige uitgaaf nog te maken onkosten en verschotten kunnen worden gevonden, hebbende wij schikking onder ons gemaakt, dat elk tot het terug ontvangen daarvan successievelijk en bij termijnen recht en gelegenheid behoude. Zoo hebben wij ook onderling schikking gemaakt, dat er niet alleen altijd een toereikend aantal van exemplaren van dit Gezangboek zal moeten voorhanden zijn, in onderscheidene en vooral in de meest bekende drukformaten, maar ook altijd eene uitgaaf, die door derzelver min-kostbaarheid licht verkrijgbaar is, liggende gen. boekhandelaar onder verband, eenen duidelijken en leesbaren druk, geheel met nooten, voor den gemeenen man op te leggen, dien hij, 't blad tegen zestien bladzz. gerekend, tegen vijf duiten per blad zal moeten verkoopen, en voorts te moeten zorgen, dat hieraan nimmer gebrek zij.

„Wij hebben ook, ten einde de echtheid dezer uitgave te verzekeren, gezorgd, dat er geen exemplaar zal mogen uitkomen, tenzij het door iemand onzer met het origineel exemplaar nauwkeurig nagezien, en ten bewijze daarvan, door iemand onzer onderteekend is. En wanneer niemand onzer ten eenigen tijde meer in staat zal zijn, die onderteekening te doen, dat dan gen. drukker die zal laten doen door zulken, die de respp. Synoden successievelijk en naar rang daartoe zullen benoemen, die, om te meerder voor de belangen der Herv. Kerk te kunnen zorgen, gedurende hun leven zullen aanblijven en dus naar de orde der Synoden bij hun sterven door anderen uit eene volgende Synode zullen worden vervangen.

„Wij vinden ons verplicht ulieden mede te deelen, wat woordelijk met gen. drukker bepaald is, namelijk: Dat er voortaan bestaan zal eene Commissie van Toezicht, welke op het drukken en debiteeren van de Gezangboeken toezicht hebben, alom waar het noodig is, met gen. drukker of zijne wettige opvolgers handelen, en ten zijnen opzichte de Nederl. Kerk representeeren zal. Dat deze commissie zal bestaan uit die personen, welke indertijd met de onderteekening der Gezangboeken zullen be-

last zijn, en dezelve waar de nood zulks mocht vereischen, in Amsterdam, of waar de drukker mocht woonachtig zijn, ten zijnen koste moeten vergaderen, — dat wanneer het getal der leden van de commissie, die aan de verzameling en vervaardiging van het Gezangboek gewerkt hebben, tot op vier zal verminderd zijn, de twee voorzittende Synoden, Gelderland en Zuid-Holland, en zoo vervolgens telkens twee in orde volgende Synoden, elk één lid tot de Commissie van Toezicht en het doen der onderteekening benoemen zullen, die evenwel niet eerder in functie zullen treden, dan nadat de overgeblevene leden der commissie zullen zijn gestorven, of door andere toevallen buiten staat, om het toezicht te houden, en de onderteekening te doen. — Dat ingeval tusschen de Commissie tot de Kerkgezangen of de Commissie van Toezicht en den drukker in der tijd eenig verschil ontstond over het al of niet voldoen aan den inhoud van het gemaakte contract, vier arbiters zullen aangesteld worden, van elke zijde twee, aan welke de geschillen zullen verblijven en door welke dezelve finaal moeten worden afgedaan, aan beide zijden gehouden blijvende zich daarnaar te gedragen, zonder eenige verdere poursuites te mogen doen".

De „eigendom der copy der evangelische Gezangen" is, volgens geschreven contract [1]) van 2 Jan. 1825, en onderteekend door: P. de Hengst & Zoon, J. Brandt & Zoon, Rutger Hoyman, Joh. Enschedé & Zonen, wed. M. van Heyningen en R. J. Schierbeek, te Amsterdam, — op dien datum aan bovengenoemde personen overgegaan.

Nadat men alzoo den 5[den] Sept. zijne opwachting bij den Raadpensionaris had gemaakt, en den 6[den] Sept. het Rapport aan de Synoden geteekend was, kon men de rij der vergaderingen definitief sluiten. De commissie tot revisie echter, door het besproken voorstel van Scharp in 't leven geroepen, werd gecontinueerd: tot ult[o]. Sept. zou men zijne reflectiën bij die commissie indienen.

De commissie tot de melodieën draagt nog een lijst over; de Vergadering arresteert die lijst en beveelt de zaak verder aan de commissie aan, die eveneens gecontinueerd wordt. Uit

[1]) Oud-Synodaal Archief, Portef. 18* VI.

een Rapport, door deze commissie ingediend [1]), blijkt, dat zij zeer te waardeeren hulp heeft genoten „van de heeren J. L. Augustini te Haarlem, en J. Hoff te Gouda, beide in de Kerkmuziek zeer bekwaam".

Daarna, den 6[den] September 1805, sluit de Praeses de Vergadering met hartelijken gelukwensch aan de leden en ernstige dankzegging aan God; „waarna de leden, met veel aandoening en onder de oprechtste betuigingen van eene blijvende en oprechte vriendschap, in alle broederliefde van malkanderen gescheiden zijn".

---

[1]) Oud-Synodaal Archief, Portef. 18* I.

HOOFDSTUK V.

DE INVOERING VAN DEN BUNDEL EN HET DAARTEGEN OPGEKOMEN VERZET.

Aangaande de Invoering van den Bundel was in het aangehaalde Rapport der Gecommitteerden aan de onderscheidene Synoden, gezegd: „*dat bij ulieder Kerkvergaderingen nu dadelijk besluit genomen worde tot de dadelijke invoering met 1 Jan. 1807*", en „dat zoodanig een besluit ook met de noodige aanprijzing van ulieden zal vergezeld gaan."

Verder was er het volgende aan toegevoegd: „ulieder wijsheid zal wel middelen weten te beramen om de invoering te lichter te maken, al was het maar door het lāten van eenige vrijheid aan de kerkeraden van die plaatsen, waar de invoering als nog te veel tegenstand vinden zou; om hiermede wat te toeven, of iets dergelijks; dan kunnen wij intusschen niet nalaten met nadruk te verzoeken, dat er bij ulieden tevens besloten worde, dat voortaan bij gewone godsdienstoefeningen geen andere gezangen dan deze, met en benevens de Psalmen gebruikt worden, en tevens dat bij elke gewone predikatie ten minste éénmaal uit de Psalmen zal worden blijven gezongen, onder vergunning echter van eenige meerdere vrijheid bij lijdensstoffen, op feestdagen en bij plechtige gelegenheden. Langs dezen weg zal een aanmerkelijk deel der ongegronde vooroordeelen tegen de invoering wegvallen, en de waarde van het psalmgebruik, dat zoolang onder ons tot stichting was, bewaard blijven. Bij plechtige gelegenheden en buitengewone godsdienstige samenkomsten blijft dan ook vrijheid genoeg".

Evenals wij hebben nagegaan, op welke wijze de Synoden der onderscheidene provinciën aan het *ontstaan* van den Bundel hunne goedkeuring en medewerking hebben verleend, zoo zullen wij ook thans zien, hoe de Kerk in hare wettige vertegenwoordigingen, den Bundel heeft *ingevoerd.*

Het Rapport is natuurlijk eerst in het jaar 1806 op de verschillende Synodale Vergaderingen behandeld, en wij gaan dus na, wat achtereenvolgens de Provinciale Synoden in 1806 en volgende jaren, op dit punt hebben overwogen en besloten.

Tegelijkertijd zal dan blijken, in welke provincies de meeste tegenstand is ondervonden.

Synode van Noord-Holland.

1806. 29 Juli en volgg. dagen, te Alkmaar [1]). — Het Rapport der Gecommitteerden komt ter tafel. Er wordt eene commissie benoemd, om te onderzoeken, hoe de Gezangen het best zullen worden ingevoerd.

Een der volgende dagen brengt deze commissie rapport uit, en adviseert, om volgens het verzoek der Gecommitteerden, alle gemeenten unaniem op 1 Jan. te laten beginnen, en mede volgens hunlieder verzoek, minstens éénmaal uit de Psalmen te laten zingen. Voorts adviseert deze commissie, dat door de classen aan de kerkeraden omtrent tijd en wijze van invoering zal worden kennis gegeven, en dat de predikanten het Gezangboek zullen in werking doen treden door de noodige opwekking en aanprijzing aan de gemeenten zoowel als door eene dadelijke gebruikmaking van hetzelve.

Conform dit rapport dezer commissie besloot de Synode.

Wat de volgende jaren betreft, lezen wij in de Acta niet, dat er op dit punt iets is verhandeld. Men scheen hier dan ook geen tegenstand te ondervinden; althans in de Acta van *1808* staat geschreven: de classen „hadden niets aan te merken, maar verblijdden zich in het stichtelijk gebruik der Gezangen" [2]).

---

1) t. a. p. Acta van 1806, art. 20 en 39.

2) t. a. p. Acta van 1808, art. 20.

- *Synode van Zuid-Holland.*

1806. 8 Juli en volgg. dagen, te Woerden. — [1]) De Synode verklaart, dat „het Gezangboek met 1 Jan. 1807 kan en behoort gebruikt te worden bij den publieken eeredienst, bij de gemeenten onder haar ressort; de Synode begeert, dat van dit haar besluit overal van den predikstoel en verder daar 't behoort, op den eersten Zondag in November zal kennis gegeven worden, ten einde niets de uitwerking van dit haar besluit belemmere; van de classen verlangende op de volgende synodale vergadering stellig rapport, of en in hoe verre aan deze hare serieuse intentie voldaan zij, ten einde aan de handhaving van hetzelve te kunnen medewerken, bijaldien ergens onverhoopt eenige vertraging of belemmering mocht ontstaan, en in alle gevallen nu voor als dan hare H. H. Depp. daartoe volmachtigende". Verder ook besloten conform het verzoek, om minstens éénmaal uit de Psalmen te laten zingen.

Daar de classis van Gouda heeft gedissentieerd bij het besluit van het vorige jaar (in zake finale afdoening door de Gecommitteerden), merkt deze classis op, dat zij „wel expresselijk zich voorbehoudt, de introductie derzelve bij de kerken onder haar ressort al dan niet te helpen bevorderen, naar mate zij dit, na de liederen gelezen te hebben, zal geraden vinden."

1807. 7 Juli en volgg. dagen, te Buren. — [2]) „Bij Depp. zijn wegens belemmering of vertraging van het invoeren der evang. Gezangen geene klachten ingekomen, waardoor zij in de verplichting gebracht wierden, om van de macht hun verleend, gebruik te kunnen of te moeten maken".

Eene commissie, benoemd om de vota der classen betreffende de invoering der Gezangen en wat dienaangaande is te doen, na te gaan, brengt aldus rapport uit:

Wat de vota der verschillende classen betreft, de classis van *Zuid-Holland* had gezegd, dat de invoering is geschied met „eenigen tegenstand op sommige plaatsen in den Papendrechtschen Ring, waarom de classis van alle de gemeenten onder haar ressort eene aanschrijving heeft gedaan ter bevor-

---

[1]) t. a. p. Acta van 1808, art. 12.

[2]) t. a. p. Acta van 1807, art. 12.

dering van het algemeen en stichtelijk gebruiken van het Evang. Gezangboek, welke aanschrijving echter niet overal de gewenschte uitwerking gehad heeft".

Classis van Gouda heeft, na visitatie van het Gezangboek, zich aan het Synodaal besluit onderworpen, maar zegt, dat „op sommige plaatsen onder haar ressort uit het zingen der gezangen onaangenaamheden geboren zijn, welke grootendeels als gevolgen van de nalatigheid van eenige predikanten in het gebruiken der evang. gezangen kunnen aangemerkt worden".

Classis van *Schieland* zegt, dat de gezangen „te IJselmonde en Moerkapelle niet worden gezongen, omdat die gemeenten over het geheel daartegen zijn".

Classis van *Gorinchem* zegt, dat „sommige predikanten onder haar ressort, om den tegenstand van velen in de gemeente, het gebruik der gezangen wederom hebben nagelaten, en vermits dit zeer vele onaangenaamheden veroorzaakte aan andere predikanten, die dezelve nog lieten zingen, heeft de classis besloten, om alle predikanten onder haar ressort te verplichten tot gebruikmaking van evangelische gezangen op elken dag des Heeren, welk besluit de classis gaarne door een algemeen besluit van de Synode bekrachtigd zag".

Classis van *Voorne* meldt, „dat de bij haar ingevoerde Gezangen in de meeste gemeenten goeden opgang maken, dat enkele onrustige gemeenten door haar zijn vermaand tot gehoorzaamheid en onderwerping aan het Synodaal besluit".

Classis van *Buren* bericht, dat sommige predikanten om den tegenstand het gebruik van de gezangen wederom nagelaten hebben, en bij sommigen die daarmee voortgaan, moet de voorzanger alléén zingen. Daarom verlangt de classis naar „een stellig besluit van de Synode omtrent het zingen der gezangen en de verplichting der gemeente om zich daarbij behoorlijk te gedragen".

De andere classen brengen alleen goede berichten over de invoering.

De commissie is van oordeel, dat de Synode hare resolutie (van het vorige jaar) moet handhaven; het zal evenwel allermoeielijkst zijn, dat het ware oogmerk volkomen wordt bereikt. Zij stelt daarom voor „eene synodale aanschrijving te doen aan alle gemeenten onder deze Synode behoorende, welke aanschrij-

ving liefderijk, bedachtzaam en ernstig diende te zijn", en van alle predikstoelen in de kerken onder haar resort afgelezen diende te worden. Tegelijk daarmee zou eene missive moeten worden gezonden, om de verschillende predikanten te herinneren aan het besluit van de Synode, „dat namelijk de evangelische Gezangen niet alleen *kunnen*, maar ook *behooren* gezongen te worden", en hen op te wekken een goed gebruik te maken van de bovengenoemde aanschrijvingen.

De vergadering heeft dezen voorslag aangenomen. Alleen de classis van *Gorinchem* kon er zich niet mee conformeeren, daar zij gaarne een krasser optreden had gezien, en een „stellig bevel" begeerde.

1808. 5 Juli en volgg. dagen, te Breda. — [1]) De kwestie der Gezangen wordt weer in handen gesteld van eene commissie, die een Rapport inlevert, waarin zij van de nota enz. der classen verslag doet, en o. a. het volgende voorkomt:

Classis van *Zuid-Holland* bericht, dat op sommige plaatsen in haar ressort de Synodale aanschrijving van het vorige jaar niet de uitwerking heeft gehad, die men verwachtte; het verzuim in het zingen der gezangen is blijven voortduren; hierover kwamen uit den Papendrechtschen Ring herhaalde klachten, zoodat de classis genoodzaakt was geweest „aan predikanten, die in gebreke bleven aan dat Synodaal besluit te voldoen, allerernstigst aan te schrijven en te gelasten om in alle openbare Godsdienstoefeningen het zingen der evang. gezangen in geen deele na te laten, alzoo de classis zich genoodzaakt zou vinden om tegen zoodanige predikanten te procedeeren, zelfs tot suspensie en afzetting van den Dienst".

Classis van *Delft* zegt, dat in Nootdorp tegenkanting heeft plaats gehad: 3 Juni l.l. is in de kerkeraadsvergadering ingekomen een brief, geteekend door 19 personen, waarin stond, dat de invoering van evang. gezangen is gebleken schadelijk te zijn voor de opkomst tot en de rust bij de Godsdienstoefeningen, en daar zij ook vernomen hebben, dat er nog verscheidene gemeenten zijn, waar ze niet gezongen worden, verzoeken zij den kerkeraad de gezangen te doen ophouden. Twee leden

---

[1]) t. a. p. Acta van 1808, art. 12.

van den kerkeraad waren hiertegen, om het Synodaal besluit; de anderen vonden zich genoodzaakt om het verzoek toe te staan; hetgeen gedaan was. Verder was bij de classis bericht ingekomen, dat in diezelfde gemeente „de Gezangboeken door liefdegiften der gemeente aangeschaft, van hunne plaatsen zijn weggenomen en 't woord *Gezang* op de borden van den predikstoel is overdekt geworden met herstelling van 't woord *Pauze.* — De classis had dit alles met leedwezen vernomen, en den kerkeraad op 't hart gedrukt, dit bovengen. besluit als strijdig met dat der Synode, dadelijk in te trekken.

Classis van *Gorinchem* „klaagt, dat zij van de Synodale aanschrijving de gewenschte vruchten niet heeft gezien bij weigerende gemeenten, waarom zij aandringt op een meer stellig bevel".

Classis van *Voorne* zegt integendeel, dat eenparige gehoorzaamheid alle ongenoegens heeft doen ophouden.

Wat betreft het quaeritur van *Gorinchem*, nl. om een „stellig bevel" over het zingen der evang. Gezangen, zijn ook de vota der classen gevraagd: Alle classen, behalve 's Hage, zagen òf reeds in het Synodaal besluit van 1806 en 1807 een stellig bevel, òf vonden het hoog noodig, dat dit besluit van 1806 en 1807 nu tot een stellig bevel werd geïnterpreteerd. Alleen 's Hage vond het ongepast, om het scherper te interpreteeren, en wilde 't gebruik der Gezangen aan den tijd en 't verstandig bestuur der leeraren overlaten. Bijna alle classen hielden „de willekeurige handelwijze van sommige predikanten" als de eenige reden van ongenoegens in sommige gemeenten.

De commissie, gelet op de vota der classen, meent nu, „dat, hoezeer het strijden zou tegen alle beginselen van 't echte Christendom, iemand te willen noodzaken om zijns ondanks deel te nemen aan de uitoefening van eenigen godsdienstplicht, echter alle kerkelijke personen *uit kracht hunner aanstelling* en bevestiging in onderscheidene bedieningen der Kerk, *kunnen* en *moeten* verplicht worden tot gehoorzaamheid aan zulke bepalingen als de kerkelijke overheid, over hen gesteld, wel en wettig goed vindt te maken". Zij stelt daarom voor, het nemen van „eene resolutie tot maintiën der Synodale besluiten van 1806 en 1807", zullende zoodanige predikanten, die, achter welk voorwendsel zich ook schuil houdende, dit besluit niet

nakomen, „door de respp. kerkeraden of bij nalatigheid van die, door de classen waaronder zij ressorteeren, ten allerernstigste gereprimandeerd, en volhardende, als moedwillige overtreders der kerkelijke wetten gestraft worden, zelfs tot suspensie en afzetting van hunnen Dienst". En verder, dat deze resolutie in elke gemeente bij de eerstkomende kerkeraadsvergadering zal worden voorgelezen en in de Acta geplaatst; terwijl de classen zullen onderzoeken of aan den inhoud dezer resolutie in hunne gemeenten wordt voldaan; zullende aan de classen worden overgelaten om in geval van onverhoopten tegenstand „zoodanig gebruik te maken van de beloofde protectie der Politieke Macht in de uitoefening van den openbaren Godsdienst, als zij zullen meenen te behoeven".

„De Chr. Synode veranderde dit Rapport en praeadvies in een Synodaal besluit". Alleen 's Hage concurreerde niet.

1809. 4e van Hooimaand en volgg. dagen, te Dordrecht. — [1]) Er „wordt allerwegen aan de resolutie der Synode nopens het gebruik der evang. Gezangen voldaan"; van enkele gemeenten wordt dit zeker verwacht.

1810. 24e van Hooimaand en volgg. dagen, te Delft. — [2]) „De classis van *Zuid-Holland* bericht, dat de kerkeraadsleden te Bleskensgraaf en te Streefkerk zich, ten aanzien van het gebruik der evang. Gezanzangboeken, zeer onstichtelijk gedragen, en dat zij reeds bezig is, die zaak volgens synodale en classicale wetten te behandelen".

Overigens niets.

Synode van Gelderland.

1806. 22e van Oogstmaand en volgg. dagen, te Nijmegen. — [3]) Een daartoe aangestelde commissie brengt rapport uit over de zaak der Kerkgezangen, voorstellende zich „met de reeds gehouden Synoden in ons land te vereenigen, dat op den 1sten Jan.

---

1) t. a. p. Acta van 1809, art. 12.
2) t. a. p. Acta van 1810, art. 12.
3) t. a. p. Acta van 1806, art. 15.

1807 bij de godsdienstoefeningen liederen zullen gezongen worden"; welk rapport is goedgekeurd.

1808. 17 Aug. en volgg. dagen, te Arnhem. — [1]) „De classen onder het ressort onzer Synode verklaarden, dat de evangelische Gezangen alomme gezongen werden, en men nergens bijzondere redenen tot klagen had".

Synode van Groningen.

1806. 3 Juni en volgg. dagen, te Groningen. — [2]) De classen geven hun advies over het Rapport der Gecommitteerden, vooral over de invoering op 1 Jan. 1807.

De classis van *Middelstum* wil tijd en wijze van invoering aan de kerkeraden overlaten. De classis van *'t Westerkwartier* wil de invoering liefst niet op 1 Jan. zien „wegens misbruik van dien dag door het volk daartoe ongeschikt".

Wordt besloten conform het Rapport.

1807. 26 Mei en volgg. dagen, te Groningen. — [3]) „De invoering der nieuwe Gezangen was in de meeste gemeenten zonder merkelijke verhindering geschied; evenwel vond zulks in sommige gemeenten niet weinig tegenstand. Eenige predikanten toonden zich ongenegen om dezelve in te voeren. Op andere plaatsen verzetteden zich enkele kerkeraadsleden daartegen, in zooverre zelfs dat zij dreigden hunne functiën te willen nederleggen, zoo men de Kerkgezangen wilde laten zingen; en niet weinige afzonderlijke leden legden hier en daar hun afkeer van de dezelve ten duidelijkste bloot. Dit een en ander gaf aanleiding tot verwarring en wanorde. En dus kwam in aanmerking of daaromtrent geene strengere maatregelen dienden genomen te worden, waarop vooral de classis van

---

[1]) t. a. p. Acta van 1808, art. 15.

[2]) t. a. p. Acta van 1806, art. 16.

[3]) Acta van de Provinc. Synode van Groningen, van 1807, art. 16; Provinciaal Kerkelijk Archief van Groningen. (De Acta van dit jaar ontbreken in het Oud-Synodaal Archief; daaraan is echter weer ontleend, wat over de volgende jaren gezegd wordt).

't Westerkwartier instemde, uithoofde van de verschillende onaangenaamheden welke in die streken plaats hadden. Dan, de Vergadering was, bij nadere overweging van oordeel, dat zulks vooralsnog niet noodig was". Immers, als men lette op het besluit van de vorige Synode, conform het Rapport der Gecommitteerden, „was genoegzaam blijkbaar, dat ieder predikant zich verplicht moest rekenen, om bij elke godsdienstoefening althans eenmaal uit de evang. Gezangen te laten zingen [1]). Dit wordt derhalve door de Synodus aan elken leeraar serieuselijk gerecommandeerd, ten einde de godsdienstige stichting in de onderscheidene gemeenten daardoor des te meer bevorderd worde, de goede orde gehandhaafd en aan de welmeenende intentie der hooge Kerkvergadering voldaan. Intusschen worden de Heeren Deputaten gelast, om bij de kerkelijke visitatie der classen zich bij derzelver leden capitatim te informeeren, hoe het in hunne respp. gemeenten hieromtrent gesteld is; opdat bij een opzettelijk verzuim of in 't oog loopend wangedrag, naar omstandigheid van zaken strengere mesures zouden kunnen genomen worden; waartoe de Heer Commissaris-Politiek zich wel heeft willen verbinden, om in zijne qualiteit daartoe de hand te bieden".

1808. 14 Juni en volgg. dagen, te Groningen. — [2]) Er wordt bericht, dat de „evang. Gezangen bijna in alle plaatsen waren ingevoerd en gezongen werden, doch dat de predikanten der weinige plaatsen, waar het nog niet geschied was, zich schenen te verbeelden, dat het al of niet invoeren en gebruiken aan hun eigen goedvinden verbleven ware". De Synode besloot daarop „om de Deputaten te autoriseeren, om aan dezelve nog nadere kennis te geven, dat zij uit kracht van de op dit stuk reeds genomen Synodale resolutie verplicht gehouden zijn, de evangelische Gezangen bij elke godsdienstoefening ten

---

[1]) Het schijnt bij sommige predikanten en kerkeraden een punt in kwestie te zijn geweest, of de Synodale invoeringsbesluiten eene *dwingende verplichting* inhielden, of dat zij nog eenige vrijheid lieten, om naar eigen meening of bevind van zaken te handelen. Dit zagen wij in Zuid-Holland; dit blijkt ook hier.

[2]) t. a. p. Acta van 1808, art. 16.

minste eenmaal te laten zingen, zullende zich H.H. Depp. verder op de nalatigen moeten informeeren".

1809. 30sten van Bloeimaand en volgg. dagen, te Groningen. — [1]) Depp. berichten, dat zij zich gekweten hebben van hun taak, hun 't vorge jaar opgelegd. Op sommige plaatsen waren geen boeken aanwezig geweest (zooals in Eenrum, *cl. Loppersum*); op sommige plaatsen in de classis van *'t Westerkwartier* hadden eenige predikanten het uit „toegefelijkheid aan de ongezindheid van velen" nagelaten. Verder berichten zij, dat alle predikanten hun beloofd hadden comform de resolutie te handelen. En zij hadden hoop, „dat ook te Grootegast de bitterheid en tegenstand veel verminderen zou, als men zich op het voorbeeld der nalatigheid van andere plaatsen niet meer zou kunnen beroepen".

Synode van Friesland.

1806. 15 Juli en volgg. dagen, te Bolsward. — [2]) Het algemeen Rapport der Gecommitteerden aan hunne Synoden wordt ingeleverd; besloten wordt om te handelen overeenkomstig het daarin gedaan verzoek, om de evang. Gezangen met 1 Jan. 1807 in te voeren; „zullende echter daardoor de vrijheid tot eenig uitstel aan de kerkeraden van de plaatsen, waar de voorzichtigheid hetzelve noodzakelijk mocht maken, niet benomen worden"; eveneens „dat echter voortaan bij alle gewone predikatiën ten minste eenmaal uit de Psalmen zal worden gezongen". Depp. worden verder gelast „bij behoorlijke aanschrijving aan de classen te zorgen, dat in alle gemeenten schikkingen gemaakt worden, om van deze liederen gebruik te maken, en door de kerkeraden of anderszins de gemeenten hiervan op eene gepaste wijze kennis te geven".

1807. 21 Juli en volgg. dagen, te Franeker. — [3]) Depp.

---

[1]) t. a. p. Acta van 1809, art. 16.

[2]) Acta van de Provinciale Synode van Friesland, van 1806, art. 4; (Provinciaal Kerkelijk Archief van Friesland, no. XXI).

[3]) t. a. p. Acta van 1807, art. 4.

hebben de opdracht, hun 't vorige jaar gegeven, „naar vermogen uitgevoerd, en het genoegen gehad, dat hetgeen zij daaromtrent verricht en voorgeslagen hebben, door de classen zonder, zoover zij weten, eenige aanmerking is goedgekeurd en gevolgd".

1808. 19 Juli en volgg. dagen, te Harlingen. — [1]) De classis van *Bolsward* had aan hare medeclassen voorgesteld, „daar het zich hier en elders ontdekt hoe in onderscheidene plaatsen een zeker aantal gevonden wordt, welke terwijl een gezang afgekondigd is, eenen psalm aanheffen, die schoon van dezelfde wijze zijnde, echter van een geheel ongelijkaardigen en strijdenden inhoud is, en daar het afkondigen van de psalmwijzen des gezangs door de predikanten hieraan voedsel geeft", — dat het den predikanten verboden worde, om bij de afkondiging der gezangen de psalmwijze te noemen, waarop het gezang gezongen wordt.

De verschillende classen brengen hun oordeel uit: alle vinden noodig, dat er maatregelen worden genomen; en uit hetgeen zij zeggen blijkt, dat men in Friesland veel last van tegenkanting"; ondervond. *Franeker* spreekt over „halsstarrige tegenkanting"; *Dokkum* hoopt, dat te nemen maatregelen „de ongodsdienstige woelingen van kwaadwilligen" doen ophouden, en een einde maken aan „de misleiding van eenvoudige en welmeenende Christenen".

Intusschen zijn H. H. Depp. met een voorstel gekomen, dat door de Vergadering goedgekeurd en in een Synodaal Besluit veranderd is.

Dit Synodaal Besluit luidt aldus:

> „De Synode van Vriesland, vergaderd te Harlingen den 19 Julij 1808 en volgende dagen, tot haar leedwezen vernemende, dat er in sommige Gemeenten menschen gevonden worden, die op allerlei wijzen het Godsdienstig gebruik der Evangelische Gezangen, bij opvolgende besluiten der Synodale Vergaderingen in de Jaren 1806 en 1807, te Bolsward en Franeker gehouden, vastgesteld, zoeken tegen te werken, nutteloos en onstichtelijk te maken, en

---

[1]) t. a. p. Acta van 1808, art. 17 en 20.

in hunne verdwaasde en onvrome vooringenomenheid en drift menigwerf tot het aanrigten en bewerken van verwarring, openbare wanorde, en verstooring van het Godsdienstig Gezang voortvaren, acht het zich den heiligsten pligt, alle deze verkeerdheden op het nadrukkelijkst tegen te gaan, en heeft diensvolgens, naar aanleiding van het quaeritur der E. classis van Bolsward en Workum besloten, gelijk zij besluit bij dezen:

1°. Alle predikanten zijn verpligt, om bij elke openbare Godsdienstoefening (openbare Catechisatiën daar onder begrepen) conform het besluit der Synode van 1807, ten minste eenmaal uit de Evangelische Gezangen te laten zingen, zonder des onder eenigerlei voorwendsel te blijven in gebreke, en zonder altoos het zelfde Gezang of vers te laten zingen.

2°. Zij zullen gehouden zijn, om het vers of de verssen uit de Evangelische Gezangen, welke zij om te zingen opgeven, zelve duidelijk, onderscheiden, en op eene gepaste wijze aan de Gemeente voor te lezen.

3°. Zij zullen niet vermogen, om bij of na de aflezing van het Gezang, af te kondigen, of op eenigerlei wijze te kennen te geven, op welk eene Psalmwijze een of ander Evangelisch Gezang gezongen moet worden.

4°. Zij zullen door geenerlei teekenen, als door het medezingen der Psalmen, en niet medezingen der Liederen, of het ter zijde leggen van het Gezangboek gedurende het zingen, of andere, het zij hoor- het zij zichtbare gezegden of gebaarden, van welk een aard ook, hunne afkeerigheid en tegenzin van de Evangelische Gezangen mogen te kennen geven.

5°. Zij zullen nauwkeurig opletten, of er ook onder hunne toehoorders zijn, die onder het zingen der Evangelische Gezangen een ander Gezang of Psalm, op dezelfde of op eene andere wijze gaande, zingen, en 't zij ze dit horen, of anders ontwaar worden, dezulken ernstig vermanen, om hetzelve natelaten, en alle storenis en verwarring door gedruischmaken of anderzints verwekt, op gelijke wijze ernstig te keer gaan.

6°. Zij zullen die geene, welke dus vermaand zijnde,

in die ongeregeldheden voortvaren, of bij volgende gelegenheden hervatten, als moedwille perturbateurs van den Openbaren Eeredienst, bij de Geregten, onder welke die Gemeenten of persoonen sorteren, moeten aanbrengen, en zo zij de persoonen niet kennen, echter van het feit moeten kennis geven, met aanwijzing zooveel mogelijk, van zulke persoonen, welke in dezen, met genoegzame kennis, getuigenis der waarheid kunnen geven.

7°. Predikanten, welke bevonden worden tegen eenige der voorgaande bepalingen aan te gaan, of daaromtrent nalatig te zijn, en oogluiking te gebruiken, of, op even veel welke wijze, de heilzame bedoelingen dezer Wet te eluderen, zullen deswegen voor de Classen aansprakelijk en censurabel zijn.

8°. Onder gelijke poene zullen de Kerkenraadsleden verpligt zijn, om, zo verre dit op hen toepasselijk is, zich naar de voorgaande Artikelen te gedragen, en den Predikant in de uitvoering van dezelve behulpzaam zijn, zonder des eenigzins te blijven in gebreke.

9°. Daar de Kerkenraden verpligt zijn, voor de goede orde in de Gemeente, en tegen alle verstooring van den Godsdienst te waken, en de hand te houden aan de uitvoering der Kerkelijke wetten en orde, zo zal niemand tot Lid van den Kerkenraad mogen worden verkoren, die als een tegenwerker en tegenstreever van het gebruik der Evangelische Gezangen bekend staat, en worden zodanige keuzen, voortaan geschiedende, nietig verklaard, en den Predikanten verboden, denzulken in den dienst te bevestigen.

10°. 't Zal elk toehoorder vrijstaan, van de overtredingen van alle voorgaande Artikelen, en van alle stoornissen van het Godsdienstig Gezang kennis te geven, waar zulks behoort, en de natuur der overtredingen vordert; mits in allen gevalle hunne berigten en klagten met de duidelijke verklaringen van twee vallabele Getuigen stavende.

11°. De respective Classen worden op het nadrukkelijkst gelast, om aan de uitvoering van dit Besluit de hand te houden, tegen alle overtredingen en elusies te waken, zonder daaromtrent eenige slapheid, oogluiking, of com-

miseratie te gebruiken, en zullen zoodanige Classen, welke onverhoopt, in dezen nalatig bevonden worden, door de Synode deswegens openlijk gecorrigeerd worden.

12°. De Deputatien worden gelast, dit Besluit te doen drukken, en de noodige exemplaren aan de Classen toe te zenden, met uitdrukkelijken last aan die Predikanten, in welker Gemeenten soortgelijke Godsdienst-stooringen nog mogten plaats grijpen, om hetzelve in de eerste plaats ter kennis der Kerkenraden hunner Gemeenten, en ingevalle dezelve, na de gedane waarschuwingen tot stuiting derzelver in Art. 6 vermeld, nog mogten voortduren, als dan dezelve in de Kerk, of ingevalle combinatien in de Kerk waar de Predikant woont, op eene plaats waar het zigt- en leesbaar is, aanteplakken of te doen aanplakken; [1]) terwijl die Predikanten, in welker Gemeenten geenerlei openbare en zigtbare tegenkanting gevonden wordt, de vrijheid zullen hebben, om hetzelve vooreerst tot hun eigen narigt te bewaren; en zullen de Classen zorgen, dat door de Predikanten der woonplaatsen van Burgemeesters, Baljuwen, of Geregten, aan dezelve een exemplaar van hetzelve op eene decente wijze worde ter hand gesteld".

Uit de Acta van de Synode van *1809*, te Dokkum, [2]) blijkt, dat Depp. Syn. afdrukken hiervan hadden gezonden aan iedere classis, zooveel dezelve noodig had, „en dezelve aangemaand, aan elken Baljuw onder haar ressort twee exemplaren te doen toekomen, ten einde elk gerecht en gemeentebestuur van deze Synodale bepalingen kennis mochten erlangen".

1810. 24e—25e van Hooimaand, te Leeuwarden. — [3]) „Depp. verblijden zich, dat de verordeningen en bepalingen betrekkelijk de evang. Gezangen van tijd tot tijd bij de Friesche

---

[1]) Een ex. van zulk een aanplakbiljet, van rood papier, ter lengte van 62 en ter breedte van 40 c.M., waarop dit geheele Synodaal Besluit stond afgedrukt, onderteekend door W. G. Reddingius, Deputatorum Scriba, is in het bezit van Prof. Van Veen te Utrecht.

[2]) t. a. p. Acta van 1809, art. 4.

[3]) t. a. p. Acta van 1810, art. 11.

kerk beraamd, op den duur blijken van de heilzaamste gevolgen te zijn".

De historieschrijvers Ypey en Dermout [1]) schijnen eene eenigszins andere meening te zijn toegedaan. Als zij gesproken hebben over de Synodale verordening, dat minstens éénmaal bij elke godsdienstoefening uit den Gezangenbundel moet worden gezongen, laten zij daarop volgen: „Dit geschiedde ook, maar op eenige plaatsen met eene zoo groote onbetamelijkheid, dat er geene geringe verwarringen door ontstonden, groote ergernissen aan de welwillenden gegeven, en de godsdienstige indrukken van het beste deel der gemeenten van hunne kracht beroofd werden.

Synode van Overijsel.

1806. 10—12 Juni, te Vollenhove. — [2]) De commissie, hiervoor gesteld, brengt bericht over het Rapport der Gecommitteerden, en stelt voor, volgens dat Rapport te handelen en den dag der invoering te bepalen op 1 Jan. 1807; voort is zij van meening, dat er door H.H. Depp. behoort „aanprijzing gedaan te worden aan onze Synodale classen, ten einde te zorgen, dat in alle gemeenten schikkingen gemaakt en de noodige Gezangboeken voorhanden zijn". — Conform dit advies is besloten.

1807. 2—4 Juni, te Deventer. — [3]) Depp. deelden mede, aan hun last, hun het vorige jaar opgelegd, voldaan te hebben. De zaak der Gezangen staat in Overijsel vrij goed, enkele gemeenten uitgezonderd, alwaar „de kerkeraden derzelver gebruik verzuimd hadden"; daar dit echter niet goed is ook voor andere naburige gemeenten, zou het goed zijn, als een brief aan zulke kerkeraden werd gericht ter opwekking, welke brief van de predikstoelen moest worden voorgelezen. De scriba nam zulks op zich.

De Synoden van de volgende jaren handelen hierover niet.

---

[1]) *Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk*, door A. Ypey en L. J. Dermout; Breda, 1827; IV, bl. 328.

[2]) t. a. p. Acta van 1806, art. 18 en art. 39.

[3]) t. a. p. Acta van 1807, art. 18.

Synode van Utrecht.

1806. 2 Sept. en volgg. dagen, te Utrecht. — [1]) De Synode heeft eene commissie benoemd, om rapport en advies uit te brengen omtrent de invoering op 1 Jan. 1807. Deze commissie adviseert: dat het Rapport der Gecommitt., waarin het verzoek tot invoering op 1 Jan. voorkomt, weder ad referendum aan de classen worde gestuurd ter zeer spoedige deliberatie, en dat dan de besluiten der verschillende classen dadelijk naar de Depp. der Synode worden gezonden, opdat deze uit die besluiten de conclusie kunnen formeeren, en c. q. al die dingen nog in 't werk kunnen stellen ter invoering, evenals in de andere provincies, op 1 Jan. a. s.

Dit rapport wordt in een Synodaal besluit veranderd.

1807. 1 Sept. en volgg. dagen, te Utrecht. — [2]) Depp. hadden zich gekweten van de hun opgedragen taak; het was hun gebleken, dat de classen zich vereenigd hadden met de andere Synoden, ter invoering op 1 Jan. 1807, conform het Rapport der Gecommitteerden; per circulaire hadden zij dit aan de kerkeraden bekend gemaakt.

Hier en daar schijnt er echter tegenkanting te zijn geweest. Er werd ten minste eene commissie benoemd, om advies uit te brengen, wat tot opwekking van het gebruik der Gezangen gedaan worden kon. Het rapport, door deze commissie ingeleverd, stelt voor, om bij de verschillende kerkeraden een' brief te passeeren door de Depp. Syn.: dat de Synode van Utrecht met leedwezen heeft vernomen, „dat in sommige gemeenten aan het besluit van deze Kerkvergadering ten aanzien van de invoering en het gebruik maken van de evang. Gezangen niet behoorlijk voldaan wordt", en dat zij hen daarom aanschrijft, alle zorg te dragen, dat, zoo dit nog niet mocht gedaan zijn, „van nu voortaan van de evang. Gezangen volgens het bekende Synodale besluit, in uwe gemeenten bij de openbare Godsdienstoefening het vereischte gebruik zal gemaakt worden; alsook dat van den inhoud dezes aan uwe gemeente behoorlijk kennis gegeven zal worden".

Welk rapport in een Synodaal besluit veranderd is.

[1]) t. a. p. Acta van 1806, art. 24.

[2]) t. a. p. Acta van 1807, art. 24.

1808. 6 Sept. en volgg. dagen, te Utrecht. —[1]) De classis van *Utrecht* brengt in 't midden, dat op sommige plaatsen aan de aanschrijving van de Synode betrekkelijk de invoering en het gebruik van de evang. Gezangen, of geheel niet of niet behoorlijk voldaan is.

Er werd besloten, dat door de Synode weder een brief zou worden gezonden, nu een zoodanige, waarin predikanten zouden gelast worden, om de evang. Gezangen ten minste éénmaal bij iedere godsdienstoefening te laten zingen. Eene commissie wordt benoemd om zulk een brief op te stellen; deze, hem gereed hebbende, legt den brief der Vergadering voor. Daarin staat o. a., als motief voor dezen dwangmaatregel: „gij toch weet, zoo goed als wij, dat wanneer de eene predikant of gemeente dezelve (de Gezangen) of volstrekt niet of slechts nu en dan gebruikt, terwijl anderen van dezelve het vereischte gebruik maken, dit onmin, verwijdering, verwarring en velerlei verkeerdheden moet veroorzaken"; ook komt er in voor, dat het hoogst onaangenaam zou zijn, indien men genoodzaakt werd tot „ernstige maatregelen, waartoe andere Synoden ter handhaving der kerkelijke orde hebben moeten besluiten".

Deze brief werd eenparig als zoodanig geaccepteerd.

1809. 5e—7e van Herfstmaand, te Utrecht. —[2]) De classis van *Amersfoort* bericht: de Gezangen zijn overal ingevoerd, behalve in Nigtevecht.

Classis van *Rhenen en Wijk:* de Gezangen zijn overal ingevoerd, maar worden niet gezongen in Doorn, Renswoude, Overlangbroek, Bunnik en Houten, waar sommige kerkeraadsleden dit weigerden.

Classis van *Utrecht:* de Gezangen zijn overal in gebruik, behalve te Thamen aan den Uithoorn.

Eene commissie wordt benoemd, om advies uit te brengen, hoe in dezen te handelen. Het rapport, door haar uitgebracht, stelt voor: aan de kerkeraden van Thamen en Nigtevecht een schrijven te richten, waarin deze kerkeraden of eene commissie uit hen, den 23sten van Wijnmaand 1809, 's namiddags 12

---

[1]) t. a. p. Acta van 1808, art. 25.

[2]) t. a. p. Acta van 1809, art. 25.

uur, in de kerkeraadskamer van de Domkerk te Utrecht voor de Depp. der Synode worden opgeroepen, om zich te verantwoorden; voorts stelt dit rapport voor, aan de bovengenoemde kerkeraden van de classis van Rhenen en Wijk een schrijven te richten, waarin de goedgezinden ernstig worden opgewekt, hunne broeders er toe te brengen, hunne verplichtingen te volbrengen, hebbende de Synoden hare Deputatie gelast en gemachtigd, „om in onverhoopt geval van voortdurende halsstarrigheid de zoodanigen vóór zich te ontbieden, en naar bevind van zaken met hen te handelen".

Dit rapport is daarop in een Synodaal besluit veranderd.

1810. 4e—6e van Herfstmaand, te Utrecht. —[1]) Er wordt bericht aangaande Thamen en Nigtevecht, dat het verschijnen van den kerkeraad aldaar voor de Depp. der Synode (zie vorige vergadering), zonder effect gebleven was; maar dat toch de invoering te Thamen spoedig *zou* plaats hebben, en te Nigtevecht, na het overlijden van den predikant aldaar, reeds *had* plaats gehad.

De classis van *Rhenen en Wijk* heeft niets te berichten.

Zeeuwsche Coetus.

1806. 13—15 Mei, te Goes. — [2]) Nadat het Rapport der Gecommitteerden is ter tafel gekomen, wordt conform dit Rapport besloten, wat betreft de invoering der Gezangen, in de verwachting dat dit ook bij de andere Synoden van dit jaar zal geschieden. Depp. worden uitgenoodigd, aanschrijvingen te doen en schikkingen te maken, opdat zulks in alle gemeenten van alle classen kan geschieden.

1808. 10—12 Mei, te Veere. — [3]) De classis van *Walcheren* brengt in 't midden, dat in Middelburg en Veere aan de Synodale resolutie van 1806 voldaan is, maar dat „in de meeste kerken des eilands van Walcheren [bedoeld wordt het platteland] zelfs

---

[1]) t. a. p. Acta van 1810, art. 26.
[2]) t. a. p. Acta van 1806, art. 17.
[3]) t. a. p. Acta van 1808, art. 17.

nog geen Gezangboeken voorhanden zijn, en dat zij in geen enkele gemeente gebruikt worden, terwijl de voordeelen daartegen groot en algemeen schijnen te zijn".

De classis van *Zuid-Beveland* meldt: over 't algemeen staat de zaak goed, slechts „op enkele plaatsen verzette men zich echter daar nog stijfhoofdig tegen".

De andere classen hebben geene klachten.

Door den Coetus wordt besloten, aan alle gemeenten een' brief te zenden, en dezen op den laatsten Zondag in Juli van dit jaar van de predikstoelen te laten aflezen. Deze brief wordt opgesteld en ter tafel gebracht. Er wordt spijt in uitgedrukt over sommige gemeenten; en er wordt in gezegd, „dat alle goede gemeenten van nu voortaan met het gebruik der heilige Psalmen ook dat der Christelijke Gezangen ten minste eenmaal bij iederen openbaren godsdienst zullen tezamen paren". Bij dien brief zal eene missive gaan naar de classen, om nauwkeurig acht te geven op deze zaak.

Verder wordt besloten, „dat wanneer deze maatregel bij de ingekomen informaties bleek van geen gunstig effect geweest te zijn, moderatores Synodi zich alsdan zullen aanmelden in naam en van wegens dezelve bij den Heer Landdrost van Zeeland ter voorziening in dezen, naar Hoogstdeszelfs wijsheid en invloed; voorbehoudende zich de Synodus teffens, om bij de eventueele komst des Ministers van Binnenlandsche Zaken in dit gewest, zoo het noodig is, mede op maintien van dit stuk aan te dringen, waartoe moderatores Synodi alsmede bij dezen worden gemachtigd".

1809. 9—11 Mei, te Zierikzee. — [1]) Er wordt bericht, dat naar aanleiding van het 't vorige jaar beslotene, aan den Landdrost is kennis gegeven van de „onwilligheid, die niettegenstaande alle aangewende middelen bij eene en andere gemeente in Walcheren nog bleef aanhouden". Ook komt eene missive van den Landdrost ter tafel, waaruit de Vergadering verneemt, „wat de Heer Landdrost zoo vriendelijk als volijverig tot redres in dezen gedaan heeft" (wat er in die missive over de handelingen van den Landdrost stond geschreven, daarvan wordt

[1]) t. a. p. Acta van 1809, art. 17.

hier niets vermeld). Resultaat van een en ander is geweest, dat alleen Aagtekerke en Arnemuiden „zich naar het besluit van de Synode en de instantiën van den Heer Landdrost weigeren te schikken".

De overige classen melden, dat de brief van het vorige jaar over 't geheel de gunstigste gevolgen heeft gehad.

Een commissie benoemd om advies te geven, hoe in dezen te handelen, stelt voor: dat de Coetus een besluit neme: 1°. dat de predikanten verplicht zijn, bij elke godsdienstoefening ten minste éénmaal uit de evang. Gezangen te laten zingen, en „bij onwilligheid zullen worden gecorrigeerd, desnoods in hunnen dienst gesuspendeerd, en zelfs van denzelven ontzet"; 2°. dat de voorzangers verplicht zijn het opgegeven lied te zingen, „op poene van suspensie en eindelijke afzetting"; 3°. dat de kerkeraadsleden verplicht zijn „de liederen op eene even stichtelijke wijze mede te zingen, als zij gewoon zijn de psalmen te zingen . . . . . . anders na vermaning worden gesuspendeerd en eindelijk gedemitteerd". De classen moeten er voor zorgen, dat dit besluit bij alle kerkeraden inkomt, en in de gemeenten van Aagtekerke en Arnemuiden van den predikstoel wordt voorgelezen.

In *Drenthe* zijn in 1806 en volgende jaren geen Acta van Provinciale Synoden geboekt.

Uit deze Acta zijn ons eenige zaken gebleken, die wij iets nader wenschen te beschouwen, en door nog andere feiten, aan andere bronnen ontleend, zullen bevestigd zien.

Het eerste waarop wij de attentie vestigen, is, dat ons duidelijk is gebleken, dat de Provinciale Synoden niet alleen den Gezangenbundel hebben *ingevoerd*, maar dat zij ook alle predikanten en alle kerkeraden zonder uitzondering en van den aanvang der invoering af, *gedwongen* hebben, met nog anderen dan moreelen dwang, om dien Bundel in alle openbare godsdienstoefeningen te *gebruiken*.

Wij zagen reeds, dat de kerkeraadsleden, die zich hiertoe niet lieten dwingen, met schorsing en afzetting gedreigd zijn. Dat het hiertoe ook werkelijk kwam, leeren ons de volgende „*Bekendmakingen*" in de „*Boekzaal der geleerde wereld*":

Eene *Bekendmaking* [1]) van de classis van Gouda en Schoonhoven, dat genoemde classis op den 22sten van Oogstmaand 1809 besloten heeft, de ouderlingen Govert Zijdervelt en Dirk Van Brugge, en den diaken Cornelis Boogaard, van de gemeente Heicop en Boeicop, van hunne kerkelijke bediening te ontzetten, „wegens het niet gebruik maken van het evang. Gezangboek, en alzoo geven van een zeer ontstichtend en ergerlijk voorbeeld in de gemeente, en hunne halsstarrige volharding daarin, niettegenstaande de herhaalde pogingen der classis en de herinnering aan de nadrukkelijke classicale en synodale besluiten, welke de leden van iederen kerkeraad zoo stellig verplichten".

Eene *Bekendmaking* [2]) van de classis van Gouda en Schoonhoven, dat zij op den 1sten van Bloeimaand 1810, den diaken Adrianus Smits te Bergambacht, van zijne kerkelijke bediening heeft ontzet, „wegens het niet gebruik maken van het evang. Gezangboek en zijne halsstarrige verachting der kerkelijke wetten, niettegenstaande de herhaalde aangewende pogingen der classis, om hem tot het gehoorzamen der synodale en classicale besluiten te verplichten".

Eene *Bekendmaking* [3]) van de classis van Dordrecht, dat zij Dirk Brandenburg [4]), diaken te Bleskensgrave en Hofwegen, in zijnen dienst als diaken gesuspendeerd heeft, omdat hij „bij aanhoudendheid weigerde, aan de syodale en classicale resolutiën omtrent de evangelische Kerkgezangen te voldoen".

Eene *Bekendmaking* [5]) van de classis van Dordrecht, dat zij „tot haar innig leedwezen vernomen hebbende, dat Paulus

[1]) *Boekzaal*, Sept. 1809, bl. 329.

[2]) *Boekzaal*, Mei 1810, bl. 508, 509.

[3]) *Boekzaal*, Nov. 1810, bl. 551.

[4]) In de *Boekzaal* van Febr. 1811, bl. 177, wordt bekend gemaakt, dat er eene misstelling heeft plaats gehad, want dat in plaats van *Brandenburg* moet gelezen worden *Brandwijk*.

[5]) *Boekzaal*, Nov. 1811, bl. 518, 519.

Hartkoorn, ouderling, en Cornelis van den Dool, diaken te Ottoland, in weerwil van alle goede, zachte en ernstige vermaningen, bij aanhoudendheid weigeren, aan de synodale en classicale resolutiën omtrent de evangelische Kerkgezangen te voldoen, hen wegens volharding in die desobedientie, in hare laatste October-vergadering, in hunne Kerkedienst gesuspenseerd" heeft.

Hieruit blijkt, dat niet slechts het weigeren van een' predikant of kerkeraad qua talis, om de Gezangen te *laten* zingen, maar dat zelfs het niet *medezingen* van een kerkeraadslid, een reden tot schorsing heeft uitgemaakt.

Doet zich nu de vraag aan ons voor: hadden de Provinciale Synoden in 't algemeen het recht, om Gezangen in de Kerk in te voeren (daargelaten nu de vroeger reeds behandelde vraag, of het ontstaan zoowel als de invoering van *dezen* Bundel door de Kerk gewild, en in zooverre op wettige wijze tot stand gekomen is), en eveneens het recht, om daarbij dringend op te treden, — dan geven wij daarop met dr. Vos [1]) het volgende antwoord:

„Voor zooverre nu het regelen van de eeredienst behoorde tot de bevoegdheid van eene Nationale Synode, hebben de toenmalige Provinciale Synoden stellig gehandeld tegen het oude, schoon niet meer bestaande, Kerkrecht dezer landen. Voor zooverre zij echter, door den nood der tijden gedwongen, deden, wat zij op eene Nationale Synode gedaan zouden hebben, en niemand hare bevoegdheid wettiglijk in twijfel trekken kon, eenvoudig omdat desaangaande alle wet ontbrak, zijn de Gezangen niet onrechtmatig ingevoerd geworden, en werd den Predikanten het opgeven gelast door wie er niet onbevoegd toe waren".

Maar bezien wij de zaak van eene andere zijde, en doet zich de vraag aan ons voor, of het overeenkomt met de beginselen van het Protestantisme, iemand te noodzaken om zijns ondanks deel te nemen aan eenige godsdienstige handeling, dan kan die vraag niet anders dan ontkennend door ons beantwoord worden.

---

[1]) Dr. G. J. Vos, *Geschiedenis der Vaderlandsche Kerk*, 1ste druk II, bl. 209.

Trouwens, de grootste voorstanders van de invoering der Gezangen, die den voornaamsten stoot aan de beweging gegeven en voornamelijk den weg tot bereiking van het doel aangewezen en dien het eerst zelf ingeslagen hebben, gingen van geheel ander standpunt uit. Wij hebben nergens gelezen, dat vóór de invoering een stem zich deed hooren om te adviseeren tot het geven van een „stellig gebod". Wel het tegenoverstelde. Het zal ons niet moeielijk vallen, een en ander door bewijzen te staven:

Ds. Van den Berg, dien wij misschien met het meeste recht den vader van den Gezangbundel zouden kunnen noemen, schreef in 1802 [1]): „Maar het is vooral te wenschen dat men in het maken van deze aanmerkelijke verandering, met de uiterste voorzichtigheid moge te werk gaan. Eenigheid en vrede hebben wij boven alles van nooden, en het betaamt ons, in de hoogste mate, met allen nadruk, te zorgen, dat dezelve niet gestoord worden. Wij zouden ons veel liever met het oude behelpen, dan, door deze invoering, hoe nuttig ook in zich zelve, aanleiding geven tot verwarringen, die veel meer schade konden doen, dan het nut, dat wij door dezelve zouden zoeken uit te werken"; en even later: men „late aan elke kerk hare volle vrijheid, om hetzelve al of niet in te voeren".

Zooals wij vroeger reeds hebben gezien, was op het geschrift van ds. Van den Berg, waaruit deze bovenstaande regels zijn aangehaald, een Brief van ds. Hinlopen gevolgd, waarin het nut en de noodzakelijkheid der Gezangen eenigszins in twijfel getrokken werden. Als antwoord op dien Brief verscheen toen een ietwat driftig geschrift, door een onbekend schrijver, die zich daarin als een zeer sterk geprononceerd voorstander van Kerkgezangen deed kennen, en soms heftig te keer gaat tegen elken mogelijken tegenstander. Deze schrijver nu wil vooraf eene Proeve met Voorrede de wereld inzenden; in die Voorrede wil hij o. a. verkondigen [2]): „Het Kerkgezangboek zal

---

[1]) *Gedachten over geestelijke Oden en Liederen*, door A. Van den Berg; Utrecht, 1802; bl. 83, 84.

[2]) *Onpartijdig Onderzoek en ernstige Gedachten over het invoeren van Gezangen en liederen in de Geref. Kerk in Nederland;* door „een voorstander van de leere der Herv. Kerk"; Haarlem, 1803; bl. 78, 79.

ook aan geene gemeente opgedrongen worden". En iets later zegt hij: „Dat toch jonge welgezinde Leeraren niet tegen den stroom oproeien, vooral niet op het platte land; men geve slechts wat toe, en zij niet eigenzinnig; de mensch wil niet gedwongen worden; wanneer men eene zaak, gelijk deze, langzamerhand aanprijst, dan kan de gemeente zelve hare keuze doen, en die zal door den tijd dan ook wel ten voordeele zijn".

Het meer gemelde Rapport van de Noord-Hollandsche Gecommitteerden, wier bekende en ontembare ijver voor de zaak der Gezangen hen alleen in staat stellen kon, zoovele moeielijkheden te overwinnen, spreekt niettemin duidelijk de meening uit [1]), dat er niemand, ook geen gemeente, gedwongen zou moeten worden, om, als de Gezangen ingevoerd waren, ze dan ook te gebruiken; „dwangmiddelen komen hier niet te pas, en behoeven hier ook niet, daar er toch in de Psalmen een voorraad is, van welke de gemeenten zich bedienen kunnen; vele gemeenten, die naar meerdere gezangen reikhalzen, zouden intusschen haren wensch hebben" (dit laatste is opmerkelijk: niet voor alle, maar alleen voor de daarnaar verlangende gemeenten, zullen de Gezangen bestemd zijn). Verder zou iedere Synode de kerkeraden kunnen opwekken, om in zooverre dit met den stand hunner gemeenten overeenkwam, en tot stichting geschieden kon, daarvan gebruik te maken".

De voorslag van de Geldersche Synode, die enkele voorschriften bevat over de invoering, telt onder die voorschriften ook een van dezen inhoud: „Men behoorde dezelve [de Gezangen] evenwel niet aan eenige Gemeente tegen haren zin op te dringen" [2]).

Vervolgens geven wij het woord aan zekeren L., die, ofschoon groot voorstander, reeds in 1804 een zeer juisten blik toonde te hebben op de vele moeielijke kwesties, die zich bij de invoering zouden voordoen, en daarom middelen aan de hand gaf, om *langzamerhand* de Gezangen het eigendom der gemeente te doen worden, en dan o. a. adviseert [3]): „Doch vindt men

---

[1]) Rapport van Noord-Holland, t. a. p., bl. 6, 14.

[2]) *Voorslag van de Synode der Herv. Gem. in Gelderland*, nopens de wijze om liederen in de kerken in te voeren; zonder plaats en tijd; bl. 3.

[3]) *Magazijn voor den Openlijken Godsdienst*, I Deel, Sneek, 1804; bl. 301.

onverhoopt bij zijne Gemeente zulke sterke vooroordeelen en zulk eenen grooten tegenstand tegen de invoering der nieuwe Liederen, dat men gegronde reden heeft van te vreezen, dat, bij het voortzetten zijner pogingen daartoe, de godsdienstige stichting van het Kerkgezang verloren ga, dan zal men, naar ons inzien, best doen, zijne pogingen te staken, totdat er in de denkwijze zijner Gemeente, door den tijd en het voorbeeld van andere Gemeenten, eene gunstige verandering te weeg gebracht worde".

Voorts hebben juist twee classen, welke beide, elk in hunne provincie, een geprononceerde houding vóór den Gezangenbundel aangenomen hebben, zich beslist uitgesproken tegen dwang. Van de classis van Gouda lezen wij [1]), dat zij reeds in 1802 de opmerking maakte, dat het gebruik moest gelaten worden in de vrijheid der gemeenten. Opmerkelijk, in verband met de tweemaal door haar opgelegde en gepubliceerde straffen, hierboven vermeld!

En reeds in 1799 had in de Geldersche Synode de classis van Tiel (beroemd wegens hare voortvarendheid: zij was het, die desnoods een Bundel alleen door en voor Gelderland wilde gemaakt zien!) aldus [2]) gesproken: „een predikant, die tegen het zingen van christelijke liederen in de Kerk is, behoeft ze niet te laten zingen, en wanneer er hier of daar eene gemeente was, waar er zich zulk een aantal tegen verklaarden, dat men gegronde redenen had, om voor verwarring te vreezen, zoo men ze zong, dan zou het dwaas zijn van een predikant om ze in zoo eene gemeente bij den openlijken godsdienst op te geven; wil toch de gemeente zelve niet, dat ze dan voortga met niet dan alleen psalmen te zingen".

En eindelijk hebben de vervaardigers en verzamelaars van den Bundel zelve aan de Synoden op 't hart gedrukt, nadat hunne werkzaamheid was afgeloopen [3]): „ulieder wijsheid zal wel middelen weten te beramen om de invoering te lichter te maken, al was het maar door het laten van eenige vrijheid

---

[1]) Acta v. d. Prov. Syn. v. Z.-Holl., van 1802, t. a, p., art. 12.

[2]) Acta v. d. Prov. Syn. v. Gelderland, van 1799, t. a. p., art. 16.

[3]) *Rapport der Gecommitteerden*, aan de onderscheidene Synoden, 6 Sept. 1805; Oud-Synodaal Archief, Portef. 18* I.

aan de kerkeraden van die plaatsen, waar de invoering als nog te veel tegenstand vinden zou, om hiermede wat te toeven, of iets dergelijks".

Wij kunnen dus in dezen tusschen het *plan* en de *uitvoering* daarvan, een groot onderscheid constateeren. Hoe men tot die strengheid is gekomen, kan moeielijk gezegd worden. Genoeg is er geschreven, om de invoering van Kerkgezangen te verdedigen; maar om het prijsgeven van het eenmaal ingenomen en ook alleen te verdedigen standpunt der vrijheid in dezen, te verklaren, daaraan heeft men zich blijkbaar niet gewaagd.

Evenwel vinden wij iets, dat daarop gelijkt, in den Brief, dien de Utrechtsche Synode in 1808 zond aan de predikanten en kerkeraden van die provincie, om kracht bij te zetten aan de verplichting tot invoering der Gezangen. Wij lezen daarin [1]: „gij toch weet, zoo goed als wij, dat wanneer de eene predikant of gemeente dezelve [de Gezangen] of volstrekt niet, of slechts nu en dan gebruikt, terwijl andere van dezelve het vereischte gebruik maken, dit onmin, verwijdering, verwarring en velerlei verkeerdheden moet veroorzaken".

En een brochure-schrijver, zekere Philadelphus, noemt een dergelijk argument [2]: „zou dan daaruit niet nog meer verwarring, twist en verdeeldheid ontstaan? Evenwel, in den nauwsten zin, is er ook niet strijdig gehandeld met dezen regel; niemand wordt gedwongen de liederen te zingen: — als hij daarin gemoedelijke zwarigheid vindt, mag hij het nalaten, indien hij slechts, door eene oneerbiedige houding en door zijn gedrag, anderen niet ontsticht".

In deze woorden ligt de fout opgesloten, waaraan men zich in die dagen waarschijnlijk heeft schuldig gemaakt, en die de oorzaak van veel en velerlei ergenis is geweest. Had men zich aan die laatste woorden gehouden, en het *eerbiedig zwijgen* zoowel van gemeenteleden als van kerkeraad en predikant als een *zwijgend protest* zonder meer, erkend en aanvaard, en was

---

[1]) Acta v. d. Prov. Syn. v. Utrecht, van 1808, t. a. p., art. 25.

[2]) *Brief van Philadelphus*, aan den Opsteller van het *Adres* aan alle de Synodale Vergaderingen dezer landen, tot redres van de voorkomende gebreken, in de nieuwe evangelische Gezangen; Leiden, 1807; bl. 26.

men alleen streng opgetreden tegen allen, die door oneerbiedigheid, wangedrag of het zaaien van vijandschap en twist, de orde in de godsdienstoefening verstoorden, of de rust in de gemeente verbraken, — dan had men niet die verdeeldheid zien ontstaan, en men had zich niet die onaangenaamheden berokkend, die thans van een en ander het onvermijdelijk gevolg zijn geweest. Maar men heeft de fout begaan, dat men *het respecteeren van ieders meening* op dit punt, verwarde met *eene misplaatste toegeefelijkheid tegen zoovele onruststokers.* Dit toch zijn twee geheel uiteenloopende zaken, die niet dan met de treurigste gevolgen kunnen worden verward.

Een prachtig staaltje van het niet uiteenhouden van deze beide dingen, vinden wij in zekere brochure, waarvan Fokko Liefsting, predikant te Rauwerd, waarschijnlijk de schrijver was [1]), en waarin hij Petrus (tegenstander) als verdediger laat optreden van het *uiterlijk verzet* en het *openlijk lasteren* tegen den Gezangenbundel; Godart (voorstander) moet hem zoo goed mogelijk beantwoorden. Als G. op juiste wijze uiteenzet [2]), wat hij in sommige tegenstanders der Gezangen laakt, nl. „het smadelijk vallen op de aanbeveling van het Gezangboek en het zich verzetten tegen het besluit, hetwelk deszelfs invoering beveelt", verder het verachtelijk spreken en het toonen van een verregaand ongenoegen over eene instelling, die met zooveel eenparigheid is gemaakt, en door het veroorzaken van verwarring de invoering van dezelve te beletten, — dan is het niets beteekenend antwoord van P.: men kan mij niet dwingen, tegen mijn geweten in, mede zingen! — Wij zouden verwachten, dat G. hem dadelijk toevoegt: dat wenscht men ook allerminst te doen, maar houd u dan verder rustig! — *Maar dit antwoord geeft G. niet.* Inmiddels blijkt, dat P. het niet laat bij alleen niet mee te zingen: Hij zegt [3]): „is het evenwel niet hard, dat men ons zulk een Gezangboek zoo maar toe-

---

[1]) *Het Ongegronde van sommige vooroordeelen tegen het Evangelisch Gezangboek, en het Onbetamelijke van den tegenstand bij deszelfs invoering, aangewezen,* in een onderhandeling tusschen drie lidmaten der Geref. Kerk; Leeuwarden, 1807.

[2]) bl. 13.

[3]) bl. 14, 15.

zendt en ons verplichten wil, hetzelve te gebruiken?" En kort daarop: „ik acht mij verplicht, mijn ongenoegen te toonen en deszelfs invoering zooveel in mijn vermogen is, *tegen te werken*". Men gevoelt dadelijk, dat er hier iets ontbreekt in de logica. Men zou verwacht hebben: *verplichten* het boek te *gebruiken*, zal men mij niet — ergo *zal ik zwijgen. Tegenwerken* klopt er niet op. G. gevoelt dit niet, anders had hij hem gemakkelijk kunnen vangen, *hetgeen hij nu geheel nalaat.* Voor den schrijver zelven, die deze personen sprekende invoert, volgt daaruit een van deze beide zaken: Of ook hij ziet deze onderscheidingen niet in, en doet onbewust de grens verflauwen tusschen het *zwijgend* en het *rustverstorend* protesteeren; of hij wil niet alleen het *tegenwerken*, maar ook het *zwijgen* als een even groot kwaad laken, en laat daarom het *zwijgen* zooveel mogelijk ongemerkt in *tegenwerken* overgaan.

Welke van deze beide conjecturen de juiste is, is in dit bijzonder geval van weinig belang. Om psychologisch de strengheid in de invoering in 't algemeen eenigszins te verklaren, kunnen wij beide aannemen. Men zal geprikkeld zijn geweest, dat eene zaak, waaraan de edelste en bekwaamste mannen der Vaderlandsche Kerk zooveel moeite en toewijding besteed hadden, door de meest domme gemeenteleden en de minst edele karakters vaak zoo maar door één ruwen zet werd afgemaakt, — zoodat ten slotte de besten onder de tegenstanders het met de slechtsten moesten ontgelden.

Uit de Acta is ons verder gebleken, dat in vele classen de invoering van den Bundel zonder eenigen tegenstand, ja zelfs met groote blijdschap en ingenomenheid der gemeenten tot stand gekomen is; maar tevens, dat op andere plaatsen deze invoering een bron van strijd en verdeeldheid geweest is, waarbij de burgerlijke overheid zelfs soms een rol heeft moeten spelen.

Was het eerste 't geval, dan lag dit zeker voor een groot deel aan den geest der gemeente, die òf zelve verlangde naar

verbetering en vermeerdering van het Kerkgezang, òf zich gewillig overgaf aan de leiding van hare voorgangers. Maar het vond zijn oorzaak ook en niet het minst in de voorzichtige en doelmatige *voorbereiding*, waarvan uit meer dan één gemeente de overlevering nog meldt.

Zulk eene voorbereiding was o. a. de aanprijzing door de predikanten van den kansel af; algemeen werd vóór of bij de invoering eene toepasselijke rede gehouden over het Kerkgezang, bij welke gelegenheid menig misverstand en menige vooringenomenheid konden weggenomen, en geheel de aard en het doel der zaak duidelijk voorgesteld konden worden. Maar ook is zeker een belangrijke factor geweest, om de Gezangen het werkelijk eigendom der gemeenten te doen worden, het oprichten van Zangvereenigingen uit gemeenteleden samengesteld, die zich ten doel hadden gesteld, zich in de nieuwe melodieën te oefenen, en dan de Gezangen bij de gemeenten bekend te maken en daarvoor liefde in te boezemen.

Zoo bestaat er een klein geschriftje, als aanhangel van eene Leerrede van ds. Wicherts Abresch, dat ons een uitgebreid verslag geeft [1]) van eene bijeenkomst op den 2den Kerstdag 1806 in de kerk van Op de Meeden in het Oldambt. Er is eene gemeente verzameld met een afzonderlijk Zangkoor. Een voorganger leidt de vergadering, maar of dit de predikant is of een ander, wordt niet gezegd. Die voorganger spreekt telkens een zeer kort woord naar aanleiding van het gezongene of het Kerstfeest. Het Zangkoor geeft in verschillende stemmen vele liederen van den Gezangenbundel ten beste, hetgeen telkens afgewisseld wordt door het zingen der geheele gemeente, maar dan alleen van psalmen, wijl er velen waren, die de evang. Gezangen nog niet bezaten [2]). Hoofddoel is klaarblijkelijk: sympathie te wekken voor de evang. Gezangenbundel.

Dergelijke berichten zijn ons bewaard gebleven in de „*Boekzaal der Geleerde Wereld*":

---

[1]) *Godsdienstige Zangoefening*, gehouden op den namiddag des 2den Kerstdags in 't jaar 1806, Op de Meeden, in het Oldambt; als aanhangsel achter de *Leerrede over den Honderdsten Psalm*, uitgesproken Op de Meeden in het Oldambt, den 1sten van Louwmaand 1807, door ds. W. J. Wicherts Abresch, predt. aldaar; Groningen, 1807.

[2]) bl. 50.

Een bericht uit *Zwammerdam*, 15 Dec. 1806 [1]). Alhier bestaat een Zang-gezelschap, welks leden zich vlijtig oefenen in het zingen van Psalmen met vier stemmen en van „Liederen voor den huiselijken godsdienst"; dit gezelschap zingt ook wel met of zonder de gemeente in de Kerk, bij de godsdienstoefeningen op de feestdagen, of anders in de week. Een en ander wordt dankbaar aangemerkt als een voorbereiding voor de evang. Gezangen.

Een bericht uit *Oostzaandam*, 1806 [2]). Op den 2den November heeft ds. J. W. C. Tenckink hier „aan den last der H. Ew. Synodus van Noord-Holland voldaan, door de aanstaande invoering van het evang. Gezangboek voor de Ned. Herv. Kerken in ons vaderland, bekend te maken", met eene rede naar Col. 3 : 16. Verder, dat „onze gemeente reeds werkzaam is, om zich te oefenen in het zingen van die Gezangen, die niet op psalmwijzen gesteld zijn, en dat dit onder het geleide van onzen bekwamen voorzanger, met het beste gevolg geschiedt" (hoe? in de kerk? gedurende de gewone godsdienstoefening? daarvan vernemen wij niets).

Een bericht uit *Goes*, 16 Nov. 1806. [3]) 16 Nov. was „volgens classicaal besluit bestemd om in alle gemeenten tot deze classis behoorende, de evang. Gezangen in eene opzettelijke leerrede den volke aan te prijzen". In Goes deed dit ds. C. Colmschate. Op het laatst „verzocht de redenaar het hierbestaande Zanggezelschap, om vergezeld van het orgel, eenige daartoe uitgekozene liederen ten proeve aan te heffen". Dit viel in *zóó* goede aarde, dat velen met het Zanggezelschap meezongen; „terwijl de zwijgenden meestal waren opgetogen over de uitwerking, welke deze proef te weeg bracht".

Een bericht uit *Oirschot*, 1 Jan. 1807 [4]). 1 Januari is alhier de intrede in het nieuwe jaar en de invoering der Gezangen tegelijkertijd plechtig gevierd in de godsdienstoefening, met behulp van „de talrijke en veel belovende jeugd van onze bloeiende Fransche kostschool". Deze vormden gedeeltelijk

---

1) *Boekzaal* van Dec. 1806, bl. 695.
2) *Boekzaal* van Dec. 1806, bl. 703.
3) *Boekzaal* van Dec. 1806, bl. 707.
4) *Boekzaal* van Jan. 1807, bl. 71.

een zangkoor, gedeeltelijk een koor, dat „met allerlei welklinkende instrumenten" muziek voortbracht. Soms zong de Gemeente, door het orgel begeleid, en dan weer het zangkoor, begeleid door de muziekinstrumenten.

Een bericht uit *Geervliet*, 28 Dec. 1806. [1]) Heden werden de Gezangen hier ingewijd, door ds. J. van Lokhorst, met eene rede naar Ps. 92 : 2 en 3. „De stille aandacht en bedaardheid der aanwezenden, de eenparigheid en welluidendheid des Gezangs, maakten deze plechtigheid recht treffend".

Een bericht uit *Oudenhoorn*, 14 Jan. 1807. [2]) Hier heeft in de laatste drie maanden een bijzondere lust tot het godsdienstig gezang plaats gevonden, „zoodat men elken avond en daarenboven nog eenmaal in het openbaar, zich daarin oefende, vooral in het zingen der nieuwe evang. liederen", met dat gevolg, dat er 2den Kerstdag eenige liederen na de godsdienstoefening openlijk in de kerk gezongen zijn. Welke oefeningen nog vlijtig worden voortgezet. — Na afloop der genoemde godsdienstoefening op 2den Kerstdag werden „eenige liefdegaven afgezonderd, met oogmerk om de nieuwe Gezangboeken aan te koopen voor minvermogenden".

Een bericht uit *Spaarnwoude en Spaarndam*. [3]) Van hier kan men niet nalaten te melden, „dat men zich reeds tevoren, zoo in afzonderlijke bijeenkomsten, als bij andere gelegenheden, bevlijtigd heeft om het godsdienstig gezang zooveel mogelijk te verbeteren, zoodat met Kerstmis 1806 „in eene buitengewone godsdienstoefening" een „stichtelijk zangfeest" kon gehouden worden. „Met dankbare blijdschap zijn de evang. Gezangen in deze gemeente ontvangen".

Een bericht uit *Heerenveen*, 26 Dec. 1806. [4]) Op dezen dag is het evang. Gezangboek ingewijd bij de openbare godsdienstoefening, met eene rede door ds. Van Giffen, naar Ef. 5 : 19. „Een gezelschap liefhebbers van de zangkunst, zoo mannen als vrouwen, had zich sedert eenigen tijd geoefend in de bijzondere wijzen der nieuwe Gezangen, en gaf daarvan nu een

---

[1]) *Boekzaal* van Jan. 1807, bl. 80.
[2]) *Boekzaal* van Jan. 1807, bl. 81.
[3]) *Boekzaal* van Jan. 1807, bl. 84.
[4]) *Boekzaal* van Jan. 1807, bl. 99.

openbare proef". „De geheele plechtigheid liep tot een algemeen genoegen en blijdschap af".

Een bericht uit *Aengwirden*, 1 7an. 1807 [1]) Het Gezangboek is op dezen dag ingewijd, en bij die gelegenheid werd het gezang uitgevoerd met „ongemeene hartelijkheid en geestdrift"; de gemeente is bezield door sterken ijver voor en ingenomenheid met de evang. Gezangen.

Een bericht uit *Burg op Texel*. [2]) Een groot aantal liefhebbers hadden zich tot een Zanggezelschap gevormd ter geschikte invoering der evang. Gezangen, sedert begin November, met zóó goed gevolg, dat zij reeds 1sten Kerstdag 's avonds in de Kerk proeven van hunne vorderingen gaven. Zoodat 1 Jan. het invoeren der Gezangen „onder assistentie van gemelde leden" zeer wel geslaagd is.

Een bericht uit *Altforst*, 1 Jan. 1807 [3]). . . . . . „men oefent zich, naar het voorbeeld van anderen, ook in deze gemeente, niet alleen in de gewone kerkstem, maar ook in de drie andere stemmen".

Een bericht uit *Valkenburg* (Z.-Holl.), 12 April 1807 [4]). Een Zanggezelschap „Oefening leert" heeft eene uitvoering gegeven om de Opstanding van Christus te vieren (of dit in de kerk, of ergens anders plaats had, wordt niet vermeld). Dit gezelschap heeft niet weinig medegewerkt „tot eene gelukkige uitvoering der evang. Gezangen, welke eenstemmig en tot stichting worden gezongen".

Wij kunnen ons goed voorstellen, dat deze berichten almede oorzaak waren, dat menigeen eene zeer optimistische zienswijze over den stand der zaak ontving. Zoo ook ds. Van den Berg. In eene leerrede, waarin hij voornemens was den Bundel in te wijden, van welk plan hij echter door ziekte en dood is afgehouden, zegt hij [5]) o. a. het volgende: Mocht er zich hier

---

1) *Boekzaal* van Jan. 1807, bl. 100.

2) *Boekzaal* van Febr. 1807, bl. 188.

3) *Boekzaal* van Maart 1807, bl. 285.

4) *Boekzaal* van April 1807, bl. 402.

5) *Leerrede over Efeze* 5 : 19, met het oogmerk om dezelve bij het invoeren der evang. Gezangen bij de Herv. Gem. te Arnhem, uit te spreken; door A. Van den Berg, in leven predt. te Arnhem; Arnhem, 1807; bl. 17.

of daar eenige tegenstand tegen de Gezangen voordoen, dan moest men daartegen alle mogelijke inschikkelijkheid te baat nemen. „Maar het schijnt niet, dat wij van dezen kant iets kwaads behoeven te vreezen. Elk een betuigt zijn genoegen over onze Gezangen, elk zooveel hij kan voorziet zich van dezelve; groote aantallen van menschen vormen, alomme door het geheele land, talrijke gezelschappen om zich in het zingen van dezelve te oefenen. Meer bemiddelden deelen naar hun vermogen daarvan boeken uit onder minvermogenden. Dit geschiedt alles met de sterkste bewijzen van toeneiging en van blijdschap, en zoo er hier en daar iemand min gunstig over dezelve mocht oordeelen, zulks wordt onder de menigte nauwelijks gehoord of opgemerkt. Wij mogen dit alles houden voor aangename voorteekenen van eensgezind genoegen, dat wij van het openbaar gebruik van onze gezangen te wachten hebben."

Den 6den Jan. 1807 is ds. Van den Berg overleden [1]), en hij is er dus voor gespaard gebleven, dat door het falen zijner profetie, eene bittere teleurstelling den avonds zijns levens verdonkerde. Maar velen, die de eerstvolgende jaren hebben overleefd, zijn gedwongen geweest te zien, hoe hun arbeid, moeite en opoffering door velen in de Kerk met het loon der ondankbaarheid is betaald.

En zoo zijn wij gekomen tot de minder aangename zijde van den ontvangst, die den Gezangenbundel ten deel gevallen is, en die zich uitte in meerdere soorten van protesteeren door de leden der gemeente. Van welken aard die protesten waren, is eenigszins (hoewel de bronnen op dit punt zeer schaarsch zijn) na te gaan, o.a. uit enkele polemische geschriften van dien tijd.

De zoo straks genoemde samenspraak tusschen Godart en Petrus [2]) begint met een klacht over de ergernissen, die de Godsdienstoefeningen tegenwoordig opleveren; velen komen zoo laat mogelijk, om bij het eerste gezang niet tegenwoordig te zijn; dezulken „zitten met duidelijke blijken van ongenoegen op

---

1) Sythoff's Woordenboek voor Kennis en Kunst, II, bl. 7.

2) *Het Ongegronde van sommige vooroordeelen*, enz., t. a. p. bl. 1—26.

hun gelaat," om „wanneer het laatste gezang uit dat nieuwe boek is, de vergadering te verlaten, om daardoor niet ontsticht te worden." Ook wordt betoogd, dat degenen die buiten het Kerkgenootschap staan, er „zeker genoegen in hebben, dat zij die meenen dat hunne belijdenis boven die der anderen zuiver is, het oneens zijn, en om het zingen in de kerk tegenover elkander verbitterd." Eindelijk blijkt, dat er ook wel eens buitensporigheden voorvielen: G. waarschuwt P. [1]), dat deze zich niet „bestraffelijk" zal maken: „de Kerk is wel van den Staat gescheiden; de tegenwoordige Regeering bemoeit zich eigenlijk wel niet met onze godsdienstoefeningen; maar wanneer iemand zich in onze Kerk zóó gedraagt, dat hij de goede orde stoort, dan kunnen de opzieners der gemeente hem aanklagen en hulp van de Overheid verzoeken, om zoo iets te beletten; zij handhaaft alle Kerkgenootschappen bij de onbelemmerde oefening van derzelver godsdienst"; er zijn er, die van het Gezangboek zulk een afkeer krijgen, „dat zij om het invoeren daarvan tegen te gaan, wel eens zulke buitensporigheden onder den godsdienst plegen, die voor den wereldlijken richter strafbaar zijn; op meer dan ééne plaats zijn daarvan reeds voorbeelden geweest.

In een ander geschrift [2]) doet zekere Jan Regtzinnig een reis door Friesland, en komt dan o. a. in een plaats, waar in een herberg onder een glas jenever de Gezangen gelasterd en domme lieden op ruwe en haatdragende wijze door anderen daartegen opgestookt worden. Den volgenden morgen gaat hij in dat dorp ter kerke. De predikant bevalt hem uitermate goed; maar vreeselijk wordt hij geërgerd door eene totale verwarring, die ontstond, toen de predikant een gezang opgaf: „Meer dan honderd rezen van hunne plaatsen op, en liepen met veel gedruisch naar buiten; dit was zóó sterk, dat de leeraar bij het aflezen des lieds niet gehoord worden kon en verplicht was, een weinig op te houden. Het zingen zelf ging ook niet stich-

---

[1]) bl. 24.

[2]) *De Hervormde Kerk van ons vaderland in gevaar wegens de Evangelische gezangen*, of: Winterreis van Jan Regtzinnig gedaan op het eind des vorigen en in het begin des tegenwoordigen jaars; zonder plaats en jaartal; bl. 121, 124, 125.

telijk toe, daar eenigen een psalm aanhieven welke wijze in 't minst niet met die van het gezang overeenkwam; zij schreeuwden uit al hun macht en trachtten den voorzanger van het stuk af te brengen, maar deze was zoo nootvast, dat zij hun oogmerk niet konden bereiken."

Er waren dan ook predikanten, die opzettelijk van den kansel spraken naar aanleiding van deze verstoringen der orde: „Of zij vandaag ook een les kregen, die na het zingen in de kerk komen, en er voor het nagezang weer uitgaan", begint ergens eene samenspraak [1]). En ds. J. Hoogendorp, predt. te St. Maartensdijk, memoreert den 31sten Mei 1807 in het begin van eene met het oog daarop uitgesproken leerrede [2]), dat er „*onlusten* in deze gemeente ontstaan zijn bij het invoeren en gebruik maken van onze Evang. gezangen", maar dat hij nu met blijdschap en dankbaarheid kan getuigen, dat de driften meer bedaard zijn geworden. Maar aan het slotwoord zegt hij, dat deze meening voor een deel bedrogen uitgekomen is: sommigen waren, toen hij in den loop der rede een betoog hield voor de Gezangen, met zooveel gedruisch de kerk uitgeloopen. Hij spoort zijne gemeente dan aan, dat men zich van een Gezangboek zal voorzien, en dat ieder aandachtig en eerbiedig op zijn plaats zal blijven zitten, als er uit gezongen wordt.

Dergelijke klachten krijgen wij ook te hooren van de classis van Bolsward, op de Synodale vergadering te Harlingen, 19 Juli 1808 [3]); deze classis stelt daar voor, dat het den predikanten verboden worden zal, om bij de afkondiging der gezangen de psalmwijze te noemen, waarop het gezang gezongen wordt, en geeft voor dit voorstel als reden aan: „daar het zich hier en elders ontdekt hoe in onderscheidene plaatsen een zeker aantal gevonden wordt, welke terwijl een gezang afgekondigd is, eenen psalm aanheffen, die schoon van dezelfde wijze

1) *Gesprek over de Kerkgezangen tusschen den Kerkvoogd, Kasper en Joris;* uit „Weekblad tot Nut van 't Algemeen" voor het jaar 1803; no. 16.

2) *Leerrede om bij het gebruiken van de Evangelische Gezangen vrede te stichten in de Hervormde Gemeente te St. Maartensdijk*, door J. Hoogendorp, predt. aldaar; Rotterdam, 1807.

3) „*Handelingen der Chr. Synodus van Friesland*"; van 1808, art. 17; Provinc. Kerkel. Archief van Friesland, no. XXI.

zijnde, echter van een geheel ongelijkaardigen en strijdenden inhoud is, en daar het afkondigen van de psalmwijzen des gezangs door de predikanten, hieraan voedsel geeft."

Het komen in de kerk van zoovelen eerst na het aanvangslied, is misschien bij vele predikanten al spoedig een reden geweest, om bij den aanvang een psalm te zingen; en misschien hiermee in verband staat dan weer het even strenge als zonderlinge besluit van den kerkeraad te Amsterdam [1]), „dat, wanneer een predikant op stoel komt, er door den voorzanger een lied, naar zekere hem gegevene lijst, zal *moeten* gezongen worden, op zijne verantwoordelijkheid, zonder dat een predikant de macht of vrijheid heeft, om dan een psalm te mogen laten zingen.

Het is echter niet gebleven bij het niet meezingen met of zonder teekenen van afkeuring, het te laat komen in de kerk, en het verlaten van de kerk met of zonder gedruisch. Gemeenteleden, maar ook kerkeraadsleden, hebben het gebruik der Gezangen nog op andere wijze „tegengewerkt en tegengestreefd."

Eene *Bekendmaking* van de classis van Franeker [2]) doet ons zien, dat deze zich heeft „genoodzaakt gezien in hare laatste Vergadering, gehouden den 16den Mei 1815, Jan Klases Volbeda, tot dien tijd ouderling te Kimswerd, als een tegenwerker en tegenstrever van het gebruik der Evangelische Gezangen, van dezen zijnen post te ontzetten.

Waarin die tegenwerking bestond, wordt ons duidelijker in eene andere *Bekendmaking*, nl. eene van de classis van Dokkum [3]), waarbij deze verklaart, dat H. Raap, Wijtse Jacobs, en Jacob Floris, ouderlingen in de gecombineerde gemeenten van Damwoude, Driesum en Wouterswoude, door de classis onwaardig zijn bevonden, langer dien post te bekleeden tot zij duidelijke en openbare blijken van hun berouw over hun verkeerde stappen voor de classis hebben gegeven, en evenzoo van hun lidmaatschap, met ontzegging van het gebruik des H. Avondmaals

---

[1]) *Adres aan alle de respectieve H. Ew. Synodale Vergaderingen der Hervormde Nederduitsche Gemeenten dezer landen*, tot redres van de voorkomende gebreken in de nieuwe evang. Gezangen; Amsterdam, 1807; bl. 38.

[2]) *Boekzaal der Geleerde Wereld*, van Juni 1815, bl. 761.

[3]) *Boekzaal* van Oct. 1807, bl. 419—422.

worden gecensureerd; welke „sententie van den predikstoel in alle de kerken dier Gemeente zal worden afgelezen door den Leeraar op den eerstkomenden Zondag."

Wat hadden zij misdreven? Dit lezen wij in dezelfde *Bekendmaking.* Reeds op 22 Maart (1807) hadden zij eigenmachtig hun' leeraar gelast, „om de in die gemeente reeds ingevoerde en in trein gebrachte evangelische Gezangen niet langer te laten zingen"; daarop had de classis van Dokkum 6 April uitdrukkelijk bevolen, dat bij elke godsdienstoefening minstens éénmaal uit de evang. Gezangen zou gezongen worden, maar genoemde ouderlingen waren toch met hunne „onrechtmatige en onregelmatige woelingen" voortgegaan. Op 26 April hadden zij de manslidmaten der gemeenten in de Kerk te Driesum bescheiden, en aldaar hadden zij openlijk gezegd, dat zij tegen de evang. Gezangen waren, als niet goed, niet wettig en niet godsdienstig. H. Raap was toen tegen den predikant, die hem de voorschriften van de classis en de Synode omtrent het zingen van de Gezangen voorlas, met „hevigheid, razen en tieren" te keer gegaan. Later aangeschreven om voor eene commissie der classis te compareeren, waren zij niet verschenen; zij hadden zich voorts „niet ontzien, om hunne weigering van te compareeren, hunne vilipendie van alle kerkelijke subordinatie, en hunne vijandige tegenkanting tegen de evang. Kerkgezangen door eene eigenhandig verteekende missive op het tegenblad der bovengemelde citatie te verklaren"; en op 6 Sept. hadden zij van het orgel af de gemeente doen bijeenroepen, „ten einde ook die in hunne verkeerdheden en insubordinatie mede te sleepen."

Wij willen niet nalaten hierbij aan te stippen, dat terwijl gebeurtenissen van bovengenoemden aard, natuurlijk meermalen zijn voorgekomen, [1]) de classen en kerkeraden blijkbaar zoo weinig mogelijk ruchtbaarheid aan deze voorvallen hebben willen geven, om ze binnen den eigen kring der gemeente te houden. Of de reden hiervan in een zeker gevoel van schaamte moet worden gezocht, of wel in de vrees, dat te veel publi-

[1]) Vergel. Ypey en Dermout, t. a. p. bl. 326—329.

catie bij vele onrustige gemoederen het slechte voorbeeld zou doen volgen, weten wij niet. Maar wèl weten wij, dat de *Boekzaal der Geleerde Wereld*, welke in dien tijd toch het officieele, daarvoor bestemde tijdschrift was, waarin alle gemeenten elke maand over honderd onderwerpen, soms van de geringste beteekenis, hunne verslagen inzonden, in al de eerstvolgende jaren na de invoering van den Gezangenbundel, hoogst zelden een minder gunstig bericht naar aanleiding daarvan bevat.

Wij stappen van dit onderwerp niet af alvorens de aandacht te hebben gevestigd op het feit, dat de toezegging van den Raadpensionaris aan de Gecommitteerden op 5 Sept. 1805, dat hij, mocht dit tegen zijne hoop en verwachting noodig zijn, het geweldig gezag gaarne bij de invoering zou interponeeren, niet ijdel geweest is, maar dat het kerkelijk gezag meer dan eens van de Burgerlijke Overheid een niet gering te achten steun heeft ontvangen. Eenige voorbeelden mogen deze verhouding eenigszins nader illustreeren.

Zooals wij gezien hebben, was er op het eiland Walcheren een vrij algemeen verzet merkbaar tegen de invoering. Te Vlissingen o.a. maakte de meerderheid van den kerkeraad zwarigheden, om aan het Synodaal besluit ter invoering der Gezangen te voldoen. Hieruit ontstond toen eene briefwisseling tusschen den politieken Commissaris, die de Synodale vergadering te Goes in 1806 had bijgewoond, en den Minister van Binnenl. Zaken, Mollerus, welke ten gevolge had, dat de Landdrost van Zeeland, den 25sten Mei 1807 aanschrijving ontving, om de meest gepaste maatregelen te nemen, daartoe strekkende, dat eene voortdurende vertraging te dezen opzichte den godsdienstigen vrede in de gemeente van Vlissingen niet meer storen mocht, en daardoor tot stremming van de goede orde in het Hervormde Kerkgenootschap geen verder kwaad voorbeeld werd gegeven. Nog in het jaar 1808 gaf de Landdrost aan gemelden Minister te kennen, dat bij vele gemeenten van Walcheren de invoering der Kerkgezangen niet weinig wederstand vond, en dat die gemeenten daarin vooral door ouderlingen en diakenen gesterkt werden. Weldra echter heeft eene ge-

strenge handhaving die gemeenten in een betamelijk spoor gebracht en gehouden.[1])

Het volgende levert eene eigenaardige bijdrage tot de kennis van de wijze van handelen, welke de Burgerlijke Overheid in zulke gevallen volgde.[2]) Te Polsbroek was om de invoering der Gezangen de rust verstoord. Naar aanleiding daarvan schreef de Hoofd-Officier van Schoonhoven den 30sten Sept. 1807 aan den Landdrost van Utrecht, als volgt:

Mijnheer de Landdrost!

Ik vind mij verplicht den Heer Landdrost bij dezen kennis te geven, dat gepasseerden Zondag, den 27sten dezer, in de Gereformeerde kerk te Polsbroek, zoo onder hêt zingen der Psalmen als der Evangelische Gezangen, verregaande oneenigheden hebben plaats gehad: zelfs zoodanig, dat de Heer Dumont, Predikant derzelver Gemeente, buiten staat was bij het eindigen van de Godsdienst den gewonen zegen uit te spreken.

Onderscheiden malen heeft men zich bij die Gemeente tegen het zingen der onlangs geïntroduceerde Gezangen trachten te verzetten en dat gedeelte van de Openbare Godsdienst te verstoren: edoch, dit is tot hiertoe door mij, met behulp van de Schouten van Noord- en Zuid-Polsbroek, gelukkig, en wel door het nemen van de zachtste en tevens geschikste maatregelen, belet geworden. — Dan, hoezeer, volgens het 6de Artikel der Publicatie, houdende Constitutie voor het Koninkrijk Holland, d.d. 7 Augustus 1806, door het gezag der Wet de uitoefening van alle Eerediensten moet beschermd worden, willen wij ons nochtans niet directelijk in Kerkelijke zaken inmisceren, zonder daartoe behoorlijk te zijn geauthoriseerd.

Het is om deze reden, Mijnheer de Landdrost! dat ik de vrijheid neme U Wel-Ed. vriendelijk te verzoeken, mij

---

[1]) Wij ontleenen deze bijzonderheden aan Ypey en Dermout, t. a. p., bl. 326, 327, ofschoon het ons vreemd voorkomt, dat reeds op 25 Mei van het *eerste* jaar der invoering een kerkeraad van staatswege eene aanschrijving krijgt, om niet door vertraging in die invoering den vrede te verstoren!

[2]) *Geschiedenis der Christelijke Kerk en Godsdienst, in Nederland;* door B. Glasius; Amsterdam 1844; bl. 204, 205.

in dit kritiek geval zoo spoedig mogelijk, en wel vóór den aanstaanden Zondag, de noodige elucidatie te geven, ten einde dezelve aan gemelde Schouten (tot de parochie van Polsbroek behoorende) in tijds te kunnen communiceren en de concerte te handelen; hetgeen te meer van belang is, omdat ik reden heb op den eerstkomenden Zondag voor buitensporigheden te vreezen.

Ik heb de eer te zijn, enz.

Op ontvangst van dezen brief werd besloten, den Hoofd-Officier aan te schrijven, om, in overeenstemming met de „Wettelijke Machten van Noord- en Zuid-Polsbroek", alles aan te wenden, wat door overtuiging en vermaning ter stilling der oneenigheden zou kunnen strekken; maar ook om bij verdere onverhoopte stoornis die middelen van bedwang te gebruiken, welke de aard der zaak zou vereischen. — Een en ander trof spoedig doel, want de Hoofd-Officier berichtte, dat de Godsdienst den volgenden Zondag niet gestoord was, en dat hij krachtige maatregelen had genomen om dit ook voor het vervolg te voorkomen.

Van eenigszins anderen aard is een Brief van den *Commissaris-Generaal van het Departement der Monden van de Maas*, gericht aan de Kerkeraden van het Departement, en gedateerd 17 Maart 1814, 's Gravenhage [1]):

WelEerw. Heeren!

De zucht om de inwendige rust in alle deelen van mijn Departement, zooveel in mij is, te helpen bevorderen, en het verlangen, dat de goede ingezetenen, door hartelijke tevredenheid, de vruchten smaken der zegeningen, welke de Voorzienigheid ons door de herstelling van het Doorluchtig Huis van Oranje geschonken heeft, hebben mijn aandacht doen vestigen op het verschillend oogpunt, uit 't welk de Evang. Gezangen bij eenige Kerkgemeenten van Holland beschouwd worden en de treurige verdeeldheden tot welke dit aanleiding geeft.

. . . .

Z. K. H. de Heer Prins van Oranje, Souverein Vorst van Nederland, heeft dan ook aanstonds na zijne komst

---

1) *Archief voor Kerkel. Geschiedenis* (Kist en Rooyaards), IX, bl. 535, 536.

tot de Regeering dezer landen, deze Kerkgezangen, derzelver oorsprong en bedoeling tot het onderwerp van Hoogstdeszelfs onderzoek gesteld; en, na zich volkomen te hebben overtuigd, dat dezelve voor de behoefte en opbouw der Herv. Kerk van Nederland, zeer dienstig en bevorderlijk waren, heeft voornoemde Vorst niet alleen daaraan Zijne Hooge goedkeuring gegeven, maar ook door het gebruik en het stichtelijk zingen van dezelve, bij alle godsdienstoefeningen, aan de vrienden van Zijn Huis het voorbeeld gegeven, van het genoegen, dat hij smaken zal, wanneer deze liederen, door alle de ledematen der Kerk, zonder onderscheid, tot God almachtig worden opgezongen, en door Zijnen zegen alle harten stichten en verblijden mogen.

Wanneer ik dus deze liederen thans aan de Kerkgemeenten uit een nieuw oogpunt te bezien geve, en als door den beminden Vorst van Nederland goedgekeurd en gebruikt, aanprijze, dan durf ik mij van de brave ingezetenen van Holland vleien, dat liefde voor Oranje, zucht tot rust en eendracht, en verlangen naar eenstemmige Godsvereering, allen bezielen, en, door het algemeen gebruik der bedoelde Gezangen hunne onderlinge stichting zal doen bevorderen.

Het zal mij hoogst aangenaam zijn, Z. K. H. eerlang te kunnen berichten, dat Hoogstdeszelfs voorbeeld en verlangen die eensgezindheid bij zijne geloofsgenooten heeft achtergelaten, welke hij onder alle de ingezetenen van het dierbaar Vaderland als de vruchten zijner regeering wenscht te vestigen.

Ik heb de eer met achting te zijn,

De Commissaris-Generaal voornoemd,

Van Tets van Goudriaan.

Ten slotte vinden wij in de *Boekzaal der Geleerde Wereld* een bericht uit Biervlied (Walcheren) van 1 April 1812 [1]), als bewijs „hoe zeer de handhavers der wetten, in ons Keizerrijk, er op gezet zijn, dat de goede orde en geschiktheid in de uitoefening van onzen openbaren Godsdienst plaats hebbe, en er zelf het hunne aan toebrengen, dat dezelve gehandhaafd worde.” In

---

1) *Boekzaal* van Juni 1812, bl. 651—654.

deze gemeente was een uur in den avond van elken Zondag bepaald, om zich te oefenen in het zingen der Kerkgezangen; welke oefening dan ook door velen met het beste gevolg werd bijgewoond. Op den 12^{den} Jan. evenwel bevond zich aldaar een persoon, met name Abraham Geense, „die de stoutheid had, van onder het gezang met zijn hoed op te staan; en daar de aanwezenden dit met verontwaardiging aanschouwden, verzocht onze Leeraar, dat hij de Gemeente toch niet langer zou ontstichten, maar zijnen hoed afnemen, en zich voorts stichtelijk zou gedragen; waarop voornoemde Geense, met eene luide stem op eene brutale wijze, te kennen gaf, dat hij zulks niet wilde doen, zich met een ongepaste beweging naar den Leeraar begevende, en zijn Eerw. herhaalde reizen, met de onbeschaamdste stoutheid toeduwende, dat hij volstrekt zijn hoed niet wilde afnemen, en ook niet uit de Kerk gaan."

Het gevolg van een en ander was, dat de inmiddels ontboden Commissaris van Politie „zulke sterke bewijzen van oproerigheid en schending van de goede orde in den Godsdienst" constateerde, „dat hij het noodig oordeelde, om een Proces-Verbaal op te maken, en hetzelve aan het Tribunaal van Eerste Instantie, resideerende te Ecloo, op te zenden. Deze zaak nam vervolgens de gedaante van een Proces aan, zij werd in het openbaar bepleit met dat gevolg, dat voornoemde Abraham Geense, wegens schending van de goede orde in den openbaren Godsdienst, gevonnisd werd, tot eene straffe van zes dagen gevangenis, eene boete van 15 francs, en de betaling van alle kosten der Procedure".

Het bericht eindigt met eene dankbetuiging aan het Tribunaal voor den gunstigen uitslag; „te meer nog daar wij in den geheelen loop der Procedure, de sterkste proeven hebben zien doorstralen, hoe zeer de Heeren Procureur Imperial, de President en Rechters doordrongen waren, van de edelste gezindheden, om alles te weren, wat maar eenigszins naar oproerigheid, en schending van de goede orde, in de uitoefening van den openbaren eeredienst, zwemen mocht, en daarentegen alles te bevorderen, wat strekken kon, om de goede orde daarin te handhaven; en vooral dewijl wij, sedert de uitspraak van dit vonnis, ons Godsdienstig Gezang nu ongestoord en met stichting uitoefenen."

HOOFDSTUK VI.

DE BEZWAREN TEGEN DEN GEZANGENBUNDEL INGEBRACHT, EN DE WEERLEGGING DAARVAN.

Is het ons in het vorige Hoofdstuk voldoende gebleken, dat aan de invoering van den Gezangenbundel lang geen onverdeelde instemming te beurt is gevallen, thans willen wij nagaan, welke de redenen daarvan waren, m. a. w. welke bezwaren er tegen zijn in 't midden gebracht; om dan tevens de weerlegging te hooren van hen, die op die bezwaren hebben geantwoord. De bronnen, waaraan wij een en ander ontleenen, zijn polemische en andere geschriften uit het tijdperk, dat hier wordt behandeld; wij laten de titels met enkele bijzonderheden volgen: [1])

Gedachten over geestelijke Oden en Liederen, inzonderheid tot gebruik bij den openbaren Godsdienst, door A. Van den Berg, predt. te Arnhem, opgedragen aan zijne medearbeiders, die met hem „gelastigd waren ter zake van Christelijke Gezangen"; Utrecht, 1802.

Brief aan den Uitgever, over het invoeren van geestelijke Gezangen bij den openbaren Godsdienst; als aanhangsel achter het bovenstaande, en geschreven door ds. Hinlopen te Utrecht; 1802.

---

[1]) Niet *alles*, waarin bezwaren tegen den Bundel werden geopperd of weerlegd, konden wij machtig worden; er moet in dien tijd nog meer het licht hebben gezien; evenwel ligt in het aantal en den aard van het volgende voldoende waarborg, dat hier *de* bezwaren en *de* weerlegging zijn weergegeven.

Onpartijdig Onderzoek en ernstige Gedachten over het invoeren van Gezangen en Liederen in de Gereformeerde Kerk in Nederland, door „een voorstander van de leere der Hervormde Kerk"; Haarlem, 1803. De onbekende schrijver, reeds lang voor hebbende, over dit onderwerp zijne meening kenbaar te maken, had daaraan nog niet voldaan, maar wordt door den bovengen. Brief er toe gebracht.

Het Ongegronde van sommige Vooroordeelen tegen het Evangelische Gezangboek, en het Onbetamelijke van den Tegenstand bij deszelfs Invoering aangewezen, in eene onderhandeling tusschen drie lidmaten der Geref. Kerk; waarschijnlijk door Fokke Liefsting te Rauwerd; Leeuwarden, 1807.

Dichtkundige Aanmerkingen op de Evangelische Gezangen, met eene Voorrede; Amsterdam, 1806. — De onbekende schrijver plaatst naast elkander: eenige evang. gezangen, die uit het Hoogduitsch zijn vertaald, en eene andere vertaling, die er vroeger reeds was, om zoodoende eene vergelijking te maken, of „de meeste dezer veranderingen meer schenen ontstaan uit een zucht om veranderingen, dan wel wezenlijke verbeteringen te maken."

Aanmerkingen op de Evangelische Gezangen, op verzoek der Classis van Utrecht aan haar of derzelve Gecommitteerden medegedeeld; door Adam Simons, predt. te Thamen aan den Uithoorn (classis van Utrecht), sedert 1816 Hoogleeraar te Utrecht, 1807. — Dit geschrift is niet gedrukt, maar nauwkeurig naar 't oorspronkelijke afgeschreven door I. van Harderwijk, predt. te Katwijk aan Zee. [1])

Beoordeeling met Verbeteringen van alle de Evangelische Gezangen, naar de leer des Bijbels en den Hervormden Godsdienst, door een Zang- en Dichtlievend Genootschap; opgedragen aan alle de leeraren van den Hervormden Godsdienst; Alkmaar, 1808. — Het geschrift geeft een *verbeterde editie* van den Gezangenbundel, met eenige noten; rijmklanken, wijzen, getal en grootte zijn, blijkens de Voorrede, hetzelfde gebleven, maar overigens is hier en daar nog al wat verandering aangebracht.

---

[1]) Het door ons gebruikte afschrift maakt deel uit van een bundel, genaamd: *Geschriften over de invoering van Psalmen en evang. Gezangen*, en berustend in de Bibl. der Ned. Maatschappij v. Letterkunde.

Leerrede om bij het gebruiken van de Evangelische Gezangen vrede te stichten in de Hervormde Gemeente te St. Maartensdijk, door J. Hoogendorp, predt. aldaar; Rotterdam, 1807.—Deze leerrede handelt over 1 Kor. 14 : 33, en is uitgesproken 31 Mei 1807.

Leerrede over Efeze 5 : 19, met het oogmerk, om dezelve bij het invoeren der Evangelische Gezangen, te Arnhem, uit te spreken; door A. Van den Berg, in leven predt. te Arnhem; Arnhem 1807. — Vooraf gaat eene inleiding van zekeren E. J. Post, waarin deze zegt, dat ds. Van den Berg zich voorgenomen had, de invoering van den Gezangenbundel zelf met eene toepasselijke leerrede te doen plaats hebben in zijne Arnhemsche Gemeente; maar dat eene zeer snel toenemende ziekte hem het onmogelijk maakte aan dit voornemen gevolg te geven. Met moeite had hij zijne woorden, die hij in hoofdzaak van plan was geweest bij die gelegenheid te spreken, op schrift gesteld.

Adres aan alle de respectieve Hoog-Eerwaardige Synodale Vergaderingen der Hervormde Nederduitsche Gemeenten dezer landen, die dezen jare zullen gehouden worden, tot Redres van de voorkomende gebreken, in de nieuwe Evangelische Gezangen, zoo ten aanzien van de Hervormde leer als die der taal- en dichtkunde; door en van wegens een aantal leeraren, ouderlingen, diaconen en leden der gemeenten in ons vaderland; Amsterdam, 1807.

Brief van Philadelphus, aan den Opsteller van het Adres aan de Synodale Vergaderingen, tot Redres van de voorkomende gebreken in de nieuwe Evangelische Gezangen, Leiden 1807. — Dit geschrift is een antwoord op het vorige, en begint met een algemeene klacht: dat men door zóó te doen als de adresseerenden, de belagers en bestrijders van het Evangelie in de hand werkt: wij beleven een tijd, dat de Verlosser bespot, en zijne gezanten gesmaad en gelasterd worden; hoe zullen dezulken met helsche vreugde juichen, als zij zien, dat zelfs de Leeraars er over twisten, hoe men Jezus verheerlijken moet!

Rapport over de Invoering van nieuwe Kerkgezangen bij de gemeenten der Hervormden, door Gecommitteerden der Synode van Noord-Holland uitgebracht, en door dezelve Synode den 26sten Juli 1797 goedgekeurd; 1797.

De Hervormde Nederduitsche Kerk van ons vaderland in gevaar wegens de Evangelische Gezangen, of: *Winterreis van Jan Regtzinnig*, gedaan op het eind des vorigen en in het begin des tegenwoordigen jaars; zonder plaats en jaartal.

Brief van R. Speelman, predt. te Hardinxveld, *ter wegneming van eenige bedenkingen over de onlangs ingevoerde Evangelische Gezangen;* Gorinchem, 1807.

Gesprek over de Kerkgezangen, tusschen den Kerkvoogd, Kasper en Joris; uit 't Weekblad tot Nut van 't Algemeen, voor het jaar 1803; no. 16.

Iets over de Psalmen; in samenspraken tusschen Klaas, Pieter, Jan, Hendrik en een Predikant; onder de zinspreuk: Wie men zich ook verbeeldt, Dat hier de schrijver is; 't Is zeker evenveel, Zoo 't stukjen nuttig is; Sneek, 1807.

Vrijmoedige Aanmerkingen op de Evangelische Gezangen, thans bij de Ned. Herv. Gem. in gebruik; door een gezelschap kerk- en lettervrienden; Amsterdam, 1807. — Het geheel bestaat uit acht vervolgstukjes; waarin de Gezangen successievelijk worden behandeld; drie van deze acht behandelend Gez. 1—14, hebben wij slechts te onzer beschikking. Het zijn alle aanmerkingen, niet op de beginselen, ook niet op onrechtzinnigheid, maar alleen op taal en stijl. De verwachting, zoo wordt in de Inleiding betoogd, was hoogst gespannen: ieder verwachtte eene uitmuntende verzameling; maar . . . . men is hierin bitter teleurgesteld: de Bundel is vol gebreken!

Iets over de Evangelische Gezangen, die met het begin van den jare 1807 in de Ned. Herv. Kerk zijn ingevoerd; in samenspraken tusschen Arjen, Beernt en Cornelis; Sneek, 1807.

Bibliotheek van Theologische Letterkunde; Deel V, bl. 441—457; Amsterdam, 1807. — Hier wordt gevonden eene recensie van de Redactie van dit Tijdschrift, over de Evangelische Gezangen. Over 't algemeen wordt de Bundel geprezen; evenwel heeft de recensent enkele bezwaren tegen de taal.

Algemeene Vaderlandsche Letter-Oefeningen, voor 1806; bl. 647—651; Amsterdam 1806. — Eveneens eene korte recensie van de Redactie. Uit letterkundig oogpunt is „het meeste te middelmatig om iemand van smaak te kunnen voldoen;" „als Dichtverzameling kunnen wij het geen groote lof

toezwaaien; en niemand zal dit vreemd vinden, daar de Voorredenaars zelven ons berichten, dat zij wel eens de taal aan de kieschheid der Dichtkunde en deze aan de zuiverheid van leer en gevoelens hebben moeten opofferen."

Beantwoording van latere bedenkingen op de Evangelische Gezangen, door P. J. R., een beminnaar van vrede en orde; 2[de] druk; Rotterdam, 1819.

Acta der Provinciale Synoden, t. a. p.

Wij verdeelen de ingebrachte bezwaren in twee hoofddeelen: 1° de algemeene bezwaren tegen den Bundel en de invoering daarvan, buiten zijn inhoud om; 2° de bezwaren tegen den *inhoud* van *dezen* Bundel. Die van de eerste soort zouden wij *formeele*, die van de tweede *materieele* bezwaren kunnen noemen. Beide groepen wenschen wij afzonderlijk te behandelen.

I. FORMEELE BEZWAREN.

1. *De invoering van een Gezangenbundel in de Ned. Herv. Kerk gaat in tegen de Kerkenordening van Dordt* (1618—19).

Alzoo het *Adres aan de H. E. Syn. Verg.*: de gewichtigste overweging tegen den Bundel is deze [1]): In art. 69 in de Kerkenordening van 1618—19 staat, dat men alle andere gezangen (buiten de daar genoemde in ons Psalmboek voorkomende) uit de Kerk weren zal, en men, waar er eenige albereids ingevoerd zijn, dezelve met de gevoegelijkste middelen weer afstellen zal; het „afgaan en buiten effect stellen van dit Art. der Kerkenordening der Nationale Synode door de besluiten van particuliere Synoden, zou zoo licht tot andere Art. kunnen overslaan en de dangereuste gevolgen veroorzaken."

In den *Brief van Philadelphus* blijft deze het antwoord hierop niet schuldig, maar zegt ongeveer [2]): Het betreffende artikel behoort niet „tot de Algemeene Vergadering der Uitheemsche Theologanten, maar tot de Domestieke schikkingen der Inlandsche Kerken, en dus tot eene Synodale bijeenkomst, die

---

[1]) t. a. p. bl. 36.

[2]) t. a. p. bl. 16 enz.

geen meer macht of meer gezag moet worden toegekend, dan die, op welker uitdrukkelijken last de Evangelische Gezangen zijn bijeenverzameld en goedgekeurd". Zoo leest men in dezelfde Kerkenordening, dat de orgels geduld worden in die kerken, waar zij zijn, doch dat zij met geen nieuwe mogen vermeerderd worden; dit en dergelijke maatregelen zijn te danken aan de reactie tegen de Roomschen en alzoo uit de tijdsomstandigheden te verklaren; maar onze Vaders zullen niet bedoeld hebben, dat men door alle tijden heen onvermijdelijk verplicht zou zijn, zich stiptelijk daaraan te houden. Trouwens dit Art., meent Ph., moet zóó uitgelegd worden, naar de beteekenis van het verband, „dat daarin alleen verboden wordt het eigenwillig invoeren van liederen door eenen particulieren Leeraar, zooals men in dien tijd daarvan wel voorbeelden had." Bovendien, de Dordtsche Vaders kunnen en zullen niets vastgesteld hebben in strijd met Ef. 5 : 19 en Col. 3 : 16.

Reeds aan het *Noord-Hollandsch Rapport* van 1797 was dit bezwaar bekend; wij zien daar: Tegen de invoering wordt aangehaald art. 69 van de Kerkenordening van Dordt. Maar daartegen is op te merken: 1°. men gebruikt, behalve de in dat art. genoemde gezangen, in onze gemeente reeds andere, b.v. den Morgenzang, den Avondzang, enz.; 2°. reden van dat art. lag volgens Voetius, Polit. Eccles., dáárin dat er toen door de Roomschen, zelfs door de Remonstranten gezangen ingevoerd waren, die op een gansch anderen toon waren gestemd; 3°. als er, zooals art. 50 bepaalt, sedert dien tijd alle drie jaar eene Nationale Synode gehouden was, zou hierin al veel vroeger verandering gekomen zijn, evenals op het punt van de orgels.

In overeenstemming met dit laatste is, wat de schrijver van *Onpartijdig Onderzoek* op dit bezwaar antwoordt [1]: als het Nieuwe Testament het veroorlooft, dan kan het niet ongeoorloofd worden gemaakt door kerkelijke noch staatkundige plakkaten of verordeningen. Hij verwijt dengene, die dit bezwaar oppert, „de Politieken naar de oogen te zien".

De *Brief van Speelman* behandelt deze zaak aldus [2]: Men zegt, is het invoeren van Gezangen niet door vroegere Neder-

---

[1]) t. a. p. bl. 13—15.
[2]) t. a. p. bl. 23, 24.

landsche Synoden verboden? Hierop is alleen het volgende te antwoorden: dit schijnbezwaar is ontleend aan het tweede deel van den Redelijken Godsdienst van vader Brakel, en wel aan de 7[de] Afdeeling van het 37[ste] Kapittel; maar daaruit zien wij alleen, dat de Nederlandsche Synoden besloten hebben geen andere zangstukken dan de Psalmen van David te gebruiken, en dat het dus geen leeraar zou vrij staan, om eigener gezag, behalve de Psalmen, ook andere liederen in zijne gemeente te laten zingen; „doch hiermede kan het invoeren van liederen voor latere tijden, wanneer volgende Synoden dit zouden goedvinden, niet verboden zijn."

In de *Beantwoording van latere bedenkingen* wordt dit bezwaar aldus weerlegd [1]). Dat verbod zag op bijzondere personen en plaatsen, en niet op de geheele Kerk; om wanorde te voorkomen was het wijs en noodig, zulks te verbieden; maar om te verbieden, dat naderhand eene volgende Synode Gezangen zou invoeren, daartoe had de Synode geen macht; in de *leer* mag geen verandering komen, maar in den *vorm* van kerkendienst hangt alles af van tijden, zeden en omstandigheden.

2. Hieraan ten nauwste verbonden is de bedenking: *de Gezangenbundel is niet geapprobeerd.* Dezelfde *Beantwoording* zegt hierop, tegelijk met het bovenstaande: De leden van de commissie tot vervaardiging en verzameling der Gezangen zijn daartoe alle door de Nederlandsche Synoden benoemd, gelast, gecommitteerd en geauthoriseerd. Wie moesten de Gezangen nu nog approbeeren, zooals sommigen zeggen? „Alle de leden van alle de *Synoden*? Maar die zijn wederom Gecommitteerden hunner *classen*, de classen zijn Gecommitteerden hunner *kerkeraden*, en de Kerkeraden hebben weder aanstelling van de *gemeenten*; zoodat, volgens dien regel, dan *alle de leden der Hervormde Kerk* de Gezangen zouden hebben moeten visiteeren en approbeeren." [2])

In bovenstaande bedenkingen en antwoorden blijkt dus duidelijk, dat van zekere zijde de Dordtsche Synode als een beletsel voor de Gezangen moet dienst doen. Te opmerkelijker is het

1) t. a. p. bl. 22.
2) t. a. p. bl. 23, 24.

daarom, dat van die zelfde zijde de stem wordt vernomen, dat volgens art. 7 van de Geloofsbelijdenis geen apostel, geen engel zelfs, dus ook geen Synode (dus ook niet die van Dordt) in de goedkeuring van een of ander een beslissend bewijs vóór die zaak vermag te geven. Het is een tegenstander, die het zegt, nl. de schrijver van *Aanmerkingen op de Evang. Gezangen*, in een naschrift, en wel met deze woorden: „men merke eindelijk op, dat de goedkeuring der Synoden geen beslissend bewijs is in de Hervormde Kerk; zie Nederl. Geloofsbelijdenis art. 7." Zoo zien wij, dat de tegenstanders elkander zelve de wapenen uit de hand slaan. Hij had echter 't oog op de Synoden, die tot het ontstaan en de invoering van den Bundel hadden meegewerkt.

En zoo komen wij van zelf tot het bezwaar, dat in den *Brief van Speelman* aldus zijne uitdrukking vindt[1]):

3. *Kunnen de Synoden, die de Gezangen verzameld en ingevoerd hebben, doen wat zij willen?*

Waarop dan dit antwoord wordt gegeven: „Men moet niet denken, dat de Synoden alleen gehouden worden om de in de Kerk dadelijk plaats hebbende orde te bewaren, en alleen voor de rechtzinnigheid der leere te waken; het is ook een voornaam einde, waartoe ze vergaderen, om alles uit te denken en aan te wenden, wat maar dienen kan, om onze opbouwing in het geloof, onze stichting, en daardoor onze deugd en Godzaligheid te bevorderen".

4. *De Gezangen zijn slechts „menschelijke opstellen, uitvindingen van menschelijk vernuft* (tegenstelling van de Psalmen, als zijnde Gods Woord).

Zoo zegt in *Het Ongegronde van sommige vooroordeelen* Petrus (tegenstander)[2]): De Psalmen zijn van God ingegeven; doet men dan Gods werk geen oneer aan, als men gezangen, door menschen gemaakt, plaatst nevens psalmen, door den H. G. geïnspireerd; is dat niet eene verachting van de psalmen? Godart (voorstander) antwoordt[3]), dat men niet *veracht*, maar

[1]) t. a. p. bl. 23.
[2]) t. a. p. bl. 26.
[3]) Het volgt uit den aard der zaak, dat de antwoorden op deze soort

verbeteren en *vermeerderen* wil: er zij wel vele schoone en geschikte verzen onder de psalmen, maar Christenen hebben nog iets anders noodig.

Tegen de benaming, die het *Adres van de H. E. Syn. Verg.* aan de Gezangen gaf, als „enkel voorbrengselen van het menschelijk vernuft", tegenover de benaming van de Psalmen, als „van God ingegeven liederen", komt *Philadelphus* in zijn *Brief* aldus op[1]): òf een *„ingegeven lied"* is synoniem met *gedicteërde woorden*, ten minste zulk een, dat enkel *oorspronkelijke bijbelsche woorden* behelst, maar dan moeten wij de *letterlijke* tekst, en wel in het Hebreeuwsch of Grieksch zingen; òf men laat de uitdrukking *„ingegeven"* betrekking hebben op *geopenbaarde zaken*; maar „die vindt men ook in alle de nieuwe Gezangen, want gij kunt niet ontkennen, dat zij op de Openbaring gegrond, dat zij met vele bijbelsche spreekwijzen versierd zijn". Van de overzetters van den Bijbel en van de dichters van de rijmpsalmen kan men evenmin als van de vervaardigers der Evangelische Gezangen zeggen, dat zij door den Heiligen Geest gedreven werden: „de eerste hebben dus boven de laatste niet vooruit", en deze moeten niet veracht worden, „wijl zij uit Bijbelsche denkbeelden en zaken, in onze moedertaal overgebracht, zijn samengesteld, en, *in dien zin alleen*, vruchten kunnen genoemd worden van het vernuft en de schranderheid der menschen".

Ds. J. Hoogendorp betoogt in zijne *Leerrede*[2]): Sommigen zeggen, de Gezangen zijn menschenwerk, de Psalmen Gods werk. Maar, bij de Psalmen is taal en dichtmaat ook werk van menschen; trouwens dan behoeft men niet in de kerk te komen, waar menschen spreken; dan moet men geen geschriften van Brakel lezen; dan moet men niet gehecht zijn aan de Nederl. Geloofsbelijdenis.

Ook het Noord-Hollandsch rapport heeft dit bezwaar onder de oogen gezien, en aldus weerlegd[3]): Behalve dat men voor

---

bezwaren, veelal overeenstemmen met de motieven, die de Christelijke gemeenten naar een Evang. Gezangenbundel deden verlangen, en die wij in ons Tweeds Hoofdstuk hebben behandeld. Het is dus onnoodig, hier daarop weer nader in te gaan.

[1]) t. a. p. bl. 22, 23.

[2]) t. a. p. bl. 42, 43.

[3]) t. a. p. bl. 8.

10

Kerkgezangen Doxologieën uit het Nieuwe Testament nemen kan, zijn ook onze openbare gebeden en andere gedeelten der Lutergie grootendeels „menschelijke opstellen".

Philadelphus geeft in zijn *Brief* dit antwoord [1]): Men zegt, dat terwijl Psalmen goddelijk gezag hebben, de Gezangen toch slechts opstellen van menschen zijn. Maar dit is van de Psalmen wel waar, voor zoover zij in de oorspronkelijke Hebreeuwsche taal, maar niet zooals zij vertaald en op rijm gesteld zijn, zooals wij ze zingen; zóó zijn ze slechts van goddelijk gezag, voor zoover ze met de oorspronkelijke overeenkomen; en dit is met de Gezangen evenzoo, die ook op den bodem van den Heiligen Schrift staan.

En in de samenspraak *Iets over de evang. Gezangen*, als Beernt (tegenstander) gezegd heeft: „ik houd niet van die menschelijke overleveringen", antwoordt Cornelis hem [2]): Ook de Catechismus, de Geloofsbelijdenis en de Formulieren zijn niet de eigen woorden van den Bijbel.

En in het *Gesprek over de Kerkgezangen* zegt [3]) iemand hetzelfde van het Gebed in de kerk.

Zij, die wat minder streng in hun oordeel zijn, zeggen:

5. *De Psalmen geraken daardoor achter de bank.*

Men kan nl. de vorafgaande weerleggingen beamen, maar toch niet willen toestaan, dat de Psalmen, die de oudste rechten hebben, door de nieuwere liederen worden verdrongen. Zoo lezen wij in den *Brief van ds. Hinlopen* [4]): „Indien er liederen ingevoerd worden, zullen de Psalmen achter de bank liggen. Men geeft voor, eenige invulling uit het Evangelie bij de Beloften te doen; en men zoekt andere liederen over de Schepping en Voorzienigheid, de getijen des jaars, bid- en dankdagen, en andere zaken, waarvan men zoo vele schoone psalmen erkent te hebben". Dit bezwaar wordt weerlegd in *Onpartijdig Onderzoek*, waar de schrijver betoogt [5]), dat hij niet

---

1) t. a. p. bl. 15, 16.
2) t. a. p. bl. 8.
3) t. a. p. bl. 127.
4) t. a. p. bl. 151.
5) t. a. p. bl. 33.

kan inzien, waarom dit niet geoorloofd is, daar in het Nieuwe Testament *openlijker* wordt uitgesproken, wat in de Psalmen *gezocht* moet worden; het bezwaar, dat de Psalmen in onbruik zouden geraken, zou voorkomen kunnen worden door een kerkelijke wet, dat in iedere godsdienstoefening minstens éénmaal gezongen zou moeten worden uit de Psalmen.

Overigens vloeit dit bezwaar met het voorgaande ineen.

Een zeer goedkoop argument tegen den Gezangenbundel, dat wel vaak, maar toch alleen dan gehoord werd, als er schaarschte was aan andere argumenten, of als men niets te repliceeren had op de weerlegging van een ander, was dit.

6. *Wat doen wij met zulke nieuwigheden; onze voorouders hebben het ook niet gedaan.*

De weerlegging hiervan kon niet moeielijk vallen. Natuurlijk lag al dadelijk voor de hand, dat alles wat nieuw is, daarom nog niet verkeerd mag worden genoemd. Maar behalve dat, kon men er ook op wijzen, dat het volstrekt niet iets nieuws was, daar reeds Paulus, Ef. 5 : 19 en Col. 3 : 16, vermaand had, elkander op te bouwen met „lofzangen en geestelijke liederen", terwijl dadelijk na de Hervorming duizenden aan die roepstem gevolg gegeven hebben ja, ook wij zelve reeds zoo lang de Gezangen achter in ons Psalmboek hebben gebruikt [1]). Verder wordt ook meermalen [2]) er op gewezen, dat reeds de Bithynische stadhouder Plinius, in zijn Brief aan Trajanus [3]), gewaagt van lofzangen, die in den vroegen morgenstond door de Christenen werden gezongen.

---

[1]) *Leerrede van ds. Hoogendorp*, t. a. p. bl. 35, 36; *Het Ongegronde van sommige Vooroordeelen*, t. a. p. bl. 35; *Iets over de Evang. Gezangen*, t. a. p. bl. 7, 8.

[2]) o. a. *het N.-Holl. Rapport*, t. a. p. bl. 5.

[3]) Plinius sec., lib. 10, epist. 97. — Wijlen ds. P. Hofstede te Rotterdam, schijnt intusschen van meening te zijn geweest, dat deze lofzangen op de Psalmen sloegen; althans hij schreef in zijn reeds vroeger aangehaalden *Brief aan le Sage ten Broek* (t. a. p. bl. 21), met ophef sprekende over de Psalmen van David: „Het waren voornamelijk deze liederen, van welke de landvoogd Plinius aan keizer Trajanus schreef, dat ze vóór zonneopgang, ter eere van Christus gezongen werden".

Bij sommigen wordt dit zelfde bezwaar aldus uitgedrukt: wij hebben het reeds zoo lang met de Psalmen gedaan; konden wij het er niet langer mee doen. Waarop de *Brief van Speelman* dit antwoord geeft [1]: het is niet de vraag, of wij er langer mee *konden*, maar of wij er langer mee *behoefden*.

Van meer gewicht is dit:

7. *Er wordt door den Gezangenbundel twist en verdeeldheid in de Kerk binnengebracht.*

In den *Brief van Speelman* wordt dit bezwaar aangehaald in dezen vorm [2]: Toen onze voorouders het met de Psalmen alleen deden, was het beter gesteld in onze Kerk. En hierop wordt dan ad rem geantwoord: Als de toestand *nu reeds* slechter is, dan kan daarvan de oorzaak onmogelijk bij de Gezangen te zoeken zijn, want deze zijn pas onlangs ingevoerd [3].

Iets later [4]) laat dezelfde schrijver iemand de vraag doen: Werken ze dan niet reeds zeer veel kwaad en onrust, en had men dit niet alles kunnen vermijden, door ze achterwege te laten? Maar, zoo luidt de repliek, wat goeds is er ooit in een verdorven wereld tot stand gekomen, dat niet onrust ten gevolge had; wat kwade gevolgen had niet des Verlossers komst op deze wereld (Matth. 10 : 34—36); was het dan beter geweest, dat Hij nooit gekomen ware?

Een zeer eigenaardig boekje, dat blijkbaar tot doel heeft, dit ééne bezwaar allééń, op den voorgrond te stellen, terwijl overigens het ontstaan van den Bundel zoowel als de Bundel zelf, ten zeerste worden gewaardeerd, is: *De Herv. Ned. Kerk in gevaar*, of: *Winterreis van Jan Regtzinnig.* In de laatste bladzijden slechts komt deze bedoeling uit, en dan nog zonder eenigen betoogtrant, zonder eenige theologische kwestie, maar geheel en al van *practisch* standpunt uit. Jan Regtzinnig maakt een voetreis door Friesland, en hoort dan als boereknecht onwetend, voor 't eerst van de nieuw ingevoerde Gezangen. Wij hebben reeds vroeger gezien, hoe hij getuige was van een

---

1) t. a. p. bl. 13.
2) t. a. p. bl. 14.
3) de *Brief* is geteekend: 2 April 1807.
4) t. a. p. bl. 26.

stootende wanorde en een groot rumoer in de kerk van een klein dorp, toen de predikant een Gezang opgaf. Uit de kerk komende, spreekt hij met eenige personen, waarvan één o.a. zegt [1]): „waarom, zoude men zeggen, die [gezangen] dan maar niet achterwege gelaten, zoude men zoo iets niet voorzien hebben?" en even later zegt een ander: „zouden de heeren Predikanten dan denken, dat het nut, hetwelk deze Gezangen zullen stichten, rijkelijk tegen het nadeel, dat de verdeeldheid veroorzaakt, kan opwegen?" Weer in zijn woonplaats gekomen zijnde, komt er 's avonds iemand bij Jan en zijn baas te praten. Deze vertelt ongeveer [2]): ik kwam daar langs mijn buren, daar was groote twist tusschen vader en zonen; de vader wil een ander soort ploeg hebben om voortaan den grond mee te beploegen, de zoons willen niet; deze laatsten worden opgestookt door anderen, en de vader wordt vreeselijk belasterd; dat alles geeft erg veel oneenigheid enz. in huis, waarvan de gevolgen niet uitblijven: „de koeien worden op hun tijd niet gemolken, het koren niet behoorlijk gezaaid, het onkruid wast het goede zaad boven het hoofd; met één woord, daar waar voorheen de beste orde heerschte, is nu verwarring, dit kan niet anders dan verarming en vermagering tengevolge hebben." Na dit verhaal maakt de baas de opmerking: „wat is dit anders dan eene schets van hetgeen wij in onze dagen omtrent onze Gereformeerde Kerk beleven?" de Satan strooit verdeeldheid, en hij weet, wat hij doet! — De hoofdpersonen in dit boekje keuren deze verwarringen ten zeerste af; zij hekelen geducht de voorgewende rechtzinnigheid van hen, die zich in de hoogste mate onrechtzinnig betoonen, door geheel en al in te gaan tegen Hebr. 13 : 17; zij volgen hun Herder en Leeraar en achten met dezen de Gezangen op zich zelf een zegen; maar dit alles weegt niet op tegen de verdeeldheid en hare gevolgen. — Het boekje is uit practisch oogpunt geschreven; de strekking is: toegegeven, dat de Gezangen nuttig, ja zelfs noodig zijn, en dat er in deze Gezangen zelve geen enkele verkeerdheid te vinden is, — de invoering is een fout, omdat de eendracht er door verbroken is en de strijd ontvlamd.

---

1) t. a. p. bl. 129.
2) t. a. p. bl. 131—136.

Ten slotte nog eene aanhaling uit *Hinlopen's Brief* [1]: „Het is bekend uit de Kerkgeschiedenis, welke twisten en oneenigheden er over liederen en lofzangen gerezen zijn, en hoe men, door liederen zijn partij en aanhang heeft zoeken te stevigen." Hij acht het af te keuren, dat het bidden tot en verheerlijken van God daardoor wordt ontsierd, en dat leergeschillen in die liederen zouden insluipen. Zijn beantwoorder in *Onpartijdig Onderzoek* ziet [2]) de toekomst op dit punt niet zoo donker in, en zegt: wel nieuwe *liederen*, maar geen nieuwe *leer!*

8. *De melodieën zullen veel moeielijkheid met zich brengen.*

Dit bezwaar komt, in eenigszins gewijzigden vorm, bij de tweede groepeering ook nog te pas. Hier zij aangestipt, wat *ds. Hinlopen* in zijn *Brief* zeide [3]), dat de Nederlanders meer het Fransche voorbeeld, om bijna geen liederen buiten de Psalmen te gebruiken, dan het Duitsche hebben gevolgd, en dat zij daarvoor ook al meer redenen, dan wij nu weten, zullen gehad hebben. Hiermee had hij misschien op het oog, wat hij later beweert [4]): Aan de Nederlandsche ooren en kelen is het zingen niet zoo eigen, als aan de Duitsche en Fransche; en daarom zal men in het kiezen van wijzen hun wat moeten toegeven; want als men nu liederen ging invoeren, die meer begaafdheid en kunst vorderden, zou dit de menschen nog meer doen zwijgen en „wanhopen, om door het zingen Gode mede te verheerlijken." Het antwoord daarop in *Onpartijdig Onderzoek* luidt [5]): „de aard, de ooren en kelen van het Nederlandsche volk zijn volmaakt genoeg door den Schepper gevormd, om hem op eene, beter dan de gewone, kunstmatige wijze te loven en te verheerlijken, maar de opvoeding van het volk is te lang verwaarloosd."

9. *De zaak is ontijdig.*

Dit bezwaar troffen wij meermalen aan bij de Synodale Ver-

---

1) t. a. p. bl. 153.
2) t. a. p. bl. 33.
3) t. a. p. bl. 146.
4) t. a. p. bl. 162.
5) t. a. p. bl. 58.

gaderingen, zonder dat wij echter in de Acta van één dier Vergaderingen konden nagaan, welke argumenten men voor deze bewering had. Reeds de classis van Tiel wees er dan ook op in de Geldersche Synode van 1797 [1]), „hoe weinig beduidend de ophef is die door velen gemaakt wordt: de tijd is er nog niet geschikt toe! trouwens, moet men wachten totdat elk den tijd als geschikt beschouwt, dan zal er gewis nooit iets van komen." Het is merkwaardig, dat dezelfde classis er bij die gelegenheid tevens op wees, dat de gemeenten nu in veel gunstiger omstandigheden verkeerden dan bij de invoering van de nieuwe psalmberijming: toen *moest* men de nieuwe berijming zingen, nu wordt ieder *vrij* gelaten.

Misschien wordt hier hetzelfde bedoeld wat de schrijver van *Onpartijdig Onderzoek* aldus breeder uiteenzet [2]): Het Gereformeerd Genootschap placht zoo afhankelijk te zijn, dat men Politieke Commissarissen, als leden in Kerkelijke Vergaderingen, al wat ons Genootschap voorstelde, overwegen en besluiten zou, niet alleen hoorde beoordeelen, maar niet zelden zelfs door een wenk zag beslissen; het is dan ook de Hooge Regeering geweest, die ons tot heden van Gezangen verstoken liet blijven. Thans is dit niet meer zoo. Wat al of niet wenschelijk zij omtrent den invloed van den Staat op de Kerk, laat ik thans geheel aan zijne plaats. Maar indien die invloed eens weder, in alle kracht, werd hersteld, dan zou het van dat oogenblik af, hoogstwaarschijnlijk omtrent het nieuwe Kerkgezangboek blijven, zooals men het op dien tijd zou vinden. — Nu of nooit dus is zijn leus.

Om eenigszins volledig te zijn, dienen wij ook nog enkele bezwaren aan te stippen, waarvan echter betwijfeld worden kan, of zij ernstig gemeend zijn.

10. *De godsdienstoefeningen zullen wellicht door de Gezangen te lang worden.*

Het is weer *ds. Hinlopen*, die in zijn *Brief* deze vrees koestert [3]), dat door het zingen van lange liederen in de godsdienstoefening,

---

[1]) Acta van 1797, t. a. p. art. 16.
[2]) t. a. p. bl. 72, 73.
[3]) t. a. p. bl. 160.

„man, vrouw of kinderen, die thuis hebben moeten blijven, de thuis komenden ongeduldig verwachten of gemelijk ontvangen." De schrijver van *Onpartijdig Onderzoek* schijnt iets voor dit bezwaar te gevoelen; hij dringt daarom aan op korte liederen [1]: „onze goddelijke Leeraar gaf een zeer kort voorbeeld in het volmaakst gebed; Zijn onderwijs was kort en zaakrijk, men moest dit navolgen; te lang denken vermoeit, en neemt de leere en stichting weg."

11. *Als Jezus Christus het gewild had*, *zou Hij het bevolen hebben.*
Het is de *Brief van Speelman*, die dit bezwaar aanhaalt, maar het dan tevens breed wederlegt op deze wijze [2]: Trekken wij een paralel met de Psalmen. Het is toch wel naar den wil van God, de Psalmen te gebruiken, en toch heeft Mozes, de insteller van den Israëlitischen godsdienst, bij welks plechtigheden deze Psalmen werden gebruikt, desaangaande nooit eenig bevel gegeven, ja zijn die Psalmen veel later dan Mozes gemaakt. Zoo ook met den insteller van onzen godsdienst; ook onze Zaligmaker heeft — „gij gelooft immers wel, dat er, ook in de gemeente des Heeren, niets bij toeval geschiedt, maar alles wat daarin voorvalt, onder het weldadig bestuur van Hem gebeurt" — heeft wèl „van tijd tot tijd zorg gedragen, dat er in Zijn Kerk ook kon gezongen worden; dit deed Hij reeds ten tijde der Apostelen, zooals wij uit Ef. 5 : 19 en Col. 3 : 16 kunnen afnemen; en dit heeft Hij nu in onze dagen, ook ten onzen behoeve, gedaan; laten wij dit toch ootmoedig en dankbaar erkennen."

12. Van een vreemd gehalte is ook het argument tegen de Gezangen, dat

„de gemeene man (de broeder die nederig is, Jac. 1 : 9) niet met onkosten en het dragen van twee kerkboeken voor zich en zijne kinderen moet bezwaard worden."

Het is *ds. Hinlopen*, die in zijn *Brief* dit bezwaar te berde brengt [3]. Wij zagen niet, of men in dit laatste (het dragen

---

[1]) t. a. p. bl. 53.
[2]) t. a. p. bl. 31, 32.
[3]) t. a. p. bl. 160.

van het kerkboek) heeft trachten te voorzien. Wat de onkosten betreft, hebben wij reeds gezien, dat het *Noord-Hollandsch Rapport* voorspeld had, dat deze niet zoo hoog zouden loopen [1]: „de commissie kon tot op de laatste keuze schriftelijk correspondeeren; bij de laatste keuze zou alleen eene bijeenkomst noodig zijn", welke voorspelling wij echter niet in vervulling hebben zien komen. Wel deze andere, die er op volgt: er zouden wel dichters zijn, bij wie genoeg lust is, om ook buiten belooning tot de algemeene stichting mede te werken.

Ten slotte nog twee beweringen als zouden de vaders der Gezangen daarmede minder goede bedoelingen hebben gehad.

13. *Het is „eene uitvinding van luie predikanten of boekjen-preekers, om dan langer te zingen en korter te preeken."*

In de samenspraak *Iets over de Evang. Gezangen* beweert [2]) Arjen (neutraal), dat hij dit van zijn' buurman heeft gehoord. Cornelis (voorstander) weet hem dan te recht te antwoorden, dat predikanten, die daarvan misbruik wilden maken, dit even goed met de Psalmen hebben gedaan en nog doen; want men kan even goed een geheelen Psalm laten zingen, als een Gezang.

14. *Het is eene uitvinding van ruime predikanten, die „eigenlijk in 't hart Remonstranten zijn."*

Het is in dezelfde samenspraak, dat Beernt (tegenstander) deze bedenking inbrengt [3]). Waarop Cornelis hem antwoordt, dat hij de heeren predikanten, die deze Gezangen hebben vervaardigd en verzameld, niet persoonlijk kent, maar dat hij hen kent uit hunne werken, en hunne werken hebben andere getuigenissen gegeven: „de Gezangen zijn zóó recht evangelisch, en zóó in den geest van Jezus Godsdienst opgesteld; zóó recht instemmend met onze Formulieren, dat wij ruime stof hebben om Gode te danken."

---

1) t. a. p. bl. 13.
2) t. a. p. bl. 7.
3) t. a. p. bl. 10, 11.

II. MATERIEELE BEZWAREN.

1. Hieronder brengen wij in de eerste plaats het groote bezwaar, *dat de Gezangen niet rechtzinnig zouden zijn.*

Wij zullen hier eerst de veelvuldigst aangewezen „staaltjes van onrechtzinnigheid", en daarna nog enkele voorbeelden geven van wat als zoodanig werd aangeduid.

Gez. 5 : 3 wordt gesproken over *werelden* in plaats van *wereld.* In *Het Ongegronde van sommige vooroordeelen* zegt Bernardus (tegenstander) [1], dat het hem kwalijk getroffen heeft, dit te moeten lezen, terwijl de Bijbel hem leert, dat er slechts één wereld is. Godart (voorstander) wijdt dan lang uit over de vele onderzoekingen op natuurkundig en sterrenkundig gebied; dat er wel degelijk meerdere werelden bestaan, en dat de Bijbel ons niet de geheimen der natuur ontdekken wil; trouwens, het is hem een kwestie van *spreekwijze*, of men het gansch heelal één *wereld*, of dat men de verschillende planeten enz. *werelden* noemt. — Ook de *Beoordeeling met verbeteringen* komt tegen deze uitdrukking op, en verandert daarom die regels [2]: God heeft, naar het gemoedelijk belijden en gelooven van eenvoudige menschen, maar één wereld geschapen volgens zijn onfeilbaar woord. En het *Adres tot redres* noemt het in verband met *Gez. 46 : 25*, waar, zegt de schrijver [3], zonnen ontboden en engelen als bliksemschichten gebruikt worden; bovendien, gaat hij voort, worden hier, evenals ook *Gez. 10 : 4; 23 : 2; 53 : 2; 146 : 1*, van *zonnen* of *duizend zonnen* gesproken; zoo *Gez. 5 : 3; 6 : 2* over *werelden* en *wereldbollen*, en *Gez. 8 : 4* duizend wereldklooten; dit verstaan eenvoudige belijders niet, die in het denkbeeld zijn, dat God maar één zon, maar één wereld geschapen heeft. — Eene eigenaardige, maar om hare eenvoudigheid, misschien niet onverdienstelijke oplossing van dit bezwaar, vinden wij in de samenspraak *Iets over de evang. Gezangen*, waar [4]) Cornelis zijn tegenstander Beernt op diens bedenking geen ander antwoord geeft dan dit: welnu, zing

[1]) t. a. p. bl. 38—46.
[2]) t. a. p. bl. 4.
[3]) t. a. p. bl. 25.
[4]) t. a. p. bl. 19.

dan, indien het u moeielijk is, uwe gedachte buiten den omtrek van deze wereld te bepalen, in plaats van *werelden*, het enkelvoudige *wereld*.

Gez. 49 : 1 en nu geen zondaar meer. In de *Beoordeeling met verbeteringen* is dit veranderd in [1]: *en nu geen doemling meer*, als beter strokende met de leer des Bijbels: de apostel Paulus heeft het nooit van zich durven zeggen, hij klaagde integendeel veel over het lichaam der zonden; maar Rom. 8 : 1 spreekt hij in de geloofstaal, als in deze verandering wordt aangegeven. — In *Aanmerkingen op de evang. Gezangen* vindt men de uitdrukking in strijd genoemd: met Catech. Zond. 23, vr. 60 : *en nog steeds tot alle boosheid geneigd;* met het Formulier van het H. Avondm.: *wij bekennen, dat wij midden in den dood liggen;* met 1 Joh. 1 : 8 *indien wij zeggen dat wij geen zonde hebben, dan verleiden wij ons zelven.* — In den *Brief van Philadelphus* hooren wij deze weerlegging [2]: Neen, de Christen zondigt: door Jezus verlost en geheiligd, niet meer met genoegen, niet meer opzettelijk; „in dien zelfden zin getuigt de apostel Johannes, dat hij, die uit God geboren is, niet meer zondigt."

Gez. 31 : 1 o, sterveling, gevoel uw waarde. Waarin bestaat de waarde van een ellendig zondaar? zoo roept het *Adres tot redres* uit [3]. En *Philadelphus* antwoordt in zijnen *Brief* aldus [4]: het woord *waarde* beteekent niet alleen *verdienste*, maar ook „die trap van genadevolle waardigheid, welken hij [de Christen] naar het deugdenbeeld van zijnen Schepper, door de liefde van God en Jezus bereikt, en in de eeuwigheid meer en meer bereiken zal;" zoo ook Ps. 8 : 4. — En *Speelman* in zijnen *Brief* [5]: onze leer leert wel, „dat wij geene verdienstelijke waardigheid hoegenaamd voor God hebben; maar ook, dat wij zoodanig en tot zulke heerlijke einden van God geschapen zijn, dat wij boven alle zijne schepselen op deze wereld, de grootste voortreffelijkheid bezitten, en daardoor onder dezelve in waarde

---

1) t. a. p. bl. 44..
2) t. a. p. bl. 37.
3) t. a. p. bl. 24.
4) t. a. p. bl. 33.
5) t. a. p. bl. 16.

zeer uitmunten; hoe meer wij nu deze waarde gevoelen, zoo veel te meer zullen wij het daarop toeleggen, om ons overeenkomstig dezelve te gedragen."

Gez. 98 : 2 het kroost thans door den Doop herboren. Hierover kwamen heel wat pennen in beweging. De *Beoordeeling met verbeteringen* formuleert hare bedenking aldus [1]): Niettegenstaande het gebed achter het Formulier, houden wij dit op grond van den Bijbel en op het gevoel van ons hart, voor eene volstrekte onwaarheid. — En het *Adres tot redres* [2]): Dit is strijdig met de 47ste vraag van den Catechismus: is dan het uiterlijk waterbad de afwassching der zonden zelve? antwoord: neen, want alleen het bloed van J. Chr. en de H. Geest reinigt ons van alle zonden; en eveneens strijdig met art. 34 v. d. Nederl. Geloofsbelijdenis. — Zoo ook in *Het Ongegronde van sommige veroordeelen* [3]); Bernardus (tegenstander) acht dit Paapsch; Doop is teeken en zegel van de afwassching der zonden, maar daarom zijn al de gedoopten niet wedergeborenen; dat is eene kettersche nieuwigheid! Godart (voorstander) antwoordt daarop, dat deze gedachte juist oud, d. i. Gereformeerd is: zie art. 15 van onze Geloofsbelijdenis: de verdorvenheid wordt door den Doop niet ganschelijk te niet gedaan, noch geheel uitgeroeid, — dus wèl gedeeltelijk; en in het gebed na het Formulier van den Doop wordt den ouders in den mond gelegd, dat God hun en hunnen kinderen door het bloed van Jezus de zonden heeft vergeven. Leert hieruit dus, gaat G. voort, dat het niet verstandig is, zoo onbepaald te roepen: wij moeten ons bij het oude houden, daar gij zelf in uwe denkbeelden omtrent den Doop, met onze Kerk daarvan afgeweken zijt. — *De Brief van Speelman* weerlegt dit bezwaar aldus [4]): „wij moeten volgens Joh. 3 : 5 uit water en geest beide geboren worden; voor het eerste wordt hier ten aanzien van gedoopte kinderen gedankt; en met opzicht tot het laatste worden ze aan de genade van den Heiligen Geest biddend aanbevolen;" trouwens, hetzelfde vinden we in de dankzegging van het Formulier. — Ten slotte

---

1) t. a. p. bl. 83.
2) t. a. p. bl. 22, 23.
3) t. a. p. bl. 47—52.
4) t. a. p. bl. 18.

zij vermeld, dat ook *ds. Hoogendorp* in zijne *Leerrede* dit bezwaar weerlegt, door op de dankzegging van het Formulier te wijzen [1]).

Gez. 9 : 1, 3. Waar Gods verstand begint en endt, en: *Ieder punt van d'eeuwigheid.* In het *Adres tot redres* vinden wij deze aanmerking [2]): hoe kan dat van een oneindig Wezen gezegd worden? — En in de *Aanmerkingen op de Evang. Gezangen* deze: hoeveel punten heeft de eeuwigheid? Zij is geen lijn, heeft noch begin, noch voortgang van oogenblikken, noch einde, volgens het strikt rechtzinnige.

Gez. 46 : 34. Aanbidt Hem in zijn wonden. In het *Adres tot redres* [3]): een Hernhutsch vers, dat in onze Gezangen niet past. — In de *Aanmerkingen op de Evang. Gezangen:* een lievelingsuitdrukking bij de Hernhutters.

Hier en daar is de genade te algemeen voorgesteld. Hooren wij, wat het *Adres tot redres* hierover zegt [4]): En ds. Van den Berg (in zijne „Gedachten") en de overige Gecommitteerden (in hun Voorbericht), waren toch uitgegaan van het standpunt, dat er niets in mocht voorkomen, eenigszins strijdig met de aangenomen leer der Ned. Herv. Kerk (Dordt 1618—19). Evenwel is de leer en de geest van vele liederen niet dezelfde als die, welke wij vinden in de Handelingen der Nationale Dordtsche Synode van 1618—19: „Men leest daar woordelijk C. 2 Art. 8, van den Dordtschen druk van 1621, bij Isaäc Janssen Canin: want dit is geweest den gansch vrijen raad, de genadige wil en voornemen Gods des Vaders, dat de levendigmakende en zaligmakende kracht van de dierbare dood zijnes Zoons, haar uitstrekken zoude tot alle uitverkorenen, om die alleen met het rechtvaardigmakend geloof te begaven, en door hetzelve onfeilbaarlijk tot de zaligheid te brengen. En zoo leest men fol. 130 deze woorden: zoo is Christus dan niet gestorven voor alle en een ieder mensche, maar voor vele menschen, dat is, voor alle en een ieder uitverkorenen, voor alle en een ieder schaap, voor alle en een ieder kind Gods,

---

1) t. a. p. bl. 51.
2) t. a. p. bl. 24.
3) t. a. p. bl. 26.
4) t. a. p. bl. 16—22.

voor zijne gemeente, die Hij eer liefgehad heeft, dan hij hem zelven voor dezelve gegeven heeft." Het ergert de schrijvers, dat in plaats van dit *particularisme* de verlossing zoo *algemeen* wordt voorgesteld, b.v. *Gez. 3 : 7, 5; 14 : 7; 32 : 4; 37 : 7 (6de regel); 46 : 39; 48 : 1, 2; 112 : 9; 120 : 2, 3; 121 : 3; 126 : 3; 127 : 1; 130 : 1, 3; 138 : 1; 129 : 2.* Zij laten er echter op volgen: „wij weten zeer wel, Hoog-Eerw. Heeren, hoe al deze bijgebrachte plaatsen uit de liederen nader en in eenen goeden zin kunnen verklaard worden, even gelijk wij de plaatsen uit de H. S. verklaren en verdedigen, die door andere gezindheden voor de leer der algemeene voldoening worden bijgebracht, dan waarom laat men de Gemeente in de Hervormde Kerk dus zingen, geeft men dus geen voedsel voor die leer, die in deze dagen maar al te veel in de Hervormde Gemeenten oplettendheid verdient?" — Tegen dit bezwaar wijst *Philadelphus' Brief* [1]) op Joh. 3 : 16 : Jezus bedoelde hier *de uitgestrektheid van Gods zondaarsliefde* op te merken, en zoo is het ook met de Gezangen. — Zoo waren ook de woorden uit Gez. 42 *: 1 dat God zoo lief de wereld heeft, om ons zijn' Zoon te schenken*, aan *ds. Hoogendorp* [2]) voorgelegd, als bewijs van te groote algemeenheid der genade, waarop hij eveneens op Joh. 3 : 16 wees; „zegt men, het woord *wereld* moet daar in eenen anderen zin worden opgevat, ik vraag, wat zou mij dringen om aan het woord *wereld*, in de Evang. Gezangen voorkomende, eenen anderen zin te hechten, dan wanneer wij het in den Bijbel ontmoeten."

Eenigszins hiermede in verband staat *Gez. 36*, waar diegenen reeds zalig worden gesproken, die het evangeliewoord nog maar hooren. De *Brief van Speelman* noemt [3]) dit bezwaar, maar weerlegt het aldus: daarmede wordt niet anders bedoeld, „dan dat hij die het woord der genade hoort, in een onschatbaar groot geluk deelt."

Wij nemen voorts nog eenige „staaltjes van onrechtzinnigheid" over uit de *Aanmerkingen op de Evang. Gezangen:*

Gez. 64 : 6 dat het (liefdevuur) in geluk en nood, altijd gloeie

---

[1]) t. a. p. bl. 29.
[2]) t. a. p. bl. 52.
[3]) t. a. p. bl. 17.

tot mijn dood. Paulus denkt er anders over: de liefde vergaat nimmermeer; 1 Cor. 13 : 8.

Gez. 67 : 5 Jezus, die u zelf verzaakte. Is dit waar? Is Jezus niet de getrouwe getuige, die de goede belijdenis beleden heeft voor Ponti Pilati?

Gez. 114 : 2 God zelf, Hij komt; Gez. 118 : 2 'k Zie u, God zelf; Gez. 119 : 2 Schoon Gij, God zelf. Dit is „Sabellianerij"; God zelf is niet mensch geworden, maar Hij, die zelf God is, de Zoon, onderscheiden van den Vader, evenwel zelf God, zooals goed staat *Gez. 46 : 24*: *Hij, die zelf God, wat God is, weet.* Zoo ook θεὸς ἦν ὁ λόγος, Joh. 1 : 1, niet ὁ θεός. Er is dus groot onderscheid tusschen *God zelf* en *zelf God.* Poot zingt wel: *Hij, God zelf, des vromen wenschen, woonde bij 't geslacht der menschen,* — doch Poot was beter dichter dan godgeleerde.

Gez. 119 : 8 En Gij, ook Gij, mijn God, Gij laat hem klagen. Niet overeenkomstig de gedachte, uitgedrukt Hebr. 5 : 7.

Gez. 146 : 3 Nu staat de toegang open, de Rechter is geen Rechter meer. Is dit laatste wel zoo volstrekt waar, als het hier wordt uitgedrukt?

Gez. 183 : 1 Niets houdt hier stand, niets dan de dood alleen. Wij lezen in den Bijbel: De dood is verslonden tot overwinning, de laatste vijand wordt eens te niet gedaan.

Gez. 151 : 6 O geest, o geest, breek door, breek door! Eene mystieke spreekwijze zonder zin, die ontleend is aan eene verkeerde uitlegging van Micha 2 : 13.

Gez. 119 : 6 daar gij voor ons ten kruisberg stijgt. Golgotha was eene plaatse, en wordt nergens in den Bijbel een berg of heuvel genoemd.

Gez. 122 : 3 Geen aanklacht laat Jeruzalem, noch Galilea hooren. Matth. 27 : 12 staat: *hij werd van de overpriesters en ouderlingen beschuldigd;* Marc. 15 : 3 : *de overpriesters beschuldigden hem van vele zaken;* Luc. 23 : 2 : *zij begonnen hem te beschuldigen.*

Gez. 122 : 4 En hij, die Jezus' gangen weet, zelfs zijn verborgen paden. N.B. van Judas! Had Jezus verborgen paden en gangen? Hij zeide tot zijne vangeren, Math. 26 : 55 : *dagelijks zat ik bij u in den tempel;* tegen den Hoogepriester, Joh. 18 : 20 : *ik heb vrij uit gesproken tot de wereld, — in 't verborgen heb ik niets gesproken.*

Gez. 184 : 5 Waar, waar is dan uw roof, o graf? waar dan uw

prikkel, zonde? De prikkel nu des doods is de zonde, en de kracht der zonde is de wet, 1 Cor. 15 : 55.

Ten slotte noemt *ds. Hoogendorp* in zijne *Leerrede* [1]) nog eenige plaatsen, waartegen bezwaren werden gehoord, die hij weerlegt:

Gez. 3 : 6 wij zegenen uwe goedheid. Hoe kan de mensch God zegenen, zegt men. En toch, ziet naar Paulus, Ef. 1 : 3, en naar Ps. 118 : 13. Zegenen beteekent hier *prijzen*, *verheerlijken.*

Gez. 80 : 1. Hier wordt *de vreeze Gods afgekeurd.* Maar vindt gij in uw Smytegeld ook niet de slaafsche vreeze afgekeurd? Het geldt hier een lied over *kinderlijk toeverzigt:* wie ook beve voor God, — wie met Hem verzoend is door Christus, bemint Hem als zijn Vader. Dan zijn wij geheel op de lijn van Rom. 8 : 15. —

Opmerkelijk, dat niettegenstaande dit alles, de schrijver in *Vaderlandsche Letteroefeniugen*, nadat hij uit ander oogpunt heel wat op de Gezangen had afgedongen, meende te kunnen zeggen [2]): „Eén troost mogen wij er voor de aanklevers van het nog nauwgezette Hervormde Kerkgenootschap bijvoegen; deze naamlijk: dat de Verzamelaars zich aan de Rechtzinnigheid hunner Kerkleer getrouw betoond hebben."

2. Vervolgens zijn *taal en stijl van de Gezangen* het onderwerp van bedenking geweest. Eerst noemen wij eenige afzonderlijke aanmerkingen van enkele schrijvers. Dezelfde schrijver, dien wij op dogmatisch terrein het woord lieten, nl. die in *Aanmerkingen op de Evang. Gezangen*, heeft zich ook op dit terrein niet onbetuigd gelaten:

Gez. 3 : 1 Zingt Serafs, Englen zingt! heft machten aan en troonen. Een onbestaanbaar gezegde voor de gemeente; en wie heeft die onderscheidene rangen van engelen uitgevonden? een valsche Dyonisius Areopagita? wij laten dit Te Deum voor Ambrosius over.

Gez. 4 : 5 De kiem zelfs der gedachten is niet voor zijn oog verborgen. Een gewoon lidmaat vraagt hier zeker: wat is de kiem der gedachte?

Gez. 5 : 3 En werelden als 't zand der zee. Een sterke hyper-

---

[1]) t. a. p. bl. 50, 51.

[2]) t. a. p. bl. 648.

bole, onbestaanbaar voor den gemeenen man; evenals in andere gezangen de uitdrukking: *duizend, duizend zonnen.* De boer kent er slechts één.

Gez. 6 : 2 Geen meer, dreef nog op 't vlakke veld ginds en weer. Meer behoorde *zee* te zijn, of *oceaan:* meeren, in onze Nederlandsche taal, hebben ebbe noch vloed.

Gez. 21 : 6 Vaak door eigenheid bedrogen. Eigenheid is een even zoo goed of slecht woord als *ikheid.*

Gez. 39 : 7 Mij den hemel opgedaan. Dit zal moeten zijn: *opengedaan; opendoen* en *opdoen* zijn woorden van verschillende beteekenis.

Gez. 49 : 4 Hij geeft mij brood en beker. Hoe voegt dit bijeen? Wat is er in den beker? Dit zal men er bij moeten denken.

Gez. 67 : 1 Aller knechten knecht te zijn. Is dit niet wat heel laag? Jezus vernedert hem, die de meeste wil zijn in zijn Rijk, tot een dienaar van allen; maar omgekeerd noemt zich iemand met eene gemaakte nederigheid, knecht der knechten Gods, en hij heeft ten doel, om in de Kerk de meeste te zijn.

Gez. 83 : 2 Der sterren pracht, is bij Hem nacht, hoe hel zij schitt'ren mogen. Hier is eene valsche verhevenheid, de dichter wil iets schilderen, hetwelk bij God alleen plaats zou hebben; maar hij schildert iets, dat ook bij ons menschen zoo is. Immers: der sterren pracht, hoe hel zij schitt'ren mogen, is *ook bij ons* nacht, want de sterren schijnen gewoonlijk niet over dag.

Gez. 88 : 9 En op uw woord den doodsnik geven. Letterlijk is dit: *op uw bevel,* doch de bedoeling zal wel zijn: *op uwe belofte vertrouwende.* Hoe duister!

Gez. 96 Uw gemeenschap . . . . Amen! zij ons eeuwig lot! Dit *Amen* is hier zonderling en ongelukkig geplaatst: de gemeene man zal zich wel verbeelden, dat „Amen" ons eeuwig lot zal zijn.

Gez. 166 : 2 Hij riep de winden en zij brulden; de sneeuwwolk en haar vlokken vulden den grond. De winden *brullen* nooit, maar zij *huilen, loeien,* enz.; de sneeuwvlokken *vullen* den grond niet, maar *bedekken* ze.

Gez. 166 : 5 Verrijsniszon. Een nieuw woord! wat moet het beteekenen?

De Vrijmoedige Aanmerkingen op de evang. Gezangen I—III laten zich aldus hooren:

Gez. 1 : 1 moet al het schepsel zingen. Dit is gebrekkig; waarom

niet: *alle* schepsel? Men zegt toch niet *al de* boom wast, maar *alle* boom.

Gez. 2 : 4 Hij wil ons door zijn eigen hand, ten hemel toebereiden. Dit wordt hier gezegd van den H. Geest; maar als wij, wat het drieëenig Opperwezen betreft, van eene *hand* spreken, dan spreken wij van God den Vader, maar niet van den H. Geest.

Gez. 3 : 6 eeuw in, eeuw uit. Als men eene eeuw ingegaan en die eeuw weder uitgegaan is, heeft men slechts het begin en einde van eene eeuw gezien, en dus niet meer dan ééne eeuwige eeuw beleefd; laze men hier *eeuw uit, eeuw in,* dan zou terstond het denkbeeld bij ons opkomen van een *keten* van eeuwen.

Gez. 4 : 2 Hij is en blijft, al wat Hij is, tot in all' eeuwigheden. Wij hechten aan het denkbeeld van eeuwigheid eene during zonder begin of einde; maar dan kan er ook slechts ééne eeuwigheid zijn. En ook, wat beteekent dan dat woordje *tot!*

Gez. 4 : 2 Wij menschen zijn van gisteren, wij. Dit *wij* is een weinig verheffende stoplap, anders niet; evenals 't volk zegt: ik zal dat doen, *dat zal ik.*

Gez. 6 : 2 Geen nieuwe zon schoot nog haar licht, op hare wereldbollen. Dit, om aan te duiden, dat God van eeuwigheid, vóór de schepping geweest is; maar wij zouden dan geneigd zijn te vragen: was er dan wel een *oude* zon?

Gez. 6 : 4 maar nimmer groeit uw jaartal. Als God eeuwig is, heeft Hij geen jaartal; men kan toch niet tegen iemand, die geen hand heeft, zeggen: *uwe hand!*

Gez. 7 : 3 Gij, aardrijks woest gewemel, gij die in 't water zweeft. Op wat grond wordt alle gewemel op aarde woest genoemd? En: zou men zich wel veroorloven, van een walvisch b.v. te zeggen: hij zweeft door de woedende baren?

Gez. 8 : 3 en aard en hemel gaan voorbij, als dampen die verdwenen. De twee laatste woorden vormen hier een stopwoord: de korte duur van een damp is te veel bekend, dan dat men dit nog weer opzettelijk moet herhalen. Trouwens, dan moet men nog zeggen: die *verdwijnen; verdwenen* is, alsof damp *soms wel eens* spoedig vervloog, dus dit verzwakt de zaak, in plaats van te versterken.

Gez. 9 : 2 Hier doet de dichter eene wijsheid, hooger dan

waartoe misschien mensch of engel immer zou kunnen komen, alleen bestaan in *te kunnen tellen!*

Gez. 9 : 3 o, Gij, die 't al weet op te noemen, God, uw verstand heeft geen getal. Hier wederom het niet te tellen zijn van het verstand als bewijs aangevoerd voor Gods alwetendheid! Maar nog erger: Gods alwetendheid daardoor gestaafd, dat Hij . . . . . . zooveel *noemen* kan!

Gez. 9 : 6 Treft Gij mij aan op booze wegen. Het woord *aantreffen* onderstelt iets *toevalligs*, terwijl men tevoren niet weet, waar de persoon is.

Gez. 11 : 1 eeuwig licht, daar niets dan klaarheid, niets dan vlekloos licht uit welt. Ten eerste, het woord *wellen* is: door een verborgen aandrang opspringen, maar dit kan men niet van *licht* zeggen, maar van *water; licht* laat men *uitstralen* of *uitschieten.* En verder: hoe kan men *licht* uit *licht* laten wellen? hoe zou men b.v. kunnen zeggen: onpeilbaar water, waaruit niets dan zout water stroomt? En ten slotte: *gevlektheid* kan geen eigenschap van het licht wezen, ergo is het ook onzin te spreken van *vlekkeloos* licht.

Gez. 12 : 1 neen, alles aan God dank te weten. De voetmaat, alzoo de *dichtkunst*, vordert hier den klemtoon te leggen op *aan*; maar de beteekenis, alzoo de *leeskunst*, dat men hem legt op *God.*

Gez. 12 : 4 en dezen God zou ik niet eeren. De voetmaat, alzoo de *dichtkunst*, vordert den klemtoon te plaatsen op *ik;* maar dit is geheel tegen de beteekenis.

Gez. 14 : 1 w' aanbidden uwe heerlijkheid, zoo groot als onbegonnen. Het krachtigst werken die gelijkstellingen, wanneer tusschen de eigenschappen, welke men gelijkstelt, een zekere zeldzaamheid plaats vindt, b.v. *zoo vroom als vroolijk;* de gelijkstelling van *groot* en *onbegonnen* echter heeft niets pakkends. Trouwens, hier is sprake van een zekere *mate* van grootheid en onbegonnenheid, uitgedrukt door het woordje *zoo;* maar dit is hier onzin: *onbegonnen* kan niet meer of minder zijn, *onbegonnen* is *absoluut.*

Gez. 14 : 2 (tweede helft). Eerst worden de starren voorgesteld, als te zijn *in stille pracht;* dan, plotseling, wordt de zinger „van dien stillen sterrenhemel afgetrokken, en overgevoerd naar een oorlogsveld, naar een moordtooneel van driftige

woelingen, ... zoo hij waarlijk een denkend zinger is, zal hij zich gewisselijk die overvoering beklagen, en wenschen, dat men zijne gedachten liever in den majestueusen, stillen sterrenhemel gelaten hadde . . . . hoe aanstootelijk moet het hem niet wezen, dat men nu de zacht tintelende sterren, wier stille pracht hem zoo godvereerend verrukte, dat men die heiligen eerbied inboezemende voorwerpen hem ontrukt, en in derzelver plaats voor zijnen geest brengt, huurlingen, welke zich om loon verbinden tot het ombrengen van natuurgenooten, en die als slaven op 't woord van hunnen veldheer zwenken!"

De *Bibliotheek van Theol. Letterkunde* maakte ook eenige aanmerkingen [1]):

Gez. 59 : 5 wordt van de liefde gezegd: *door haar voelt sich der Englen stem, tot Gods verheffing drijven.* Niet alleen is het woord *drijven* hier geheel ongepast, maar ook wordt de stem zeer oneigenlijk voorgesteld, als tot Gods verheffing gedreven wordende.

Gez. 192 : 7 moet het woord *betrachten* de beteekenis hebben van *zien*, *aanschouwen; betrachten* wil echter in onze taal zeggen *bepeinzen*, *overdenken;* gebruikt men het in den zin van *zien*, *aanschouwen*, dan is dit een waar *germanisme.*

Ook een germanisme vindt men in verzen met het woord *toeverzigt*, b.v. *Gez. 15 : 3; 101 : 3;* in het Hollandsch is het woord *toevoorzigt* (niet *toeverzigt*) alleen bekend in de beteekenis, welke het heeft in de uitdrukking *toevoorzigt op iets houden* en meer dergelijke, terwijl *toeverzigt* voor *vertrouwen*, eene met ons taalgebruik in allen deele onbestaanbare vertaling is van het Hoogduitsche *zuversicht.* —

Het *Adres tot redres* geeft het volgende [2]):

Gez. 64 : 3 niet los bij vlagen. Is dat poëzy?

Gez. 76 : 5 aan uwen wil gewogen. Wat prozaïsche uitdrukking!

Gez. 191 : 3 millioenen kwijnden heen, *moedig op uw trouw alleen.* Hoe komt *kwijnen* en *moedig zijn* van dezelfde menschen, overeen?

Gez. 160 : 2. In één adem het *kwijnen* van voorgeslachten en het *bloeien* van ons!

---

[1]) t. a. p. bl. 453—457.

[2]) t. a. p. bl. 27—31.

Gez. 177 : 3, 4, 5. Is dit een gezang voor den godsdienst? is het niet op dezelfde manier gestemd als de wenschen, die de klappermans rondbrengen op Nieuwjaar? —

In de Voorrede op de *Beoordeeling met verbeteringen* worden op dit terrein deze fouten genoemd [1]): het voorkomen van menigvuldige spraakwendingen in hetzelfde lied, dat b.v. eerst God, later wij zelf, later weer een ander wordt aangesproken; ook is vaak een verkeerde tijd gebezigd, b.v. *mijn Verlosser hangt aan 't kruis*, waarom hier *tegenw. tijd?* en ten slotte is er vaak vreemd omgesprongen met „een groot aantal onbevoegde rijmklanken". —

In de Voorrede op *Dichtkundige Aanmerkingen* wordt een en ander iets breeder uiteengezet [2]). Daar elke taal haar eigen karakter, gelijk elk mensch zijn eigen wezenstrekken heeft, is er niet weinig aan gelegen, dat men dat gelaat onzer taal niet onkennelijk make of ontsiere. Dit kan op verscheidene wijzen geschieden; hetzij door 't idiotismus van eene andere taal in de onze over te brengen, waartoe men te lichter verleid wordt, wanneer er tusschen twee vermaagschapte talen reeds zekere gelijkheid bestaat, reden waarom door de overzettingen uit het Hoogduitsch, onze taal van zoogenaamde Germanismen begint te krielen; hetzij dat dit geschiedt door het overbrengen van enkele woorden, waartoe men inzonderheid geraakt door de gelijkvormigheid der klanken, bij het overbrengen in verzen; hetzij eindelijk, dat deze verbastering geboren wordt door den dwang van het rijm, waardoor zoo menige omzetting en verminking van onze echte Nederduitsche spreekwijzen wordt veroorzaakt. Hoe noodig is het derhalve, dat onze klassieke dichters zich voor deze en dergelijke euvels in acht nemen; „en hoe gaarne hadden wij gewenscht, dat men bij dit kunstkundig Werk, van zulk een gewichtigen invloed, ook hiertegen meerder op zijne hoede ware geweest".

En eindelijk zij weergegeven, hoe de *Vaderlandsche Letteroefeningen* den Bundel van dezen kant bezien, beschouwt [3]): „Als Dichtverzameling kunnen wij het geen groote lof toe-

---

1) t. a. p. bl. 6, 7.
2) t. a. p. bl. 10—12.
3) t. a. p. bl. 647, 648.

zwaaien; en niemand zal dit vreemd vinden, daar de Voorredenaars zelve ons berichten, dat zij wel eens de taal aan de kieschheid der Dichtkunde en deze aan de zuiverheid van leer en gevoelens hebben moeten opofferen. Van lieden, die dit noodig hebben te doen, is zekerlijk weinig te verwachten, en men moest zich niet verwonderen, zoo zij der Gemeente een Gezangboek in handen gaven, in betrekking tot onzen tijd en den tegenwoordigen staat der fraaie Letteren, vrij wat graden minder dan Dathenus' Psalmberijming voor zijnen tijd was". En even later: „het meeste is te middelmatig, om iemand van smaak te kunnen voldoen". —

3. Eene door velen ingebrachte bedenking was ook deze, dat *de Gezangen in een' toon gesteld zijn*, *als waren de zangers alle ware Christenen.*

Reeds *ds. Van den Berg* in zijne *Gedachten* had de vraag doen opkomen [1], of betuigingen, b.v. van geloof, berouw, liefde enz., aan de geheele zingende gemeente in den mond konden gelegd worden, terwijl een groot deel dat niet in oprechtheid betuigen kan. Zijn antwoord is: dezulken „moeten dezelve aanmerken, als heilzame herinneringen, vermaningen en bestraffingen over hunnen verren afstand van hetgeen zij behoorden te wezen".

Dezelfde schrijver zegt in zijne *Leerrede* [2], dat hij het bezwaar voorziet, dat men vragen zal hoe niet-heilbegeerige menschen die gezangen mee zullen kunnen zingen, hoewel zij deze dingen niet verstaan. En hij voegt er aan toe: „zij kunnen dezelve zingen als krachtige herinneringen van hetgeen zij missen en evenwel onontbeerbaar van noode hebben"; maar toch zegt hij even verder: „maar dan behooren zij vooral wel toe te zien, dat hun zingen niet blootelijk het werk zij van hunne keel, gelijk het 't werktuigelijk werk is van het orgel".

Hetzelfde vinden wij in de onderhandeling *Het Ongegronde van sommige vooroordeelen.* Bernardus (tegenstander) uit [3] de bedenking, dat de geheele gemeente zingt, alsof zij Christenen,

---

[1] t. a. p. bl. 100.
[2] t. a. p, bl. 27—30.
[3] t. a. p. bl. 60—65.

begenadigde menschen zijn; daardoor wordt eene verkeerde meening gewekt in het hart der zangers, worden zij onwaar, en in slaap gewiegd. Godart (voorstander) antwoordt daarop, dat zulk zingen hen integendeel moet waarschuwen, aanmoedigen, heilbegeerig maken, en hun nieuwe hoop geven. Bovendien, „lees de Formulieren, en gij zult ontdekken, dat allen, die daarin worden aangesproken, als Christenen worden aangemerkt"; en zoo is het ook in menigen psalm, b.v. Ps. 73 : 12.

In de Voorrede van *Beoordeeling met verbeteringen* is het eerste bezwaar, dat wordt aangemerkt [1]): het in den mond leggen van uitdrukkingen, die alleen stellige Christenen passen; het is daarom, dat zij sommige veranderingen voorstellen, b.v. *'k Heb Jezus lief* in *Heb Jezus lief.*

Ook door *ds. Hoogendorp* in zijne *Leerrede* wordt dit behandeld [2]): Sommigen zeggen, dat de evang. Gezangen zóó gesteld zijn, dat de geheele gemeente ze niet zingen kan. Maar, antwoordt hij, dat heeft men in de Psalmen ook; trouwens „een godsdienstig gezang vertoont de gemeente zooals ze zingen moet, terwijl zij die de gezindheden missen, die in het lied worden uitgedrukt, hierdoor kunnen opgewekt worden, om hun gemis te beseffen".

De *Brief van Speelman* laat zich ook hierover hooren [3]): Men zegt: de liederen zijn zoo geloovig, hoe weinigen kunnen er eigenlijk aan deelnemen. Maar 't zou onzin zijn, tot verheerlijking van God en den Zaligmaker, de eigen taal des ongeloofs te zingen; en de overdenking van hetgeen gezongen wordt, kan dienstbaar worden aan het geloof. Met hoevele psalmen is dit ook niet het geval!

En eindelijk maakt in *Iets over de evang. Gezangen* Beernt (tegenstander) de opmerking [4]): de gezangen zijn zoo algemeen gesteld, alsof alle zangers geloovigen waren. Waarop Cornelis (voorstander) antwoordt: dat bezwaar geldt ook van de *Psalmen*, ja ook van het lezen van *Gods Woords*, en van het *gebed.* Dit

---

1) t. a. p. bl. 6.
2) t. a. p. bl. 43, 44.
3) t. a. p. bl. 19, 20.
4) t. a. p. bl. 11.

alles moeten wij aanmerken als middelen, waardoor God zich van zondaren laat vinden.

4. Het bezwaar werd gehoord: *Er komen te weinig klachten in voor.*

Het is de *Brief van Speelman* waarin wij deze bedenking vinden aangehaald[1]). Maar, zoo antwoordt de schrijver, echte klachten voor God wegens onze groote schuld en over ons diep bederf, zijn er wel, zooals *Gezang. 33*, *34*, *35*, *37*, *74*, *75*, *76*, *85*, *86*. „Maar indien gij klachten bedoelt, welke men doet om te klagen, en zoo te toonen welk een diep inzien men in zijn verderf en ellende heeft, die klachten behooren niet tot het echte Christendom .... en indien gij klachten bedoelt, die over bijzondere nooden en omstandigheden gaan, en waarin misschien wel eenige u bijzonder eigene verkeerdheden zouden voorkomen, deze behooren tot de binnenkamer."

5. *Er zijn zooveel Gezangen uit den vreemde afkomstig.*

In de *Vaderlandsche Letteroefeningen* van 1806 lezen wij[2]): „Over het geheel ademt men er een' Hoogduitschen geest in, die den Nederlandschen lezer geweldig tegen de borst stoot, en waaruit wij ons in een werk, dat in ieders handen moet komen, voor onzen Vaderlandschen smaak en onze reeds zooveel bedorvene en miskende Moedertaal weinig goeds durven beloven."

In *Beoordeeling met verbeteringen* klaagt de schrijver[3]), dat wij een groot deel der Gezangen te danken hebben aan eene vreemde natie, en aan gezindheden, die nooit tot ons Kerkgenootschap hebben behoord; terwijl in een der noten de niet vleiende opmerking wordt gemaakt[4]): „De Hollandsche dichters moeten in geen gunstig blaadje bij de Synodale Commissie gestaan hebben, dat men zich zoo veel moeite gegeven heeft, om die oude Hoogduitsche liederen zoo wat op te koken, om er het evang. Gezangboek mede te versieren. Mogelijk moeten wij dit alleen daaraan toeschrijven, dat de Hollandsche liederen

1) t. a. p. bl. 21, 22.
2) t. a. p. bl. 648.
3) t. a. p. bl. 4.
4) t. a. p. bl. 89.

te bekend waren, om te kunnen opgeven, dat er zooveel tijd, moeite en kosten aan besteed was."

Het *Adres tot redres* zegt [1]), nadat het vele zoogenaamde onrechtzinnigheden heeft opgenoemd, dat het evenwel de Gecommitteerden niet van onrechtzinnigheid beschuldigen, maar het voorkomen daarvan liever daaraaan toeschrijven wil, dat de Gezangen zoo weinig oorspronkelijk zijn.

Wij hebben in ander verband reeds het antwoord hierop in *Onpartijdig Onderzoek* [2]), vermeld: in dezen is alle nationale eerzucht misplaatst; „of hebben alle Christenen niet éénen Heer, één geloof, éénen doop; of is nationale eerzucht te kiezen boven de gemeenschap der heiligen?" en later „waren David, Mozes, Asaph en de overige psalm-dichters geboren Hollanders?"

6. *De melodieën brengen veel moeielijkheden voort.*

De Voorrede van *Dichtkundige Aanmerkingen* betoogt hierover het volgende [3]): „Evenwel baarde het ons eenige verwondering, dat men heeft kunnen besluiten, om, onder deze 192 Gezangen, zich van niet minder dan 68, en dus ruim voor een derde, nieuwe Melodieën te bedienen; waaronder er zijn, die waarlijk den ongeoefenden zanger handen vol werk zullen verschaffen. Wij herinneren ons, dat bij het invoeren van een nieuw berijmd Psalm- en Gezangboek bij de Luthersche Gemeenten in deze Gewesten, men het niet wagen dorst, om dit anders dan met zeer weinige en zeer bekende Hoogduitsche Melodieën te beproeven; en dat wel bij Gemeenten, wier leden voor een merkelijk aantal uit enkele Duitschers, en andere Natiën met de Hoogduitsche Gezangen zeer bekend, bestonden; waaraan men dan ook de gemakkelijke invoering zou kunnen toeschrijven. Hoe dit echter, bij het invoeren van deze Evangelische Gezangen, in de Hervormde Gemeenten, aan het oogmerk zal voldoen, vooral ten platte landen, alwaar het gemis van orgels, en de onbekwaamheid van zoo vele Voorzangers, thans het Kerkgezang niet zelden in een armzalig schreeuwen doet ontaarden, betuigen wij niet te kunnen inzien".

---

1) t. a. p. bl. 16.
2) t. a. p. bl. 66, 67.
3) t. a. p. bl. 17.

De *Brief van Speelman* haalt dit bezwaar ook aan [1]). Men zegt: die ongewone wijzen, die bederven nog alles, en staan ons zóó tegen, dat ons hart tegen de liederen zelf opkomt. De schrijver acht dit bezwaar echter niet zoo hoog: men kan het, zegt hij, door oefening en gewoonte, er best op toeleggen, om met deze wijzen spoedig te worden verzoend.

Ds. Hoogendorp, in zijne *Leerrede*, is van dezelfde meening, en spreekt bovendien bij ondervinding [2]): Die bedenking houdt weinig steek, „dewijl men hier in den tijd van een half jaar het zóó ver, en dat tegen alle verwachting in, gebracht heeft, dat ons gezang wel *algemeener*, maar niet *schooner* verricht worden kan".

7. Hiermee in direct verband is het bezwaar, dat *de melodieën in te vroolijken toon zijn gesteld.*

Ds. Hoogendorp, die in zijne *Leerrede* ook dit bezwaar noemt [3]), antwoordt daarop: ziet dan naar *Ps. 150;* wat zou men wel zeggen, als door de Gecommitteerden tot de Kerkgezangen dáárnaar eens gehandeld was!

En de *Brief van Speelman* laat zich aldus uit [4]): „En pogen eenige onverstanden dan in te blazen, dat men de liederen met zulke tonen ook op de viool zou kunnen spelen, zoodat men er tevens bij konde dansen, hij bedenke dan, dat dit ook met de Psalmen zou kunnen geschieden, maar dat het hier eigenlijk de vraag is, of ze daartoe al dan niet gesteld zijn, of men ze tot dat einde heeft ingevoerd, en op zulk een wijze zoekt te gebruiken".

8. Een waardig slot van al deze bedenkingen vormt hetgeen door Beernt (tegenstander) in *Iets over de Evang. Gezangen* beweerd wordt [5]): hij is van oordeel, dat het tegen de Gezangen pleit, dat er, zooals hij gehoord heeft, *predikanten zijn, die ze onderzocht hebben, en er na dien tijd tegen zijn en ze niet laten*

---

1) t. a. p. bl. 34.
2) t. a. p. bl. 56, 57.
3) t. a. p. bl. 54—56.
4) t. a. p. bl. 35.
5) t. a. p. bl. 20—22.

zingen. Waarop Cornelis (voorstander) de opmerking maakt, dat het een natuurlijk zwak van 's menschen hart is, eigen eer en aanzien meer te zoeken, dan dat van God en onze medemenschen: door deze Gezangenkwestie doet er zich voor sommigen eene schoone gelegenheid voor, om bij uitstek door te gaan voor liefhebbers van het oude en handhavers van de rechtzinnigheid [1]).

Op grond van de kleinzieligheid en bekrompenheid, waarvan vele bedenkingen getuigen, meenen wij het er voor te mogen houden, dat deze laatste oplossing, van veler bezwaren den diepsten grond en de laatste oorzaak weergeeft.

---

[1]) Er zijn echter ook voorbeelden van het tegenovergestelde. Zoo verhaalt de Boekzaal (Mei 1809 bl. 541, 542) het volgende van Ds. W. Fenema te Hantum. Hij was zeer bevreesd, dat de Evang. Gezangen niet zuiver Gereformeerd zouden zijn, en kocht nu het eerste exemplaar, dat te krijgen was en las het geheel door. Hij vond slechts acht plaatsen, die hij liever gemist zou hebben of anders uitgedrukt. Toch konden z. i. ook die plaatsen nog overeenkomstig de leer verklaard worden. Hij werd nu een beslist voorstander der Gezangen, en aan den invloed van dezen algemeen geachten man was het vooral toe te schrijven, „dat de invoering der Gezangen in dien oord, daar hij Predikant was, niet alleen zonder eenigen tegenstand, maar zelfs met toejuiching van velen geschied is".

HOOFDSTUK VII.

SLOTWOORD. HET VERBAND TUSSCHEN DEN GEZANGENBUNDEL EN DE AFSCHEIDING.

Wij zijn hiermede tot het einde van onzen arbeid gekomen: de jaren, waarin het ontstaan, de invoering en de ontvangst van den Gezangenbundel voorvielen, zijn door ons behandeld. Maar daarmede is niet gezegd, dat in latere tijden de Bundel geen invloed heeft gehad op gewichtige gebeurtenissen in onze Ned. Herv. Kerk. Integendeel; wij hebben hier vooral het oog op de Afscheiding van 1834, en zullen om het belang van deze zaak, in korte trekken het verband tusschen deze en den Gezangenbundel trachten na te gaan.

Vooraf zij iets gemeld over den toestand tusschen 1807, het jaar der invoering, en 1834, het jaar der Afscheiding. Volgens het Voorbericht van een geschrift van zekere Maria Hoogendorp [1]), was het aldus gesteld, dat wel „bij de invoering der Evangelische Gezangen vele menschen zich tegen het zingen van dezelve verzetteden, ... maar naderhand de meeste Christenen de nuttigheid der Gezangen opmerkten en dezelve met graagte gezongen werden, een enkele en wel meest uit den onbeschaafden stand uitgezonderd. Doch nu (1834) zijn er niet alleen velen, zoo hier als elders, uit den onbeschaafden, maar ook uit den beschaafden stand, die zich tegen het zingen

[1]) *De Evangelische Gezangen, getoetst aan den Bijbel en de Formulieren van Eenigheid der Hervormde Kerk;* door Maria Hoogendorp; Leiden, 1834.

der Gezangen verklaren; ja zelfs worden er gevonden, die onder het zingen van de Gezangen in hun Bijbeltje gaan lezen, ja hunne Gezangboeken verbranden, omdat zij zeggen, dat dezelve niet rechtzinnig zijn".

Opmerkelijk is, wat zeker schrijver [1]) ons nog meldt over de hoop van vele *Prinsgezinden*, dat nl. bij de terugkeering van den Prins van Oranje in 1813, de in den tijd van de afwezigheid van het Huis van Oranje uit Nederland, vervaardigde, en dus *patriottische* liederen, weder zouden afgeschaft worden. Die hoop zou toen echter de bodem ingeslagen zijn door de Circulaire van den Commissaris-Generaal van het Departement der Monden van de Maas, aan de Kerkeraden van het Departement [2]) waarin deze de ingenomenheid van den Prins met den Gezangenbundel vermeldde, en diens steun tot handhaving van denzelven toezegde. Na dien tijd, zegt dezelfde schrijver, hoorde men nauwelijks van eenigen afkeer van deze Gezangen. En de geschiedschrijvers Ypey en Dermout beamen dit, door in 1827 te schrijven [3]): „In den tegenwoordigen tijd, schoon op sommige plaatsen nog wel niet zooals het behoort, van het Gezangboek wordt gebruik gemaakt, heeft echter alle wezenlijke stoornis van onderlinge stichting reeds lang een einde genomen".

Men zou zich echter vergissen, indien men dacht, dat men zich in de jaren 1820—1830 algemeen bij de gezangen had neergelegd. Althans de *Nieuwe Bijdragen* van 1824 [4]) laat nog menige klacht hooren. Toegestemd wordt, dat „men zeldzaam meer hoort van openbare ergernissen, door een uit de kerk loopen of oneerbiedig gedrag bij het zingen van gezangen;"

---

[1]) *De Bewegingen in de Nederlandsche Hervormde Kerk, in de jaren* 1833 *tot* 1839; uit de bronnen, en met inlassching der voornaamste Actestukken, verhaald door X; in het Hoogduitsch uitgegeven door Dr. J. C. L. Gieseler, Hoogleeraar in de Kerkgeschiedenis te Göttingen; Rotterdam, 1841; bl. 6—8.

[2]) reeds in het Vde Hoofdstuk, in ander verband, door ons opgenomen.

[3]) Ypey en Dermout IV, t. a. p. bl. 329.

[4]) *Worden de Evangelische Gezangen reeds alomme met eenparige harten en stemmen gezongen?* door Activus, in *Nieuwe Bijdragen* ter bevordering van kennis en verbeteringen van den Eeredienst, het Leeraarsambt en Kerkelijk Bestuur; 2de jaargang; Sneek, 1824; bl. 319—329.

maar toch wordt nog vaak, vooral door hen, die den naam hebben van eerste voorstanders der rechtzinnigheid te zijn, op de Gezangen geschimpt en gescholden, en worden dezelve met straatliederen vergeleken. „Misschien weet men niet, wat hieraangaande in zoodanige gemeenten omgaat: men is onkundig, omdat men er niet naar onderzoekt, en wacht op het inkomen van klachten, die niet te wachten zijn, hoe zich op vele plaatsen verre de meeste leden der gemeente hardnekkig vereenigen, om niet alleen zelve geen deel te nemen aan dit gewichtig gedeelte van den openbaren godsdienst, maar ook door vuile lasteringen en opruiingen het algemeener zingen van gezangen in de kerk en aan de huizen voor te komen;" er bestaan dan ook nog talrijke gemeenten, waar, zoo menigmaal er liederen, vooral voor de tweedemaal, bij eene godsdienstoefening door den leeraar worden aanbevolen, hij het misnoegen leest op het gelaat van verre de meeste van hen, wien hij het evangelie verkondigde. En in het volgende jaar, 1825, wordt eveneens in de *Nieuwe Bijdragen*, door iemand, die zich Passivus noemt, het onderwerp behandeld: hoe het zingen der Evangelische Gezangen het best algemeen gemaakt wordt [1]); terwijl eveneens in deze jaren zekere Vijgeboom te Schiedam, nog vele bedenkingen tegen den Bundel in druk gegeven heeft, waarop ds. Martijn te Lage Zwaluwe de moeite nam, om de eer daarvan te handhaven.

Uit dit alles kunnen wij dus zien, dat, wil men in deze jaren spreken van *vrede* op dit punt, men toch minstens van een' *gewapenden* vrede zal moeten gewagen. Maar keeren wij ons tot de jaren der afscheiding.

Het zou eene absolute dwaling zijn, indien men zich voorstelde, dat het enkel de Gezangenbundel was, die de beweging van 1834 in het leven geroepen heeft. Integendeel gelooven wij de waarheid meer nabij te zijn, indien wij het niet willen gebruiken der evang. Gezangen slechts als een der *aanleidingen* beschouwen, terwijl de eigenlijke *oorzaken* veel dieper te zoeken zijn.

Het was de Kerkenordening van 1816, de wijze waarop deze

---

1) *Nieuwe Bijdragen* van 1825, bl. 3.

was ingevoerd, en de gevolgen, die er uit voortkwamen, waaruit de grieven waren geboren van sommigen, die zich bij voorkeur, in woord en geschrift, hevige voorvechters toonden van wat de Dordtsche Synode van 1618—19 had vastgesteld.

In 1827 was reeds als hun woordvoerder opgetreden de Haagsche predikant Dirk Molenaar, in een geschrift, getiteld: *Adres aan alle mijne Hervormde Geloofsgenooten* (Amsterdam, 1827), waarin de grieven tegen de bestaande kerkenordening werden opgesomd en middelen ter verbetering gegeven. De voornaamste dezer grieven is [1]), dat de Synode, uit de Kerkenordening van 1816 voortgekomen, al dadelijk een Reglement op het examen en de toelating tot het leeraarambt in de Hervormde Kerk, vervaardigd en ingevoerd had, waarin den toekomstigen Leeraar de onderteekening afgevorderd werd, „dat wij de leer, welke overeenkomstig Gods heilig Woord in de aangenomen Formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk is vervat, ter goeder trouw aannemen en hartelijk gelooven." Elk die nauwlettend over deze voorgelegde verklaring nadenkt, zegt de schrijver, zal duidelijk inzien, dat er niet staat *dat* de Formulieren onzer Kerk overeenkomstig Gods Woord zijn, maar dat men de leer, vervat in die Formulieren, gelooft, *in zooverre als* zij met Gods Woord overeenkomen. Het is de bekende strijd over het *quia* en het *quatenus*, die door de Synode op deze wijze is uitgelokt; en dat niet alleen: het is ook de Synode, die door deze bedekte listigheid expresselijk de ondermijning onzer Hervormde leer heeft beoogd, door het, zonder dat 't in 't oog valt, zóó ver te brengen, dat de onderteekening door elke Christengezindheid, door den Roomschgezinden, ja zelfs door den Jood gedaan worden kan. Had men nu nog de uitdrukking *in zooverre als* gebruikt, dan ware het ieder in het oog geloopen, en had elk zich voor schade kunnen wachten; of nog liever: „is men van oordeel dat onze Kerk, dat onze Dordtsche vaders gedwaald hebben? goed! maar waarom dan niet eene algemeene Kerkvergadering belegd en een bedaard en Christelijk adres aan alle de Hervormden gemaakt met voorstel, om de leer te veranderen; en dan gezien, wie dit niet verkozen; de kerken en goederen eenvoudig en in groote

---

[1]) t. a. p. bl. 14—16.

bedaardheid verdeeld; en vrede en liefde langs dien weg bevorderd?" [1])

Wij zien hier dus een klein staaltje van wat er, reeds jaren vóór de Afscheiding, in de gemoederen omging. Bezien wij haar thans zelve meer van nabij.

Hendrik de Cock, sedert 1829 predikant te Ulrum in Groningen, en van ultra-confessioneele richting, deed dingen, die door de Kerkelijke Besturen, als absoluut strijdig met de Kerkelijke Reglementen, niet konden worden voorbijgezien [2]). Hij doopte kinderen uit andere gemeenten en nam leerlingen uit andere gemeenten op zijne Catechisatiën aan; het eerste nam zóó zeer toe, dat er zelfs van Smilde, dat meer dan 12 uren van Ulrum verwijderd was, kinderen tot hem gebracht werden. Dit kon het Classicaal Bestuur van Middelstum, waaronder hij behoorde, niet dulden, vooral daar er vele klachten over werden geuit. Dit Bestuur zond daarom in den nazomer van 1833 eene commissie van drie leden tot De Cock, om hem het ongepaste van zijne handelingen onder 't oog te brengen, en hem dezelve te verbieden; evenwel zonder gevolg: De Cock ging er even stoutmoedig mede voort, zonder er zich iets om te bekommeren. Maar dit was niet alles. Er waren in Maart 1833 te Groningen twee kleine boekjes uitgegeven, een van ds. L. Meijer Brouwer, predt. te Uithuizen en een van dr. G. Benthem Reddingius, predt. te Assen, die tot doel hadden, hunne gemeenten en anderen tegen de dwalingen en overdrijvingen van deze dagen, en niet het minst door De Cock's prediking ontstaan, te waarschuwen. Tegen hen trad De Cock in het najaar van 1833 openlijk op met een geschrift, dat tot titel had: *Verdediging van de ware Gereformeerde leer en van de ware Gereformeerden, bestreden en ten toon gesteld door twee zoogenaamde Gereformeerde Leeraars*, of: *De Schaapskooi van Christus aangetast door twee wolven en verdedigd door H. De Cock, Geref. Leeraar te Ulrum.* Gelijk de titel reeds aanduidt, was dit een schotschrift van den ergsten aard, waarin beide predikanten kortweg werden voorgesteld als wolven, als Phariseërs, „die

---

1) t. a. p. bl. 10, 11.

2) vergel. *Gieseler*, t. a. p. bl. 49 enz.

goddelooslijk tegen duren plicht en eed lasteren, dagelijks gereformeerd en dus gestolen brood etende".

Om dit alles werd De Cock 19 Dec. 1833 voor het Classicaal Bestuur van Middelstum gedaagd, hetwelk van hem eischte, het doopen van vreemde kinderen en aannemen van vreemde leerlingen na te laten, en zijne lasteringen tegen de twee bovengenoemde Leeraren terug te nemen. Op zijne weigering werd hij toen met behoud van tractement voor onbepaalden tijd geschorst in zijn dienstwerk. Hij kwam evenwel van dit vonnis in hooger beroep bij het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen, dat echter bij uitspraak van 1 April 1834 het vonnis verzwaarde, door de schorsing voor twee jaren en met verlies van bezoldiging vast te stellen, een en ander nochtans met voorbehoud van verzachting binnen den gestelden termijn, in geval van genoegzaam berouw en voldoend geoordeelde onderwerping.

Zooals wij zien, gaat dit alles dus buiten de eigenlijke Gezangenkwestie om. Maar er volgde nog meer. De bovengenoemde zaken hadden natuurlijk veel gerucht gemaakt, en er verscheen dan ook gedurende deze schorsing, zoowel van hem, als van zijne getrouwen, een heirleger van allerlei kleine geschriften. Tot deze behoorde ook zeker werkje, dat tot titel had: *Evangelische Gezangen getoetst en gewogen en te ligt gevonden, door Jacobus Klok, Verwer en Koopman te Delfzijl, met eene korte Voorrede, en uitgegeven door H. de Cock, Geref. Leeraar te Ulrum (Groningen, 1834).* [1]) In dit boekje worden de Gezangen verklaard voor strijdig met Gods Woord, een Gode onbehagend getier, een te zamen geflanste Alcoran, waaruit de tot zaligheid noodige waarheid uit blindheid of trouweloosheid is verzwegen, een geheel van 192 Sirenische Minneliederen, ge-

---

[1]) Wij zagen een exemplaar uit de Bibliotheek van Prof. Van Veen te Utrecht, waarin de volgende aardige woordspeling op het titelblad was geschreven:

Hier noodigt u een slechte *Kok*
Op garstig spek en uien,
Hij bruikt daartoe een slechte *Klok*
Om voor het maal te luien.

schikt, om de Hervormden, al zingende, van de zaligmakende leer af te trekken en eene valsche leugenleer in te voeren. [1])

De nieuwe grief tegen De Cock was nu, dat hij zich geleend had, om er eene voorrede voor te plaatsen, om het uit te geven, en, alsof dit nog niet genoeg ware, zóó zeer zijne instemming met dit boekje te betoonen, dat hij openlijk achter het titelblad deze verklaring gaf: *Ik erken geene exemplaren voor de mijne, dan die door mij eigenhandig aldus onderteekend zijn* (volgt zijn handteekening). Wij kunnen anders niet zeggen, dat deze Voorrede op zich zelve zooveel afkeurenswaardigs bevat; het bevat een kort betoog, dat men „bij de eerste invoering der Gezangen den mond der geloovigen stopte met de stoppel- en machtwoorden van vooroordeel en stijfzinnigheid", maar dat thans de tijd gekomen is, dat de wijzen en verstandigen nog blind zijn en geen gevaar of gebreken zien, maar de dwazen en kleinen, naar Jezus' woord de verborgenheden van het Koninkrijk der hemelen verstaande, op dit terrein bederf en onheil zien. Het is zeer opmerkelijk, in verband met het standpunt waarop De Cock c. s. stonden, n.l. het in alle dingen op den voorgrond stellen van wat de Dordtsche Synode had geleerd en vastgesteld, — het is in verband daarmede zeer opmerkelijk, dat de eenige reden, die hij in zijne Voorrede noemt tegen de Gezangen, deze is, dat „onze wijze en vrome voorvaderen in het zoo doorluchtige en beroemde Synode van Dordrecht, belast en bevolen hadden, dat er geene nieuwe gezangen in de kerk zouden ingevoerd worden", maar dat „onze eeuw, die de wijsheid onzer vaderen dwaasheid acht en die waanwijs alles tracht te vernieuwen, te veranderen en te verbeteren", den raad der ouden verlaten heeft.

Deze grief nu had tot gevolg, dat De Cock gedagvaard werd voor het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen, aan hetwelk hij verklaarde, volkomen met den inhoud van het bewuste geschrift in te stemmen, zonder zijn aandeel in dezen te willen herroepen. Reden, waarom hij, als niet kunnende dienen in eene Kerk, waarin deze Gezangen op hoog bevel der voormalige Provinciale Synoden moeten gebruikt worden, bij uitspraak van 29 Mei 1834 door genoemd Kerkbestuur van zijne Dienst

---

[1]) Vergel. Gieseler, t. a. p. bl. 55 enz.

werd afgezet. Ook van dit vonnis kwam De Cock in hooger beroep, en wel bij de Algemeene Synode, die in zooverre de Groningsche uitspraak revideerde, dat hij nog zes maanden tijd zou hebben om zich te bedenken en zijne aanvallen tegen de evang. Gezangen te herroepen; na verloop van welken tijd hij, bij gebreke hiervan, zou worden afgezet.

De Cock was er de man niet naar, om zich nu van de wijs te laten brengen en niet verder te gaan op den ingeslagen weg. De inschikkelijkheid der Synode werd door hem uit vrees afgeleid, en in October 1834 scheidde hij zich met een groot deel der gemeente van de Ned. Hervormde Kerk af, en teekende met de zijnen eene acte van afscheiding, die hij aan den Koning en de hoogste Burgerlijke en Kerkelijke Besturen toezond. Het is opmerkelijk, dat deze acte in 't geheel niet over de Gezangen spreekt, en geen bepaalde kwesties aanvoert, maar de zaak dieper opvattende, betoogt, dat de onderteekenaars reeds geruimen tijd opgemerkt hebben, dat de Ned. Herv. Kerk niet de ware, maar de valsche Kerk is, door de verbastering van de bediening der Heilige Sacramenten, door het bijna volstrekte verzuim der kerkelijke tucht, door den eisch van onbepaalde onderwerping aan Synodale Reglementen en voorschriften, zonder aanwijzing, dat die op Gods Woord in alles gegrond zijn; daardoor zou het Nederlandsch Kerkbestuur zich gelijk gesteld hebben aan de door onze Vaderen verworpene Paapsche Kerk, dewijl Gods Woord wordt verworpen of krachteloos gemaakt door kerkelijke wetten en besluiten. [1]) Door alzoo geheel over de Gezangen te zwijgen, toont hij de zaak zóó in te zien, dat, al is thans de Gezangenkwestie de aanleiding geweest, de oorzaken veel dieper te zoeken zijn, en de Afscheiding van de Ned. Herv. Kerk toch vroeg of laat had moeten voorvallen. [2])

---

[1]) Vergel. *Gieseler*, t. a. p. bl: 66—69.

[2]) Om eenigszins volledig te zijn (hoewel het eerst in 1835, dus na de Afscheiding, het licht zag en daarom daarop geen invloed heeft uitgeoefend), stippen wij nog aan, dat De Cock zelf nog een geschrift tegen de Gezangen geschreven heeft, dat tot titel had: *De zoogenaamde Evangelische Gezangen, de oogappel der vervoerde en verleide menigte in de Synodaal Hervormde Kerk, ja zelfs nog van sommige Godskinderen uit*

Het voorbeeld van De Cock werd spoedig door anderen gevolgd. Hendrik Peter Scholte was sedert Maart 1833 predikant te Doeveren in Noord-Brabant, en kwam, veel van De Cock gehoord hebbende en vol verlangen hem te ontmoeten, in October 1834 persoonlijk naar Ulrum, waar hij zonder toestemming van den consulent, op Vrijdag 10 October preek en doopsbediening hield[1]). In die preek waarschuwde hij tegen de verderfelijke leer der Baälpriesters, die door het plaatsen der evang. Gezangen naast het boek der Psalmen, een nieuw altaar naast het oude hadden gesticht; en eveneens tegen de de opvolging der wetten en bepalingen, welker naleving met hunne eigene verdoemenis van den vertoornden God zoude worden achtervolgd. Den volgenden Zondag zou hij ook gaarne van de Kerk gebruik gemaakt hebben, maar hierin door den consulent verhinderd, plaatste hij zich op een' boerenwagen, op het land der pastorie, alwaar hij voor eenige honderden menschen een preek hield. — Om een en ander werd hij na zijne thuiskomst, den 29sten October 1834, door het Classicaal Bestuur van Heusden geschorst, waarna hij den 1sten November met de meeste leden zijner gemeente eveneens eene acte van scheiding teekende.

De afscheiding van S. van Velzen, predikant te Drogeham in Friesland, hield meer direct verband met de Gezangenkwestie[2]). Deze had het plan opgevat, zijne gemeente tegen de Gezangen in te nemen, riep deze daartoe bij elkander, en begon hun te betoogen, dat de opstellers der Gezangen voor het meerendeel vijanden waren van de Gereformeerde leer, en hun werk grootendeels afgodisch was. Hij leed echter schipbreuk in zijne bedoelingen, want de gemeente, en in 't bijzonder de Kerkeraad, verklaarde zich er tegen, om de Gezangen af te schaffen; hetgeen hem niet belette, dit toch te doen. Om deze reden is hij toen voorloopig geschorst, wat voor hem weer een motief was, om te trachten, zijne gemeente tot scheiding over te halen; slechts bij een klein gedeelte is hem dit gelukt.

---

blindheid, en omdat zij dronken geworden zijn door den wijn harer hoererijen, — nader nog getoetst, gewogen en te licht bevonden, ja strijdig met al onze Formulieren van éénheid en Gods Woord; Groningen, 1835.

1) Vergel. ***Gieseler***, t. a. p. bl. 71 enz.

2) Vergel. ***Gieseler***, t. a. p. bl. 151, 152.

Wat de afscheiding betreft van Antony Brummelkamp, predikant te Hattem, hierover zijn wij eenigszins nader ingelicht door zijn eigen geschrift, dat voorzien van de officieele bescheiden, deze uitvoerig met al wat er aan voorafging en er invloed op kon hebben uitgeoefend, beschrijft[1]).

Als wij aan de hand van zijn eigen woorden nagaan, welke de oorzaken waren van deze zijne afscheiding, dan krijgen wij den indruk alsof de zaak van zijne voorgangers De Cock en Scholte zoodanigen invloed op hem hebben uitgeoefend, dat ook hij, soms bewust, soms onbewust, in die richting stuurde, die wel zeker tot zijne ontzetting leiden moest. Hij zegt[2]), beide genoemde predikanten steeds te hebben erkend, zoowel voor als na hun uitgang, als „mijne broeders in den Heere en in Zijne dienst", en overtuigd te zijn, dat slechts het getrouw verkondigen en handhaven van de waarheid Gods, de oorzaak was, dat de in hoogheid gezetene mannen hen grootelijks haatten. „En daar het eene zekere waarheid is, dat zij, die onder het Hervormd Kerkbestuur staan (hetzij dan predikanten of lidmaten) door dat Bestuur ook in deszelfs handelingen worden vertegenwoordigd, zoo hebben zij allen, die stilzwijgend deszelfs handelingen aanzien, zonder er tegen te getuigen, deelgenootschap aan deszelfs booze werken, deelgenootschap aan het vervolgen van den oogappel des Heeren, waaraan dat Bestuur zich in deze dagen openbaar schuldig maakt! Diepen indruk maakte de overtuiging hiervan op mijn hart: — *ik* toch stond aan de zijde der vervolgers! Zij, die broeders, werden vervolgd ook in mijnen naam!

Als iemand *zóó* denkt en spreekt, en spoedig daarna dingen begint te doen, die strijdig zijn met de kerkelijke wetten, dan is het min of meer waarschijnlijk, dat deze onwettige handelingen voor een goed deel met de bedoeling zijn geschied, om zich van de Kerk los te maken. Men houde zulks in het oog, wil men niet onwillekeurig *oorzaken* en *aanleidingen* met elkander verwarren.

---

1) *Uitgang uit de gemeenschap met het Nederl. Hervormd Kerkbestuur, noodzakelijk gemaakt door ontzetting van de predikdienst*, door A. Brummelkamp; Kampen, 1863.

2) *Uitgang*, t. a. p. bl. 72, 73.

De stappen, waarop wij doelen, werden in den zomer van 1835 door Brummelkamp gedaan, en zijn de volgende. Den 23sten Juni schreef hij een adres aan de Synode, waarin hij deze de viervoudige vraag voorlegde, of zij de drie Formulieren onzer Kerk al of niet in alles verbindend beschouwde; of de predikanten in onze Kerk niet alleen mogen, maar ook moeten handelen overeenkomstig de aangenomen Formulieren van eenigheid; of de Synode de anti-gereformeerde predikanten wil noodzaken tot wederkeering tot het Gereformeerde, zoo zij in de Gereformeerde Kerk wenschen te blijven; of de Synode wil zorgen, dat herroepen worde, wat in zake De Cock en Scholte, tegen de Formulieren verricht is. Hierop volgde een antwoord van de Synode, waarin deze verklaarde geen genoegzame redenen te hebben om den adressant de verzochte inlichtingen te geven, en hem tevens ernstig vermaande, om zich stiptelijk te gedragen naar de bestaande verordeningen. [1])

Den 14den Juni maakte Brummelkamp aan zijne gemeente bekend, dat hij niet langer, gelijk tot dusver geschied was, zou kunnen voortgaan met het doopen van kinderen der zoodanigen, die geen leden der gemeente zijn, tenzij er een onbesproken lidmaat als getuige tegenwoordig was. Dit had spoedig tot gevolg, dat men hem wilde beproeven, en dat hij kinderen, die men tot dat doel in de kerk gebracht had, den doop moest weigeren. [2])

Den daarop volgenden Zondag kwam hij tot de afschaffing der Gezangen; hiervan zegt hij [3]): „Het Gezangboek, sedert het jaar 1807 in de Kerk ingevoerd, was mij reeds eenen geruimen tijd bekend, als in geest en strekking niet alleen, maar ook in doel van invoering, met de Gereformeerde leer in strijd. Veel was ik hiermede, sedert eenigen tijd, werkzaam geweest; thans was het mij niet mogelijk, dit boek langer bij de openbare Godsdienstoefeningen te gebruiken. Van daar dan ook, dat ik op dien Zondagavond aan de gemeente bekend maakte, dat ik mij er voortaan niet langer van zou bedienen".

---

[1]) t. a. p. bl. 78—81.
[2]) t. a. p. bl. 74.
[3]) t. a. p. bl. 75, 76.

De gevolgen van een en ander bleven niet uit [1]). Na eenig geschrijf tusschen het Classicaal Bestuur van Harderwijk en Brummelkamp, ontving deze 7 September een stuk, waarin hij uitgenoodigd werd, om den 22sten van die maand te verschijnen voor eene commissie van het Prov. Kerkbestuur van Gelderland, te Arnhem, daar er klachten waren ingekomen 1° over zijne reeds vermelde toezegging omtrent de Gezangen; 2° over zijne verklaring van 9 Aug., dat hij het geheel en al eens was met het door drie leden bij den Kerkeraad ingediende: „wij ondergeteekenden, leden der Geref. Kerk, wonende te Hattem c. a., verbinden ons bij deze, om ons eenig en alleen te houden aan de aloude leerregels, kerkelijke wetten en verordeningen, vastgesteld in het Geref. Nat. Synode, gehouden te Dordrecht, in den jare 1618 en 1619, en weigeren mitsdien onze kerkelijke onderwerping en gehoorzaamheid aan het Hervormd Synodaal Kerkbestuur"; 3° over zijne weigering om wetten, reglementen of verordeningen van de Haagsche Synode te willen erkennen of er zich aan te onderwerpen.

Voor genoemde commissie verschenen, gaf hij omtrent de beide laatste punten te kennen, dat hij gezegd had van meening te zijn, en nog altijd van meening was, te moeten weigeren „onderwerping en gehoorzaamheid, als zijnde het bestuur antigereformeerd, d. i. in zoo ver als het bestuur anti-gereformeerd handelt." Omtrent het eerste punt moest hij toestemmen, dat hij van zins was en van zins bleef de Gezangen niet meer te laten zingen, en zulks openlijk aan zijne gemeente had bekend gemaakt.

In de maand October ontving hij van genoemd Kerkbestuur een stuk, waarin hem de ontzetting uit zijnen dienst werd aangekondigd, de bovengenoemde redenen breed omschreven. Over het punt der Gezangen wordt daarin gezegd, dat een predikant, die het gebruik van het Gezangboek weigert, zich verzet tegen eene verordening door alle Prov. Synoden van Nederland vastgesteld; en dat hij, indien hij dit openlijk van den predikstoel aan de gemeente bekend maakt, deze als 't ware uitlokt, om met hem in dezen tegenstand deel te nemen, en alzoo zijn weerspannig en rustverstorend bedrijf verergert; en

---

1) t. a. p. bl. 85 enz.

dat zulk een predikant deswege strafbaar is. Waarop Brummelkamp den 22sten een schrijven aan dit Kerkbestuur richtte, waarin hij zeide, niet alleen zijn dienst in de Hervormde Kerk neer te leggen, maar overtuigd te zijn, dat thans het tijdstip gekomen was, waarop de Heer hem het uitgaan uit hun midden gebood, en dat dus zijne kerkelijke Gemeenschap van nu af aan met hen ophield. Tevens deelde hij mede, dat het hun eerlang wel bekend worden zou, dat er velen in zijne gemeente en omstreken waren, die hem als hunnen Herder en Leeraar zouden blijven erkennen.

Dat de Gezangenbundel in deze geheele zaak geen andere rol heeft gespeeld, dan de stok, waarmede de hond geslagen worden moest, blijkt ook duidelijk uit den *Openbaren Brief* door Brummelkamp geschreven aan ds. L. J. van Rhijn, en als aanhangsel geplaatst achter het reeds vroeger aangehaalde werkje van L. J. van Rhijn en H. J. Koenen: *de Anti-Gezanggeest in onze Nederlandsche Hervormde Kerk* (Middelburg, 1869). Hierin wordt door Brummelkamp herhaaldelijk beweerd, dat de door hem in de jaren der Afscheiding gevoerde strijd „geen strijd is geweest tegen het Gezangboek, maar tegen het Kerkbestuur en deszelfs despotisme" [1]). Wel noemt hij den Bundel „een boek door het Rationalisme ingevoerd en van deszelfs geest doortrokken" [2]), en haalt dan als voorbeeld aan *Gez. 53 : 1*; maar dat hij overigens over de Gezangen als zoodanig niet slecht te spreken is, blijkt uit den wensch, door hem geuit [3]): „dat het vooroordeel meer en meer wijke en de Christenen ook in ons vaderland begrijpen, dat gezangbundels alle eeuwen door in de Kerk gevonden worden en dat zij bij het godvruchtig gemoed steeds zeer geliefd waren; dat de Afgescheidenen zich weldra in een' uitnemenden Bundel mogen verheugen, is mijn vurige wensch". En eveneens blijkt zijn standpunt uit hetgeen hij elders zegt [4]): Toen ik voornemens was, 's avonds mijne gemeente bekend te maken, dat ik den Bundel ter zijde zou leggen, zong ik en zong ik met voller harte mede, wat ik de

---

1) t. a. p. bl. 43.
2) t. a. p. bl. 29.
3) t. a. p. bl. 24.
4) t. a. p. bl. 44.

gemeente zingen liet: *Amen*, *Jezus Christus*, *Amen*. Ik kon er wel verzen in vinden, die ik voortreffelijk rekende, maar het boek als kerkelijk boek een als 't ware geheiligd recht helpen geven, dat vermocht ik evenmin, als dat ik mij door deszelfs handhaving aan de zijde kon scharen van het Kerkbestuur en daardoor het sterken in het vervolgen van deszelfs tegenstanders". —

Uit dergelijke uitspraken kan men zien, dat de eigenlijke *cardo quaestionis* niet in den Gezangenbundel, maar in geheel iets anders ligt. En het wil ons toeschijnen, dat wij niet zoo heel ver van de waarheid zijn, indien wij met het werk van Gieseler instemmen [1]), „dat zij zijn bestraft en de Kerk hebben verlaten, dewijl zij de vrijheid [leervrijheid], welke men hun gunde, aan anderen [het zij dan te recht of ten onrechte] niet wilden toestaan".

Men meene niet, dat in verband met de Afscheiding het laatste woord over de Evangelische Gezangen gesproken is. Het ligt niet in de bedoeling van onze verhandeling, om den strijd verder op den voet te volgen; wat er vóór en wat er tegen het gebruik van den Gezangenbundel kan worden aangevoerd, is trouwens reeds voldoende geschetst. Het zal echter niemand verwonderen, dat men door de geheele geschiedenis der Afscheiding de kwestie vooral van uit het Dortsche standpunt was gaan bezien, en dat dan ook het bezwaar, dat de Dordtsche Synode verdere invoering van Gezangen had verboden, van dien tijd af in groote mate op den voorgrond geschoven is.

Om te bewijzen, dat ook na de Afscheiding de pennen nog menigmaal over deze zaak in beweging zijn geweest, noemen wij de — soms karakteristieke — titels van eenige geschriften.

Reeds in 1836 verscheen, als antwoord op het aangehaalde schotschrift van H. De Cock: *Het gebruik en de waarde der Evangelische Gezangen verdedigd; of Het geschrift van H. De Cock getoetst, gewogen, en vergeleken met Gods H. Woord en met de zuivere Waarheid, — maar onwaar, te ligt, en een bloot lasterschrift bevonden;* Leeuwarden. 1836.

---

1) t. a. p. bl. 74.

In 1847 verscheen: *De Evangelische Gezangen, in de Gereformeerde Kerk gebruikelijk, voor en tegen onpartijdig en gemoedelijk beoordeeld;* Amsterdam, 1847. — De schrijver hield zich eerst onbekend, maar algemeen werd dit werkje geacht te zijn van de hand van den reeds in dit Hoofdstuk genoemden Dirk Molenaar. De „Nieuwe Titeluitgave", die in 1861 te Amsterdam het licht zag, verscheen dan ook onder zijn eigen naam. Het is opmerkelijk, dat wij hem, dien wij als onbewust voorlooper van de Afscheiding hebben aangemerkt, thans in de rij der voorstanders van den Gezangenbundel ontmoeten. Want in deze richting beweegt zich het boekje beslist.

In 1872 zag een geschriftje het licht, van ds. P. Huët, toenmaals predikant te Nunspeet, getiteld: *Over den Gezangen-strijd in de Hervormde Kerk*; Helder, 1872; hetwelk niet alleen het geoorloofde, maar ook het plichtmatige van het zingen van Christelijke gezangen in de Christelijke Kerk tracht te bewijzen.

Onder de groote voorvechters van den Gezangenbundel dient ook genoemd te worden ds. L. Schouten, thans emer. predikant te Utrecht. In 1873 gaf hij als predikant te Rotterdam uit, het eigenaardige boekje met niet minder eigenaardigen titel: *Bijdrage over een der Kanker-soorten, waaraan onze Hervormde Kerk, met name op de Veluwe, lijdt;* Harderwijk, 1873.

Als antwoord daarop kunnen wij noemen: *Eenige korte Beschouwingen, van de Bijdrage over een der Kanker-soorten in onze Hervormde Kerk;* door C. Strookman, lid der Hervormde Gemeente te Rotterdam; Rotterdam, zonder jaartal.

Verder verscheen in 1885 nog van ds. Schouten een *Open Brief aan een Vriend, naar aanleiding van het „vijftal Opmerkingen over de dusgenaamde „Gezangen-quaestie", voorkomende in het Weekblad „de Heraut" van Zondag 8 Februari 1885;* Utrecht, 1885.

En in hetzelfde jaar een grooter werkje, eveneens naar aanleiding van artikels in de Heraut, nl. van 15 en 22 Februari; dit werkje draagt tot titel; *Hebben de Gezangen recht van bestaan in onze Kerk*, een woord aan dr. A. Kuyper; Utrecht, 1885.

Voorts verscheen in 1873: *Onpartijdige Uitspraak over het Kerkgezang in de Hervormde Kerk, volgens Bijbel, Geschiedenis en Ervaring;* door J. van den Boogert Gzn., godsdienstonderwijzer; Utrecht, 1873. Hier is een besliste tegenstander aan het woord.

In 1874: *De Evangelische Gezangen den Oorlog*, of: *Een ouden strijd hervat;* door H. Op 't Holt, afgesch. predt.; Kampen, 1874. Reeds de titel wijst aan, welken geest dit geschriftje ademt.

In 1882: *Een Woord aan mijne Geloofsgenooten ten gunste van Geestelijke Liederen;* door W. R. Smidt, oud-Geref. predikant te Uelsen, in het Graafschap Bentheim; Nieuwenhuis, 1882.

In 1884: *Een Winteravond-Gesprek over de Evangelische Gezangen, bij de Ned. Herv. Gemeente in gebruik;* door A. B. Crucq; Middelburg, 1884. Ook hier weer de tegenstander, die aan 't woord is.

In 1885: *De Aanvallen op het Gebruik van de Gezangen der Ned. Herv. Kerk afgeslagen*, of: *De Gezangen-quaestie toegelicht door Bijbel, Historie en Kerkrecht;* door J. J. van der Grient Azn., lid van het Kiescollege der Ned. Herv. Gemeente te Amsterdam; Amsterdam, 1885.

In 1885: *Ter Verantwoording; een woord over de Gezangen aan de Ned. Herv. Gemeente van Wanswerd en Jislum;* door D. Boonstra, predt. te Renkum; Arnhem, 1885. Van de zijde der tegenstanders. —

Dat de Ned. Herv. Kerk in haar hoogste Kerkbestuur niet tegen de Kerkgezangen gekant was, wordt wel voldoende bewezen door het feit, dat de Algemeene Synode den 19^{den} Juli 1866 een Vervolgbundel op de Evangelische Gezangen aan hare Kerk aanbood.

Zooals het in die opdracht luidt, was sinds vele jaren, bij betrekkelijken rijkdom, toch ook het gemis opgemerkt van gepaste gezangen voor onderscheidene plechtige gelegenheden. Dit had reeds in 1847 de Synode tot het besluit gebracht om zoodanigen Vervolgbundel te doen verzamelen. Onderscheidene commissies zijn achtereenvolgens met dit doel werkzaam geweest, waaronder de beide Hoogleeraren en dichters, B. ter Haar en N. Beets, met dankbaarheid worden genoemd. De laatste commissie, in 1865 door de Synode benoemd, om het verzamelde aan eene laatste revisie te onderwerpen, bestond uit de heeren dr. J. Witkop, predt. te Zutfen, H. L. Oort, predt. te 's Gravenhage en S. F. van Hasselt, secretaris der

Synode; zoodat deze Bundel uit hunne handen in die der gemeente overging. [1])

De genoemde opdracht sprak den wensch uit, dat menig godsdienstig gemoed, menig Christelijk huisgezin, vooral menige vaderlandsche gemeente, in dien Vervolgbundel de getrouwe uitdrukking en dan ook voor zich zelve gedurige opwekking en versterking vinden mogen van die heilige Godverheerlijkende gevoelens en gezindheden, die de kermerken zijn van een levend Christendom.

Een wensch, die steeds, zoowel voor de „oude" als voor de „nieuwe" Gezangen, van harte te beamen is!

---

[1]) In 1893 besloot de Algemeene Synode, om een' nieuwen Liederenbundel samen te stellen. Daartoe werd eene commissie benoemd, bestaande uit de heeren: Prof. Dr. J. G. R. Acquoy te Leiden, dr. A. W. Bronsveld te Utrecht, dr. W. Francken Azn. te Utrecht, dr. W. F. C. J. van Heel te Roermond, en dr. S. D. Van Veen te Groningen. In plaats van de overleden heeren Acquoy, Francken en Van Heel, werden successievelijk benoemd de heeren dr. E. Laurillard te Amsterdam, ds. C. F. Gronemeyer te Amsterdam, en ds. W. L. Welter Jr., te 's Gravenhage.

BIJLAGE.

LIJST VAN DE VERVAARDIGERS VAN DEN EVANGELISCHEN GEZANGENBUNDEL.

Ofschoon wij niet het doel hebben gehad, de historie te beschrijven van het ontstaan der enkele gezangen, maar slechts den Bundel als zoodanig hebben beschouwd, schijnt het ons toch niet onraadzaam, hier nog eene opgave te plaatsen van de verschillende vervaardigers.

Wij ontleenen deze lijst aan drie verschillende opgaven, die meestal met elkander overeenkomende, op enkele plaatsen echter van elkander verschillen.

De oudste is die van ds. J. H. Hulsken, die als emer. predt. te Losser, in 1849 te Deventer een geschriftje uitgaf, waarin hij in korte trekken de geschiedenis van den Bundel liet voorafgaan, gevolgd door een lijst van „*Namen van de Dichters der Evangelische Gezangen, vergeleken met het Oude Kleefsche Gezangboek, Wezel 1874, als ook met het Nieuwe Kleefsche Gezangboek, Elberfeld 1837.*"

De tweede is die van ds. J. F. van Hoogstraten, die als predikant te Utrecht, zulk eene lijst vaststelde, echter niet „dan na langdurig onderzoek, veelvuldig overleg zoo met letterkundigen als met nagelaten betrekkingen van de vervaardigers en meermalen herhaalde revisie van zijn werk" [1]).

Een eindelijk die van ds. J. W. Knottenbelt, predt., „naar

[1]) **Herdruk door J. W. van Hoogstraten te Edam; Edam, October 1891.**

het Handschrift van den Secretaris der Commissie tot de Verzameling"; voorkomende in *Alphabetische Opgave van de eerste regels van alle verzen der Psalmen en Gezangen;* Utrecht, 1877.

Gezang:

1. A. van den Berg, naar B. Crasselius.
2. Mevrouw J. E. van de Velde, geb. Helmcke.
3. A. van den Berg en A. Rutgers; *Van Hoogstraten* heeft alleen A. van den Berg.
4. *Hulsken* heeft A. J. Zubli en A. Rutgers; *Van Hoogstraten* heeft A. J. Zubli, naar J. A. Cramer; *Knottenbelt* alleen A. J. Zubli.
5. J. Scharp.
6. A. van den Berg, naar B. Münter.
7. A. van den Berg, naar C. C. Sturm en J. A. Cramer.
8. W. Bilderdijk, naar B. Münter.
9. A. van den Berg, naar B. Münter.
10. R. Feith, naar J. J. Rambach.
11. R. Feith, naar J. C. Zimmerman.
12. A. van den Berg, naar C. F. Gellert.
13. A. van den Berg, naar J. A. Cramer.
14. R. Feith.
15. H. van Alphen.
16. A. van den Berg, naar C. F. Gellert.
17. A. Rutgers, naar G. Neumarck.
18. A. van den Berg.
19. B. van Weemen.
20. H. van Alphen.
21. J. van Lodesteyn.
22. H. van Alphen; *Van Hoogstraten* heeft H. van Alphen of P. L. van de Kasteele.
23. R. Feith.
24. J. P. Klein.
25. R. Feith.
26. R. Feith.
27. H. van Alphen.
28. Mej. C. A. van Lier.
29. A. van den Berg, naar J. A. Cramer.
30. A. Rutgers; *Van Hoogstraten* heeft J. Rutgers.

31. R. Feith.
32. A. van den Berg, naar J. A. Cramer.
33. A. van den Berg, naar J. A. Cramer.
34. A. van den Berg.
35. R. Feith; *Van Hoogstraten* voegt er aan toe: naar de Confession des péchés.
36. A. van den Berg, naar H. C. Hecker.
37. R. Feith.
38. J. Scharp.
39. J. Scharp, naar E. Neumeister.
40. A. Rutgers.
41. A. van den Berg, naar F. G. Klopstock.
42. P. L. van de Kasteele, naar C. F. Gellert.
43. J. van Lodesteyn.
44. Mevr. C. F. Raesfelt, geb. Van Sytzama.
45. P. L. van de Kasteele.
46. P. L. van de Kasteele.
47. P. L. van de Kasteele.
48. R. Feith.
49. J. Hinlopen.
50. Mevr. J. E. van de Velde, geb. Helmcke.
51. H. van Alphen.
52. J. Scharp.
53. R. Feith.
54. R. Feith.
55. W. van de Velde, naar J. Hubrig; *Hulsken* heeft Mevr. van de Velde, geb. Helmcke.
56. J. Hinlopen.
57. A. van den Berg, naar C. F. Neander.
58. A. van den Berg, naar J. A. Schlegel.
59. A. van den Berg, naar C. F. Gellert.
60. A. van den Berg, naar C. F. Gellert.
61. J. Scharp.
62. J. van Lodesteyn.
63. A. Rutgers.
64. J. Vollenhoven.
65. H. van Alphen.
66. R. Feith.
67. A. van den Berg, naar J. C. Lavater.

68. J. van Lodesteyn.
69. H. van Alphen; *Knottenbelt* heeft P. L. van de Kasteele.
70. A. Rutgers.
71. J. Hinlopen, naar C. F. Gellert.
72. Volgens *Hulsken* J. Scharp; volgens *Van Hoogstraten* A. van den Berg, naar P. J. Kasteleyn; volgens *Knottenbelt* A. Rutgers.
73. A. van den Berg, naar C. F. Gellert.
74. A. van den Berg, naar J. A. Cramer.
75. A. van den Berg, naar J. A. Schlegel.
76. G. Brandt.
77. A. Doyer.
78. J. Scharp.
79. Mevr. J. E. van de Velde, geb. Helmcke.
80. A. van den Berg.
81. A. van den Berg.
82. R. Feith.
83. A. van den Berg, naar C. F. D. Schubart.
84. R. Feith.
85. Mevr. J. E. van de Velde, geb. Helmcke.
86. Mej. J. P. Drijfhout.
87. H. van Alphen.
88. R. Feith.
89. R. Feith.
90. A. van den Berg.
91. H. A. Bruining.
92. A. van den Berg.
93. R. Feith, naar T. Clausnitzer.
94. A. Rutgers.
95. A. Rutgers.
96. A. Rutgers.
97. A. Rutgers.
98. R. Feith.
99. A. Rutgers.
100. A. Rutgers.
101. A. van den Berg, naar F. G. Klopstock.
102. H. van Alphen.
103. H. van Alphen.
104. A. van den Berg.

105. A. van den Berg, naar J. A. Hermes.
106. A. van den Berg, naar F. G. Klopstock.
107. B. de Bosch; *Van Hoogstraten* heeft H. G. Oosterdijk.
108. H. van Alphen.
109. A. Rutgers.
110. R. Feith.
111. P. L. van de Kasteele.
112. P. L. van de Kasteele, naar C. F. Gellert.
113. R. Feith.
114. P. L. van de Kasteele.
115. P. L. van de Kasteele, naar C. F. Gellert; *Knottenbelt* heeft A. van den Berg en A. Rutgers.
116. H. A. Bruining.
117. A. Rutgers.
118. P. L. van de Kasteele, naar C. F. Gellert.
119. P. L. van de Kasteele, naar C. F. Gellert.
120. R. Schutte.
121. R. Feith.
122. P. L. van de Kasteele.
123. J. Scharp.
124. A. van den Berg, naar J. A. Schlegel.
125. J. Vollenhoven.
126. H. van Alphen.
127. H. van Alphen.
128. R. Feith.
129. A. L. Barbas; volgens *Hulsken*: de Bordes.
130. R. Feith.
131. A. van den Berg.
132. B. Elikink.
133. J. Vollenhoven.
134. A. Rutgers.
135. J. Hinlopen (volgens *Hulsken*, A. van den Berg en J. Hinlopen), naar C. F. Gellert.
136. A. van den Berg, naar J. C. Lavater.
137. A. van den Berg, naar C. F. Gellert.
138. Volgens *Hulsken* H. van Alphen; volgens *Knottenbelt* P. L. van de Kasteele; volgens *Van Hoogstraten* H. van Alphen èn P. L. van de Kasteele.
139. H. A. Bruining.

140. A. van den Berg (volgens *Hulsken* A. van den Berg en J. Hinlopen), naar F. G. Klopstock.
141. R. Feith.
142. H. A. Bruining.
143. P. L. van de Kasteele.
144. R. Feith.
145. A. van den Berg, naar J. C. Lavater.
146. H. van Alphen.
147. W. van de Velde; volgens *Hulsken* Mevr. van de Velde, geb. Helmcke.
148. H. A. Bruining.
149. P. L. van de Kasteele.
150. A. Rutgers.
151. A. van den Berg.
152. R. Feith.
153. A. Rutgers.
154. Mevr. C. F. van Raesfelt, geb. van Sijtzama.
155. J. Scharp, naar I. Watts.
156. A. van den Berg, naar C. F. Gellert.
157. A. van den Berg.
158. R. Feith.
159. P. L. van de Kasteele (volgens *Hulsken* A. van den Berg), naar C. F. Gellert.
160. R. Feith.
161. P. L. van de Kasteele (volgens *Van Hoogstraten* A. Rutgers), naar A. H. Niemeijer.
162. B. van Weemen.
163. A. van den Berg, naar G. H. Funk.
164. A. van den Berg, naar C. C. Sturm.
165. W. Bilderdijk, naar B. Münter.
166. R. Feith, naar B. Münter.
167. A. van den Berg (volgens *Knottenbelt* J. C. Boot), naar C. C. Sturm.
168. J. C. Boot.
169. R. Schutte.
170. J. Jordens.
171. R. Feith.
172. R. Feith.
173. E. M. Engelberts; *Hulsken* heeft J. Scharp.

174. W. van de Velde; *Hulsken* heeft Mevr. van de Velde, geb. Helmcke.
175. W. van de Velde; *Hulsken* heeft Mevr. van de Velde, geb. Helmcke.
176. A. van den Berg, naar J. A. Cramer.
177. A. van den Berg.
178. A. Rutgers.
179. R. Feith.
180. H. A. Bruining; *Hulsken* heeft H. A. Bruining en A. Rutgers.
181. A. van den Berg, naar F. G. Klopstock.
182. W. de Roo.
183. *Hulsken* heeft Mej. Moens; *Knottenbelt* heeft Mej. P. Moens; *Van Hoogstraten* A. M. Moens.
184. A. van den Berg, naar N. Hermann.
185. W. Sluiter.
186. A. van den Berg, naar J. G. Krah.
187. A. van den Berg, naar C. F. Weisse.
188. A. van den Berg, naar J. G. Pfranger.
189. H. van Alphen; *Knottenbelt* heeft A. Rutgers.
190. W. Sluiter.
191. R. Feith.
192. A. van den Berg, naar C. F. Gellert.

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

De Evangelische Gezangenbundel is niet minder wettig ontstaan en ingevoerd, dan de nieuwe Psalmberijming.

II.

De Dordtsche Synode van 1618—19 handelde op 't punt van Gezangen inconsequent.

III.

De Evangelische Gezangenbundel was geen *oorzaak*, maar slechts een der *aanleidingen* tot de Afscheiding van 1834.

IV.

Karel de Groote's uitspraak in zake den beeldendienst (790) wordt ten onrechte beschouwd als eene *wederlegging* van het besluit dienaangaande van het concilie van Nicea (787).

V.

De Luthersche leer van de *communicatio idiomatum* mag niet als *creatuurvergoding* worden aangemerkt, en kan dus niet beschouwd worden als in strijd te zijn met het Gereformeerd beginsel van *de eere Gods.*

VI.

De Hamartiologie vinde in de Dogmatiek hare plaats onder de Anthropologie.

VII.

De Koningswet in 1 Sam. 8 is vóór-Deuteronomisch.

VIII.

De opvatting van Gen. 2 : 17, als zou *de kennis des goeds en des kwaads* beteekenen *het in staat zijn de dingen zelf te beoordeelen*, is onjuist.

IX.

In Ex. 20 moeten vers 2 en vers 3 met elkander worden verbonden, als vormende tezamen *het eerste gebod.*

X.

Het בְּרִית in den Priestercodex is geen wederzijdsch verdrag.

XI.

Psalm 45 : 7 leze men סעד in plaats van ועד.

XII.

Jac. 2 : 14—26 bevat geen polemiek tegen de Paulinische leer, maar tegen de misvatting daarvan.

XIII.

In 1 Petr. 3 : 21 is *συνειδήσεως ἀγαθῆς* genitivus objectivus.

XIV.

In Marc. 5 : 36 wordt met de woorden μὴ φοβοῦ, μόνον πίστευε niet gedoeld op het wonder der opwekking.

XV.

In Luc. 22 : 19 bevatten de woorden τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν geen *gebod*, maar een *gunst*.

XVI.

Hebr. 11 : 37 leze men ἐπρήσθησαν in plaats van ἐπειράσθησαν.

XVII.

De Jezuietische leer der *methodus dirigendae intentionis* en der *reservatio mentalis* is geen uitvloeisel van de zedeleer van Abaelardus.

XVIII.

Het verdient geen aanbeveling, van het wonder te spreken als iets *bovennatuurlijks*.

XIX.

Zij, die den noodleugen *onvoorwaardelijk* afkeuren, zien voorbij, dat de moraal der gezindheid staat boven die der daad.

XX.

Aangenomen, dat de man tot verdediging van zijne persoonlijke eer is geroepen, kan deze plicht toch onder geenerlei omstandigheden eene zedelijke noodzakelijkheid worden tot het voeren van een duël.

XXI.

Het niet publiceeren van eene tot heil der menschheid strekkende uitvinding, om redenen van eigenbelang, is onzedelijk.

XXII.

Uit moreel oogpunt is het wenschelijk, dat de Staatsloterij worde afgeschaft.

XXIII.

Eene godsdienstige handeling zonder volle bewustheid van en volle instemming met hetgeen gedaan wordt, is in strijd met het Protestantsch beginsel.

XXIV.

Het zoogenaamde „Voorstel" dient, althans in zijn' tegenwoordigen vorm, te worden afgeschaft.

